TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖZÜR İFADELERİ

Ayşe DEMİROĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖZÜR İFADELERİ

Ayşe DEMİROĞLU

Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Yeter TORUN ÖĞRETMEN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇELİK

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2024

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. ….. / …… / 2024

Ayşe DEMİROĞLU

ÖZET

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE ÖZÜR İFADELERİ

Ayşe DEMİROĞLU

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
Ağustos 2024, 100 sayfa

Bu çalışmada Söz Edimleri Kuramı çerçevesinde günümüz Türkiye Türkçesindeki *özür* ifadeleri, belirlenmiş 7 edebî eserin (roman, hikâye ve tiyatro türü eserler) taranmasıyla elde edilen bulgular üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmada ilk olarak Söz Edimleri Kuramı incelenmiştir. Söz Edimleri Kuramı'nın tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve kuramı sistemli bir şekilde ilk defa ortaya koyan Austin ve Austin'in öğrencisi Searle'ün kuram hakkındaki görüşleri incelenmiştir.

Bu çalışmanın bulgular kısmı iki aşamadan oluşmaktadır. Çalışma birinci aşamada günümüz Türkiye Türkçesinde 2000'li yıllardan sonra yazılmış 7 edebî eser üzerinden sürdürülmüştür. İlk olarak edebî eserler taranmış ve elde edilen *özür* ifadeleri sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte dinleyicinin *özür* ifadeleri karşısındaki geri bildirimleri, sözlü geri bildirimler ve sözsüz geri bildirimler şeklinde incelenmiştir. Ayrıca veri tabanındaki *özür* ifadeleri toplumdilbilimsel bakımdan değerlendirilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında ise TUD veri tabanının sunduğu verilerle edebî eserlerden elde edilen veriler karşılaştırılarak *özür* ifadelerinin kullanım sıklığı ve işlekliği değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Söz Edimleri Kuramı, TUD, özür.

ABSTRACT

EXPRESSIONS OF APOLOGY IN CONTEMPORARY TURKISH

Ayşe DEMİROĞLU

Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN
August 2024, 100 pages

In this study, the expressions of apology in contemporary Turkey Turkish within the framework of Speech Acts Theory are evaluated based on the findings obtained by scanning 7 literary works (novels, stories and theater works).

In the study, firstly, the Speech Acts Theory is analyzed. The historical development of Speech Acts Theory and the views of Austin, who first systematically presented the theory, and Austin's student Searle on the theory were examined.

The findings part of this study consists of two stages. In the first stage, the study was conducted on 7 literary works wiritten after the 2000s in contemporary Turkey Turkish. First, literary works were scanned and the apology expressions obtained were classified. In addition, the listener's feedbacks against apology expressions were analyzed as verbal feedbacks and nonverbal feedbacks. In addition, the apology expressions in the database were evaluated sociolinguistically. In the second stage of the study, the frequency and functionality of apology expressions were evaluated by comparing the data provided by the TUD database with the data obtained from literary works.

Keywords: Speech Act Theory, TUD, apology.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın temelini oluşturan edimbilim, anlambilimin içerisinden çıkmış ve yeni bir disipline dönüşmüştür. Edimbilim dil dışı ve dil içi bağlamları, görünen veya örtük dilbilgisel durumları ve örtük anlamları aynı anda değerlendirmeye alan çok önemli bir araştırma alanıdır. Görünen anlamların ötesindeki örtük anlamlar aslında bir toplumun kültürel yapısını ve kültürel kodlarını da verir. Dolayısıyla edimbilim çalışmaları bu anlamda çok önemlidir ve dünya dilbilim çevrelerinde önemli olmaya devam etmektedir. Türkiye'de de edimbilim alanında çok ciddi çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışma günümüzde oldukça yaygınlaşan edimbilim çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla insan hayatında ve dil içerisinde çok önemli bir yere sahip olan *özür* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki görünümlerini incelemek üzere hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda belirlenmiş 7 edebî eser Söz Edimleri Kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca çok geniş bir derlem olan TUD'un veri tabanı kullanılarak çalışmanın veri tabanındaki *özür* ifadeleri karşılaştırılmış ve günümüz Türkiye Türkçesindeki *özür* ifadelerinin genel görünümü hakkında inceleme yapılmıştır. Çalışmanın bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar ve konuyla ilgilenenler için yararlı olacağı umulmaktadır.

Tez çalışmamın her safhasında hata ve eksiklerimi gidermemde bana yol gösteren ve destek olan değerli danışman hocam, Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayşe DEMİROĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
ÖN SÖZ ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **x**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **xi**
EKLER LİSTESİ ..... **xii**

BÖLÜM I
GİRİŞ

1.1. Problem 1
1.2. Araştırmanın Amacı 1
1.3. Araştırmanın Önemi 2
1.4. Sınırlılıklar 2
1.5. Tanımlar 3

BÖLÜM II
KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Edimbilim 5
2.2. Söz Edimleri Terimi ve Söz Edimleri Kuramı 7
2.2.1. Austin'in Söz Edimleri Kuramı 10
2.2.1.1. Edimseller ve Saptayıcılar 10
2.2.1.2. Edimsellerin Yerindelik Koşulları 11
2.2.1.3. Belirtik Edimseller 12
2.2.1.4. Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi 13
2.2.1.4.1. Düzsöz Edimi 13
2.2.1.4.2. Edimsöz Edimi 14
2.2.1.4.3. Etkisöz Edimi 14
2.2.1.5. Edimsöz Gücü Sınıfları 14
2.2.2. Searle'ün Söz Edimleri Kuramı 15
2.2.2.1. Söz Edimleri 15
2.2.2.2. Kurallar 16

2.2.2.3. Edimsöz Edimlerinin Başarı Koşulları 16
2.2.2.4. Searle'ün Austin'in Söz Edimleri Kuramı'na Karşı Eleştirileri 17
2.3. *Özür* İfadeleri Üzerine 18
2.3.1. *Özür* Kavramı ve Terimi Üzerine 18

BÖLÜM III
YÖNTEM VE ÖRNEKLEM **23**

BÖLÜM VI
BULGULAR VE YORUM

4.1. Yapısal Özellikleri Bakımından Özür İfadeleri 27
4.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Özür İfadeleri 27
4.1.1.1. Pardon 27
4.1.2. Söz Öbeği Formundaki Özür İfadeleri 29
4.1.2.1. Özür İfadeleri İçeren Söz Kalıpları 30
4.1.3. Cümle Formundaki Özür İfadeleri 31
4.1.3.1. Eksiltisiz Cümle Formundaki Özür İfadeleri 31
4.1.3.1.1. Affet / Affedersin / Affedersiniz 31
4.1.3.1.2. Bağışla / Bağışlayın 34
4.1.3.1.3. Darılma / Darılmayın 36
4.1.3.1.4. Kusura Bakma / Kusura Bakmayın 37
4.1.3.1.5. Özür Dilerim / Özür Diliyorum / Özür Dileriz 41
4.1.3.1.6. Üzgünüm / Üzgünüz 44
4.1.3.2. Eksiltili Cümle Formundaki Özür İfadeleri 46
4.1.4. Ünlem Türü Sözcüklerin Eşlik Ettiği Özür İfadeleri 46
4.1.5. Bağlamsal Özür İfadeleri 47
4.1.6. Beden Dili Formundaki (Sözsüz) Özür İfadeleri 51
4.2. Dinleyicinin *Özür* İfadeleri Karşısındaki Geri Bildirimleri 55
4.2.1. Sözlü Geri Bildirimler 56
4.2.2. Sözsüz Geri Bildirimler 60
4.3. Özür İfadelerinin Toplumdilbilimsel Bakımdan Değerlendirilmesi 61
4.3.1. Cinsiyet Bakımından Özür İfadeleri 61
4.3.2. Sosyoekonomik Bakımdan Özür İfadeleri 64
4.3.3. Eğitim Seviyesi Bakımından Özür İfadeleri 67

4.3.4. Kuşak Özellikleri Bakımından Özür İfadeleri 70
4.4. Tespit Edilen *Özür* İfadelerinin TUD'daki Görünümleri 74
4.4.1. Yazılı TUD'daki Görünümler 74
4.4.2. Sözlü TUD'daki Görünümler 78

BÖLÜM V
SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç 83
5.2. Öneriler 85

KAYNAKÇA 87
EKLER 90

KISALTMALAR

K: Kantocu

KBV: Korkma Ben Varım

KE: Kaderimin Efendisi

KTK: Kâğıt Taş Kumaş

SS: Siyah Süt

TUD: Türkçe Ulusal Derlemi

YGY: Yolun Gittiği Yer

YPG: Yeşil Peri Gecesi

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Özür İfadelerinin İncelenen Eserlerdeki Görünümleri 54
Tablo 2. Özür İfadelerinin Yazılı TUD'daki Görünümleri 74
Tablo 3. Özür İfadelerinin Sözlü TUD'daki Görünümleri 78

EKLER LİSTESİ

Sayfa

Ek 1. Örneklem..... 90

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Dilin edimsel boyutuyla ilgili ilk tespitler Aristoteles'e kadar götürülebilir ama dilin edimselliği Söz Edimleri Kuramı adı altında sistemli bir şekilde ilk defa Austin tarafından ortaya konmuştur. Daha sonra bu kuram Austin'in öğrencisi Searle tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram günümüze kadar farklı filozoflar tarafından geliştirilmiş (Grice, Gardiner, Derrida, Ricoeur), geliştirilmeye de devam etmektedir. Bu kuram ilk ortaya konduğu andan itibaren birçok filozof tarafından geliştirildiği gibi dilbilimciler tarafından da dilsel betimlemelerde bir taban olarak değerlendirilmiş, bu kuram doğrultusunda birçok çalışma yapılmıştır.

Türkiye'de de Söz Edimleri Kuramı çerçevesinde birçok çalışma yapılmış, selamlaşma, teşekkür, vedalaşma gibi söz edimleri çeşitli yönleriyle betimlenmiştir. Esasında Türkçede *özür* ifadeleri üzerine de makale, yüksek lisans tezi ve doktora tezi düzeyinde çalışmalar yapılmıştır (Bu çalışmalar, Türkçe ve Korece, özür ifadelerinin karşılaştırılması, dünyadaki siyasi özürler ve Türkiye'deki siyasi özürlerin karşılaştırılması, çalışan ve yöneticiler arasındaki özür ifadelerinin kullanım nedenleri ve şekilleri, ortaokul ve üniversite öğrencilerinin özür ifadelerini kullanma şekilleri, yabancı dil bölüm öğrencilerinin özür dileme stratejileri vb.). Ancak özür ifadeleri edebî eserlerin taranmasıyla elde edilen veri üzerinden değil daha çok anketlerin oluşturulmasıyla ve seçimlik ve kurgusal ifadeler üzerinden incelenmiştir. Bu çalışma ise doğrudan doğruya edebî eserlerin (roman, hikâye ve tiyatro türü eserler) taranmasıyla elde edilen verinin analizinden oluşmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Edimbilimsel (pragmatics) ifadeler (emir, teşekkür, özür dileme, selamlaşma vb.) bir dili konuşan toplumların o ifadelerin örtük anlamları ve işlevsel özellikleri üzerindeki uzlaşımlarını gösterir. Böylelikle kimi söz ve sözcüklerin sözlük anlamları dışında bir anlam ve işlevle kullanılır ve dil kullanıcıları ikili ilişkilerini sıklıkla bu söz ve sözcüklerle düzenler. Bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesinde 2000'li yıllardan sonra yazılmış roman, hikâye ve tiyatro türündeki edebî eserlerde Söz Edimleri Kuramı

çerçevesinde *özür* ifadelerinin incelenmesi ve böylece edebî eser tabanlı çalışmalar yapılması konusundaki eksikliğin kısmen de olsa giderilmesidir. Çünkü yaptığımız incelemeler sonucunda, Türkçenin kimi ifade kalıplarının Söz Edimleri Kuramı ışığında, dilbilim çevrelerindeki yaygın bir tercihle sözlü dil üzerinden, zaman zaman da Türkçe edebî eserler esasında değerlendirildiğini, ancak özür ifadeleriyle ilgili bir eksikliğin ve boşluğun olduğunu gördük. Buna göre, bu çalışmada günümüz Türkiye Türkçesinde 2000'li yıllardan sonra yazılmış roman, hikâye ve tiyatro türündeki birkaç edebî eserden yola çıkılarak sözlük anlamı *özür* ifade eden veya etmeyen fakat *özür* dileme işlevli olarak kullanılan yapılar incelenmiştir. Bilindiği üzere, edimsel ifadelere, toplumdan topluma değişebilmekle birlikte kimi davranış kalıpları ve kimi ritüeller de eşlik edebilmektedir. Bu türden dil dışı eşlikçilerin (özür dilerken ağlama, iç çekme, yere bakma, kızarma, hediye verme vb.), veri kaynaklarımızda tespit edilenleri de değerlendirilmiştir. Ayrıca bu eserlerin taranmasıyla elde edilen verinin sıklık analizleri TUD (Türkçe Ulusal Derlemi) denetlenerek sıklık analizleri yapılmıştır. Böylelikle *özür* ifadeleri bağlamında Türkiye toplumunun değer yargılarını, kültürel hassasiyetlerini ve bunların dile yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Edimbilimsel çalışmalarla elde edilecek bulgular (edimsel ifadelerin nitelikleri, kullanım sıklıkları ve bu ifadelerle bu ifadeleri kullanan kişiler arasındaki ilişki gibi) yalnızca dilbilimsel bulgular değildir. Edimbilimsel bulgular bir yanıyla bir toplumun kültür kodlarının ve toplumbilimsel özelliklerinin ortaya konulması, bu alanlarda yapılacak çalışmalara veri sağlanması anlamına da gelir. Bir dil sahası ve dönemi üzerine yapılacak bir çalışmayla ortaya çıkan sonuçlar, başka sahalar ve dönemler üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırıldığında o toplumun kültürel dönüşümleri ve toplumsal değer yargılarının değişimleri -veya belki de dönüşmemiş ve değişmemiş özellikleri- tespit edilebilir. Bu bağlamda edimbilimsel çalışmalar bir toplumun beşerî özelliklerinin artzamanlı ve eşzamanlı bakış açılarıyla ortaya konulması bakımından önemlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışma birinci aşamada günümüz Türkiye Türkçesinden belirlenmiş birkaç edebî eser üzerinde sürdürülmüştür, ikinci aşamada ise TUD veri tabanının sunduğu

veriler değerlendirilmiştir. Böylece ortaya çıkan sonuçlar yalnızca günümüz Türkiye Türkçesini yansıtmaktadır. Ancak Eski Türkçeden başlayarak tarihsel ve çağdaş Türk dillerinin ve lehçelerinin betimlenmesi Türklerin edimbilimsel tercihlerinin tam olarak ortaya konması bakımından önemlidir. Hatta Türkiye Türkçesi ağızlarının bile zengin bir veri sunacağı tahmin edilebilir. Ayrıca Türkçenin başka dillerin edimsel özellikleriyle benzeşen veya bu dillerden farklı olan yanlarının tespiti de esasında konunun tüm yönleriyle incelenmesi bakımından önemlidir. Ancak bu çalışma, bütün bu kurulsa iyi olacak türünden bağlantıları bir kenarda tutarak günümüz Türkiye Türkçesi edebî diline odaklı olarak yapılmıştır.

1.5. Tanımlar

Beden Dili: Duygu ve düşüncelerin yüz ifadesi, beden duruşu vb. yollarla anlatıldığı iletişim biçimi; vücut dili.

Düzsöz Edimi: Austin düzsöz edimini *seslendirme*, *dillendirme* ve *anlamlandırma* olarak üçe ayırır. Seslendirme edimi birtakım sesler çıkarmaktır. Dillendirme edimi birtakım sözleri belli bir dilbilgisine uygun bir şekilde çıkarmaktır. Anlamlandırma edimi ise bu sözleri belli bir içlem ve göndermeyle kullanmaktır (Austin, 2017).

Düzenleyici Kurallar: Bu kurallardan önce ya da onlardan bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini düzenler. Ahlak kurallarını düzenleyici kurallara örnek olarak verebiliriz (Searle, 2000).

Edim: Yapılmış, gerçekleşmiş davranış; amel.

Edimsöz Edimi: Düzsöz edimi seslerin gramer kuralarına uygun ve anlamlı bir şekilde seslendirilmesi iken edimsöz edimi düzsöz ediminde bulunarak bir eylem gerçekleştirmektir (Austin, 2017).

Etkisöz Edimi: Etkisöz edimi, edimsöz ediminde bulunan kişinin dinleyen kişi üzerinde duygu, düşünce ya da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratmasıdır (Austin, 2017).

Edimsel: Kullanıldıkları takdirde sadece doğrulanıp yanlışlanabilecek bildirim ve betimlemeler değil aynı zamanda kendisiyle bir eylemde bulunulan fiillerdir (Austin, 2017).

Edimbilim: Dilin belirli bir bağlam içinde nasıl oluştuğunu, tümcelerle kullanıldıkları bağlam ve durumlar arasındaki bağlantıları inceleyerek sözcelerin

açıklanması, konuşanların sözceleri nasıl kullanıp algıladıkları, tümce yapılarının konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiği üzerinde durmaktadır (Balcı, 2019).

Edimsellerin Yerindelik Koşulları: Austin'in bir edimselin yerinde olabilmesi için gerekli olduğunu düşündüğü koşullardır (Austin, 2017).

Geri bildirim: Gönderilen bilgi veya talimatın alıcıda yaptığı etkiye ilişkin edinilen bilgi; dönüt.

Hiyeroglif: Eski çağlarda, bazı uygar uluslarca kullanılan, nesnelerin yalınlaştırılmış resimlerine dayanan yazı.

Olgu: Birtakım olayların dayandığı sebep veya bu sebeplerin yol açtığı sonuç; vakıa, fenomen.

Oluşturucu kurallar: Davranış biçimlerini yalnızca düzenlemekle kalmaz, yeni davranış biçimleri de yaratır ya da tanımlar. Oluşturucu kurallar, var olması mantıksal bakımdan kuralların var olmasına bağlı olan bir etkinliği oluşturur ve düzenler. Örneğin futbol ve satranç oluşturucu kurallarla meydana gelirler (Searle, 2000.

Saptayıcı: Austin yanlışlanabilir ve doğrulanabilir olan bildirim ve betimleme sözcelemlerini *saptayıcı* olarak adlandırır (Austin, 2017).

Sözce: Konuşmada konuşanın ürettiği iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası.

Sözcelem: Sözcelerin belli bir bağlam ve durum içinde gerçekleştirilmesi.

Söz edimi: Genel bir tanımla söz edimi, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan ve amacı konuşucuların birbirleri karşısındaki durumlarını değiştirmek olarak ifade edilebilir (Çelebi, 2014).

Söz Edimleri Kuramı: Söz Edimleri Kuramı İngiliz filozof Austin'in ortaya koyduğu, daha sonra Amerikalı filozof Searle'ün geliştirdiği ve günümüze kadar gelişmeye devam eden bir kuramdır. Bu kuram, dilin sadece *bildirim* ve *betimleme* işlevi olduğu iddiasına karşı çıkmış ve edimsel ifadeler üzerinde durmuştur.

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Edimbilim

Özür ifadeleri ve buna benzer kimi ifadeler genel hatlarıyla söz edimleri olarak bilinir ve söz edimleri konusu günümüz dilbiliminin en önemli araştırma alanlarından biri olan edimbilimin inceleme ve araştırma konusudur. Bu bakımdan öncelikle edimbilimin tarihi konusunda bilgi vermekte fayda var: Söz Edimleri Kuramı'nın da ortaya çıkmasını sağlayan edimbilim, tarihsel süreç içerisinde dil felsefecileri ve dilbilimcilerin ortak çalışmaları sayesinde günümüzde birçok alt dalı olan dilbilimsel bir alan haline dönüşmüştür. Söz Edimleri Kuramı'nı anlayabilmek için öncelikle edimbilimi ve edimbilimin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini bilmek gerekir. Birçok disiplinle (toplumbilim, çeviribilim, kültür bilimi, felsefe, sosyoloji, psikoloji vb.) ilişkili olduğu ve anlambilimden ayrılan yanlarını belirtmek amacıyla edimbilimle ilgili birçok tanım yapılmıştır. "En geniş tanımıyla edimbilim dil kullanımının bilimsel olarak incelenmesidir. Dar anlamıyla ise edimbilim sözcelerin[1] yorumlanması sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiğini incelemektedir." (Yetkiner, 2009, s. 1). Edimbilim dilin belirli bir bağlam içinde nasıl oluştuğunu, tümcelerle kullanıldıkları bağlam ve durumlar arasındaki bağlantıları inceleyerek sözcelerin açıklanması, konuşanların sözceleri nasıl kullanıp algıladıkları, tümce yapılarının konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiği üzerinde durmaktadır (Balcı, 2019, s. 303). Kıran ise edimbilim konusunda şu bilgileri vermektedir: "Edimbilim göstergelerin onları yorumlayan ya da kullananlarla ilişkisini inceler; göstergelerin ilişkisiyle belirlenen çok geniş bir alan olan ruhbilimsel ve toplumbilimsel olguları içine alır." (Kıran, 2014, s. 727). Bu tanımdan yola çıkarak edimbilimin, dile göstergebilim ve anlambilime nazaran daha bütüncül yaklaştığı söylenebilir. Doğan'a göre edimbilimin en kısa tanımı "sözcenin yorumlanmasıdır" (Doğan, 1990, s. 63). Turan'a göre edimbilim konuşucunun sözcesinde dile getirmeyi amaçladığı anlamı incelemeye yöneliktir. Bir başka deyişle, edimbilimde sözcükler

[1] Sözce "Konuşmada konuşanın ürettiği iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası." anlamına gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 02. 04. 2024.).

aracılığıyla dile getirilmeyen, yüzeyde görülmeyen anlam incelenir (Turan, 2019, s. 121).

Esasında modern dilbilimin ilk defa adlandırdığı kimi kavramlar, genellikle az çok farklı anlamlarla ancak özel adlar verilmeksizin veya terimleştirilmeksizin çok eski yüzyıllarda da üzerinde durulmuş konular olabilmektedir. Bu durum edimbilim için de geçerlidir. Kıran'ın da edimbilim teriminin ilk defa kullanılmasıyla ilgili düşüncesi bu görüşü destekler niteliktedir: "Edimbilim terimi çok eski olmasına karşın, felsefe ve mantıkçı Charles William Moris'in adıyla özdeşleştirilmektedir." (Kıran, 2014, s. 727). Yetkiner ise edimbilimin tarihsel gelişim sürecini şu şekilde açıklar: "İlk kez Amerikalı felsefeci Morris (1938) göstergebilimin (semiotics) temellerini ortaya koyarken "edimbilim" (pragmatics) terimini kullanmıştır." (Yetkiner, 2009, s. 5). "60'lı yıllardan sonra ivme kazanan edimbilim çalışmaları dilbilimin genç bir alt dalı olarak görülmesine karşın, modern anlamdaki edimbilimsel yaklaşım uzun yıllar felsefecilerin, dilbilimcilerin ve göstergebilimcilerin ortak çabalarıyla günümüzdeki şeklini almıştır." (Yetkiner, 2009, s. 4). "1980'lerden sonra baş döndürücü bir hızla gelişen edimbilim her geçen gün yeni gelişmelere ve etkileşimsel toplumbilim, dillerarası edimbilim, kültürlerarası edimbilim ve çeviri, deneysel edimbilim gibi disiplinlerarası çalışmalara tanık olmaktadır." (Yetkiner, 2009, s. 30). Dilin her boyutuyla kullanımının bilimsel olarak incelenmesi ihtiyacı, edimbilimi ortaya çıkaran en önemli etkendir. Edimbilim sözcenin hangi koşullar altında oluştuğunu, konuşmacının amacının ne olduğunu, bağlamsal etkenleri ve cümledeki örtük anlamı inceler. Tarih boyunca doğal insan dili çok farklı açılardan incelenmiştir. Fakat zaman içerisinde dili göstergebilim ve anlambilim ayrıntıları bakımından incelemenin yetersiz olduğu görüldü. Böylelikle sözceye yüklenen anlam, ilk bakışta anlaşılamayan ama konuşmacıların amacı, yer, zaman, kültür vs. bakımından dili incelemek de gerekli hale gelmiştir. Edimbilimin dili incelerken dikkate aldığı 2 önemli terim *bağlamsal etkenler* ve *örtük anlam*'dır. Örtük anlamın bilinmesinin cümleyi daha anlaşılır kıldığı aşağıdaki örnekler üzerinden görülebilir:

Bahçeyi suladın mı?
Sıcak havayı daha çok seviyorum.

Birinci cümlede *bahçeyi suladın mı* diye sorulur fakat cümlede belirtilmemesine rağmen sulanan bahçe değil, bahçedeki bitkilerdir. İkinci cümlede ise *sıcak havanın*

daha çok sevilmesi cümlede belirtilmemesine rağmen soğuk havanın daha az sevildiği anlamına gelir. Günlük hayatta örtük anlam içeren cümleler sıkça kullanılmaktadır. Aynı kültürü paylaşan insanlar örtük anlam içeren cümlelerle iletişim kurarken birbirini anlamakta güçlük çekmemektedir. Edimbilim insanların bağlamsal etkenler ve örtük anlamdan yararlanarak nasıl iletişim kurduklarını inceler.

Tanımlardan yola çıkılarak edimbilimin inceleme kapsamına giren konular, şu şekilde özetlenebilir:

- Konuşmacının dile getirmeyi amaçladığı örtük anlam incelenir.
- Sözcelerin yorumlanması sırasında dilbilimsel özelliklerin ve bağlamsal etkenlerin nasıl etkileşim içine girdiği incelenir.
- Cümle yapılarının konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiği incelenir.

Leech (1983), edimbilimi dilbilgisiyle karşılaştırarak edimbilimin esaslarını şu şekilde belirlemiştir:

- Bir cümlenin anlamsal temsili (veya mantıksal biçimi), onun edimbilim yorumundan farklıdır.
- Anlambilim kurallara tabidir (dilbilgisel); genel edimbilim ise esaslarla kontrol edilir (sözbilimseldir).
- Dilbilgisi kuralları temelde gelenekseldir; Genel edimbilimin ilkeleri temelde geleneksel değildir, yani konuşmanın amacına göre şekillenir.
- Genel edimbilim, bir ifadenin anlamını (veya dilbilgisel anlamını) onun edimsöz (veya edimsöz) gücüyle ilişkilendirir. Bu ilişki nispeten doğrudan veya dolaylı olabilir.
- Dilbilgisel uygunluk eşlemelerle tanımlanır; edimsel uygunluk ise problemler ve onların çözümleri ile tanımlanır.
- Dilbilgisel açıklamalar biçimseldir; edimsel açıklamalar ise işlevseldir.
- Dilbilgisi düşünseldir; edimbilim kişilerarasıdır ve metinseldir.
- Genel olarak dilbilgisi ayrı ve belirli kategorilerle tanımlanabilir; edimbilim ise sürekli ve belirsiz değerlerle tanımlanabilir.

2.2. Söz Edimleri Terimi ve Söz Edimleri Kuramı

Söz Edimleri Kuramı'nı açıklamadan önce *söz edimi* terimi tanımlamak konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Söz edimleri terimi dil üzerinde yapılan felsefi çalışmadan meydana gelir, bu çalışma konuşmacı ve dinleyicinin söyledikleri ve davranışları, kişilerarası bir konuşmada kişilerin deneyimlediği edim, hareket ve olaylar arasındaki

ilişkiyi gösteren mantıksal kuralların saptanmasına ilişkin bir girişimdir (Çelebi, 2014, s. 79). “Genel bir tanımla söz edimi, gerçekleştirilmesi için dile gereksinim duyulan eylemleri gerçekleştirmeye yarayan ve amacı konuşucuların birbirleri karşısındaki durumlarını değiştirmek olarak ifade edilebilir.” (Çelebi, 2014, s. 79). Söz edimi bazı eylemleri gerçekleştirmek için dili bir araç olarak kullanıp konuşan ve dinleyen arasında bir etki oluşturmaktır, denebilir.

20. yüzyılın başlarında filozoflar felsefi düşünce ve görüşleri dil aracılığıyla yürütmeye başlamıştır. Felsefe alanında dille ilgili 3 görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlere göre, felsefi sorunlar bir bakıma dilsel sorunlardır (Kılıç, 2002, s. 94). Yani, bu dönemde yapılan dille ilgili çalışmalarda daha çok felsefi sorunları çözebilmek için dile yönelmişlerdir. Söz Edimleri Kuramı’nın ortaya çıktığı dönemde filozoflar dile karşı yoğun bir ilgi gösteriyordu. Bu yoğun ilginin en büyük nedeni, felsefi sorunların dille aşılabileceğiydi. Kılıç, gündelik dil felsefesinin ortaya çıktığı 20. yüzyılın felsefi görüşlerini 3 başlık altında inceler (Kılıç, 2002, s. 94-95):

> Mantıksal Yalın Önermecilik (Logical Atomism): Bu görüşün savunucularının başında Russel ve Wittgenstein gelir. Dilin yalın önermelere indirgenmesini önceleyen görüştür. Dildeki tüm önermelerin hep özne-yüklem bileşenlerinden oluştuğunu ileri süren bu görüşe göre, özne nesneleri, yüklem ise onların kimi özelliklerini belirtir. Evrendeki tüm olgular atomlarla (özne-yüklem) betimlenebilir.
> Mantıksal Deneycilik/Olguculuk (Logical Positivim/Empricisim): Bu görüşü savunanların başını Carnap, Ayer, Wittgenstein çeker. Bu görüşe göre felsefe bir kuram olmaktan çok bir eylemdir. Felsefe yalnızca tümcelerin/saptamaların anlamına açıklık getirir. Doğru ya da yanlış türünden savlar ileri süremez. Dildeki her saptama, ya çözümleyici ya da bireşimseldir. Çözümleyici olanlar tanımları gereğince doğrudurlar. Bireşimsel olanların doğruluklarının araştırılması gerekir.
> Gündelik Dil Felsefesi/Dil Kullanım Felsefesi (Ordinary Language Phlisophy): Bu görüşün savunucuları ve mimarları İngiliz dilbilimci ve düşünür Austin ve Searle’dür.1930’lu yıllarda Mantıksal Yalın Önermeciliği terk eden Wittgenstein, felsefi konuşmalarının çoğunun gündelik dilin yanlış kullanılmasından ileri geldiğini vurguladı. Öyleyse felsefenin işlevi terimlerin anlamı ve onların nasıl kullanıldıklarına bakılarak belirlenmelidir.

Analitik felsefe ile ilgilenen ve dili daha çok mantıksal ve matematiksel bir olgu gibi gören mantıkçı pozitivist filozofların dille ilgili çalışmalarında daha çok ideal bir dil kullandıkları ve böylelikle dil üzerine düşünürken dili idealize ettikleri görülmektedir. Filozofların kullandığı bu dil doğrulanabilirlik ilkesine göre oluşturulmuş bildirimler ve betimlemelerden oluşmuştur. Filozofların dili idealize

etmelerinin nedeni dünyayı ideal bir dille daha doğru açıklayabileceklerini düşünmeleridir. Mantıkçı pozitivist filozoflara göre gündelik dil belirsizlikler ve saçmalıklar içerir ve gündelik dilde ne yanlışlanabilen ne de doğrulanabilen bir dil kullanılabilir bu durum dünyayı doğru bir şekilde açıklamaya engel teşkil eder. Fakat özellikle Austin ve Wittgenstein'le birlikte yeni bir analitik felsefe türü ortaya çıkmış ve bu filozoflar insan dilini doğru-yanlış, mantıksal-mantık dışı vb. ayrımlara tabi tutmadan *olduğu hâliyle* incelemeye başlamışlardır (Altınörs, 2019, s. 10-11). Austin ve Wittgenstein'le birlikte dilin edimbilimsel yönü de dikkat çekmeye başlamış ve dil artık sadece anlambilim açısından değil daha kapsayıcı bir şekilde edimbilim açısından da değerlendirilmeye başlamıştır.

Gündelik dil kullanımı alanında ön plana çıkan ve bu alana katkı sağlayan isimlerden bir diğeri ise Grice'dir. "Grice'in dil felsefesi daha çok sözcelemlerde[2] söylenmeyene dairdir. Yani Grice sözcelemlerdeki sezdirimleri konu edinmektedir." (Sansar, 2023, s. 93). Grice'in çalışmaları, gündelik dilin kullanımına daha geniş bir açıdan bakmayı sağlamıştır.

Söz Edimleri Kuramı İngiliz filozof Austin'in (d. 1911 ö. 1960) ortaya koyduğu, daha sonra Amerikalı filozof Searle'ün (d. 1932) geliştirdiği ve günümüze kadar gelişmeye devam eden bir kuramdır. Söz edimi terimini kullanan ilk kişi Austin değildir. Söz edimi terimini az çok farklı haliyle (1932) yılında ilk defa kullanan aslen Mısır hiyeroglifi uzmanı olan Gardiner'dir. Austin ise Söz Edimleri Kuramı'nın temellerini atmıştır (Altınörs, 2019, s. 141). Söz Edimleri Kuramı'nın felsefe tarihindeki uzak köklerini ise, Aristoteles'in dille ilgili düşüncelerine kadar götürülebilir. Aristoteles yargı bildiren cümlelerin yanı sıra dilek-istek ifade eden cümlelere dikkat çekmiş ve dilin tek işlevinin doğru ya da yanlış önermeleri ifade etmek olmadığını savunmuştur (Altınörs, 2019, s. 142). Söz Edimleri Kuramı Austin tarafından mantıkçı pozitivist filozofların dili idealize edip sadece doğrulanabilirlik açısından betimleme ve bildirim işleviyle sınırlandırılmasına ve gündelik dilin ise inceleme alanına dahil edilmemesine karşı bir tür eleştiridir. Elbette bu kuram sadece bir eleştiri amacıyla ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda bu kuramla birlikte dil çok daha kapsamlı bir şekilde inceleme alanı bulmuştur. Austin dilin bildirim ve betimleme işlevinin olduğuna ve bunun dünyayı açıklarken gerekli olduğu fikrine karşı değildir fakat dilin sadece doğrulanabilir ve

[2] Sözcelem "Sözcelerin belli bir bağlam ve durum içinde gerçekleştirilmesi." anlamına gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 02. 04. 2024.).

yanlışlanabilir bildirimlerle ve betimlemelerle sınırlandırılmasına karşıdır. Austin dilin çok farklı işlevlerinin olduğunu bildirim ve betimlemelerin dilin sadece iki alanı olduğunu edimsellerin de dile dahil olduğunu ve edimsellerin insan yaşamında çok önemli bir yeri olduğunu vurgular.

2.2.1. Austin'in Söz Edimleri Kuramı

Austin, *Söylemek ve Yapmak* ("*How to Do Things with Words"*) isimli kitabında[3] Aristoteles'e kadar dayanan analitik felsefe geleneğinde filozofların dile bakış açısını değerlendirir ve eleştirir. Austin, çok eskiden beri filozofların cümlelerin iki işlevinin olduğunu savunduklarını söyler. Bunlar *bildirim* ve *bir olguyu betimlemektir* (Austin, 2017, s. 39). Mantıkçı pozitivist filozoflar kurgusal ve idealize edilmiş bir dil kullanarak cümlelerin bildirim ve betimleme işlevi üzerinde durmuş ve bunları sadece doğruluk ve yanlışlıklarına göre incelemiş ve doğrulanabilir ve yanlışlanabilir olamayan cümleleri ise anlamsız olarak kabul etmişlerdir. Mantıkçı pozitivist filozofların gündelik dille ilgilenmemelerinin en büyük nedeni onu doğrulanıp yanlışlanmadığı için anlamsız bulmalarıdır. Austin, mantıkçı pozitivist filozofları eleştirmiş ve idealize edilen kurgusal bir dil değil de doğal dil üzerinde, dilin gündelik kullanımı üzerinde durmuştur. Ve kullandığımız dilin sadece bildirim ve betimleme cümleleriyle doğruluk ve yanlışlık açısından değerlendirilmesinin yanlış olduğunu söylemiştir. Ayrıca bunu savunan filozofları, dilin işlevini sınırladıkları için eleştirmiştir.

2.2.1.1. Edimseller ve Saptayıcılar

Austin *Söylemek ve Yapmak* isimli eserinde ilk olarak *edimsel* ve *saptayıcı* sözcüklerini açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Edimsel ve saptayıcı sözcükleri Söz Edimleri Kuramı'nın sınırlarını belirlemek açısından çok önemlidir. Austin öncelikle mantıkçı pozitivist filozofların dil çalışmalarına sadece bildirim ve betimleme işlevine sahip olan ve *doğrulanabilirlik* ilkesi gereği doğrulanabilir ve yanlışlanabilir cümleleri aldıkları için onları eleştirir. Austin bu durumu *betimleyici yanılgı* olarak değerlendirir (Austin, 2017, s. 41). Austin'in *betimleyici yanılgı* hakkındaki görüşleri şöyledir: "Geleneksel felsefedeki birçok kafa karışıklığı, bir yanılgıdan -ya (dilbilgisinin dışında

[3] Bu kitap, Austin'in 1955 yılında Harvard Üniversitesinde William James Seminerleri kapsamında verdiği on iki bölümlük bir ders dizisi için kendisinin hazırladığı notlarla bu ders dizisine katılan öğrencilerin tuttukları notlar kullanılarak yayıma hazırlanmıştır (Austin, 2017, s. 12).

birtakım değişik nedenlerle) saçma olan ya da çok farklı bir niyetle üretilmiş olan sözcelemleri doğrudan olgu bildirimleri olarak alma yanılgısından- kaynaklanmaktadır." (Austin, 2017, s. 41). Austin yanlışlanabilir ve doğrulanabilir olan bildirim ve betimleme sözcelemlerini *saptayıcı* olarak adlandırır (Austin, 2017, s. 41).

Austin'e göre biz ne yanlış ne de doğru olan ama anlamlı ve mantıklı cümleler (emir, onay, rica, hüküm verme, teşekkür, selam, söz verme, özür cümleleri vb.) de kurarız. Austin bu yapılara *edimseller* demektedir. Yani kullanıldıkları takdirde sadece doğrulanıp yanlışlanabilecek bildirim ve betimlemeler değil aynı zamanda kendisiyle bir eylemde bulunulan fiillerdir (Austin, 2017, s. 42). Austin edimsel sözcelemlerin özelliklerini şu şekilde açıklar (Austin, 2017, s. 42):

A. Bunlar bir şey "betimlemezler", "aktarmazlar", ya da saptamada bulunmazlar; "doğru ya da yanlış" olmazlar;

B. Bunlarda tümceyi sözcelemek, eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçasıdır ve bu eylem de *normal olarak* bir şey söylemek, ya da "yalnızca" bir şey söylemek olarak betimlenemez.

Austin edimsel sözcelemleri daha anlaşılır kılmak için günlük hayatta kullanılan cümlelerden yararlanır. Austin'in edimsel sözcelemler için verdiği bazı örnekler şunlardır (Austin, 2017, s. 43):

Evlilik töreni esnasında söylenen "Evet (*X'i karım olarak kabul ediyorum*)".
Bir vasiyetnamede yer alan "Saatimi kardeşime miras bırakıyorum".
"Seninle beş lirasına bahse girerim, yarın yağmur yağacak"

Bu cümleler ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir özelliktedir. Fakat bu cümleler anlamsız da değillerdir. Bu ve benzeri cümleleri günlük hayatta sıklıkla kullanırız. Yani bu tür edimsel sözcelemler toplumsal bir canlı olan insanın diğer insanlarla girdiği ilişki ve iletişimde oldukça önemlidir. Bu cümleler söylendiği andan itibaren belli eylemleri yerine getirirler.

2.2.1.2. Edimsellerin Yerindelik Koşulları

Edimsel sözcelemler bildirim ve betimleme sözcelemleri gibi doğrulanıp yanlışlanamazlar, fakat kullanılan sözcelemlerle bazı koşulların yerine getirilmesi gerekir. Yani bir şey söylerken aynı zamanda bir eylemi gerçekleştirebilmek için bazı

şeyleri de hakkıyla yapmak gerekir. Austin bir sözcelemin tam anlamıyla (hakkıyla) edimsel sözcelem olabilmesi için bazı koşulların gerekli olduğunu söyler. Austin yerindelik koşullarını yerine getiren edimsel sözcelemler için *yerli yerinde* ve *isabetli* sözcüklerini kullanır ve haksız olarak yapılan ve hakkıyla yapılmayan şeylerle ilgili öğretiye ise İsabetsizlikler Öğretisi demiştir (Austin, 2017, s. 51). Austin'in bir edimselin yerinde olabilmesi için gerekli olduğunu düşündüğü koşullar şunlardır (Austin, 2017, s. 51):

> (A. 1) Ortada, belirli bir uylaşımsal etkisi olan kabul görmüş uylaşımsal bir işlem olmalı, bu işlem de belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözlerin sözcelenmesini içermelidir ve ayrıca,
> (A. 2) Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.
> (B. 1) İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız
> (B. 2) hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.
> (Γ. 1)[4] İşlemin, belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse gerçekten de o duyguları ya da düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır ve ayrıca,
> (Γ. 2) müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir.

Eğer söz konusu kurallardan (A ve B) yerine getirilmezse yani zaten evli olan biri evlenmeye çalışırsa veya kalıplaşmış sözcelem hatalı kullanılırsa edim başarılı bir şekilde gerçekleştirilmez. Austin bu tür edimsellere *karavanalar* der. Son 2 kural (Γ) yerine getirilmediğinde ise edim gerçekleşmiş olur, fakat mesela söz veren kişi sözünü tutma niyetinde değilse bu işlemi suistimal etmek olur. Austin bu duruma ise *suistimaller* der (Austin, 2017, s. 52).

2.2.1.3. Belirtik Edimseller

Austin edimselleri saptayıcılardan ayırabilmek için bazı ölçütler kullanır. Bu ölçütlerden biri edimin (birinci tekil kişi, etken çatı ve şimdiki zaman) formunda olmasıdır. Fakat Austin de farklı formlarda (kişi, çatı ve kip) edimlerin olabileceğinin

[4] Austin, bir edimselin yerindelik koşulları için gereken kuralları belirtirken Roma ve Yunan harflerinden yararlanmıştır. "Fakat hiç kuşku yok – her başlık için seçilmiş ayrı harf-rakam ikilikleriyle gözler önüne serilmeye çalışılan – bu yerinde olmama "şekilleri" arasında önemli farklar vardır. İlk büyük fark, bir bütün olarak dört A ve B kuralı ile iki Γ kuralı arasındadır (o yüzdendir ki birinde Roma harflerini kullanırken diğerinde Yunan harflerini kullandık) (Austin, 2017, s. 52).

farkındadır. Mesela affedersin, affedersiniz ve özür dileriz gibi. Bunun üzerine Austin başka bir şey denemeye çalışır ve belirtik edimselleri kullanarak edimsel ve saptayıcıları birbirinden ayırmaya çalışır. Aslında Austin edimsel ve saptayıcıların birbirinden ayrılamayacağını yani bildirim, betimleme veya edimsel herhangi bir sözcelem kullanıldığında bir eylemin gerçekleşmiş olduğunu düşünür. Austin saptayıcı ve edimseller arasındaki farkları göstermeye çalışırken Söylemek ve Yapmak eserinin sonunda bildirimde bulunmak da bir edimsöz ediminde bulunmaktır, der (Austin, 2017, s. 149).

Belirtik edimsel için "Söz veririm ki orada olacağım." örneği verilebilir. Bu cümlede bir bildirimde ve betimlemede bulunulmaz veya doğru ya da yanlış olarak değerlendirilemez. Bu örnekte yerine getirilecek olan edim açıktır. Dilsel olmayan ama edimsel sözcelemlere benzeyen uylaşımsal bir eylem de belirtik edimseldir. Mesela saygı gösterisinde bulunmak için şapka çıkarmak ve diz çökmek belirtik edimsellerdir (Austin, 2017, s. 97). "Orada olacağım" örneği ise örtük edimseldir. Austin dilin evrimi açısından bugün de sıklıkla kullanılan örtük edimselleri ilkel sözcelem olarak kabul eder. Belirtik edimseller ise örtük edimsellerin genişlemiş ve gelişmiş halleridir (Austin, 2017, s. 99).

2.2.1.4. Düzsöz Edimi, Edimsöz Edimi ve Etkisöz Edimi

Austin, ayrıntılı bir şekilde incelediği söz edimlerini 3'e ayırır: Düzsöz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi olarak söz edimlerini ayırır. Austin'in bu şekilde edimleri 3'e ayırmasının nedeni edimselleri daha açık kılma isteğidir.

2.2.1.4.1. Düzsöz Edimi

Austin öncelikle düzsöz edimini öteki edimlerden ayırmaya çalışır ve düzsöz edimini *seslendirme*, *dillendirme* ve *anlamlandırma* olarak üçe ayırır. Seslendirme edimi birtakım sesler çıkarmaktır. Dillendirme edimi birtakım sözleri belli bir dilbilgisine uygun bir şekilde çıkarmaktır. Anlamlandırma edimi ise bu sözleri belli bir içlem ve göndermeyle kullanmaktır (Austin, 2017, s. 118). Yani düzsöz edimi ağzımızdan bazı sesler çıkararak belli bir dilde gramer kurallarına uyarak anlamlı bir cümle kurmaktır. Örneğin (*Kedi paspasın üzerinde dedi.*) cümlesi ile bazı sesleri çıkararak karşıdakine anlamlı bir sözcelemde bulunulmaktadır.

2.2.1.4.2. Edimsöz Edimi

Düzsöz edimi seslerin gramer kuralarına uygun ve anlamlı bir şekilde seslendirilmesi iken edimsöz edimi düzsöz ediminde bulunarak bir eylem gerçekleştirmektir. Yani edimsöz edimi bir şey söylerken bir şey yapmaktır. Örneğin *Onu vur dedi*. Cümlesi seslendirilmiş haliyle düzsöz edimi iken, cümleyi seslendirenin karşısındaki kişiye vur emri vermesi ise edimsöz ediminde bulunmaktır (Austin, 2017, s. 121-123).

2.2.1.4.3. Etkisöz Edimi

Bir şey söylemek çoğu zaman dinleyen kişinin duyguları ve düşünceleri üzerinde dolaylı etkiler bırakır. Etkisöz edimi, edimsöz ediminde bulunan kişinin dinleyen kişi üzerinde duygu, düşünce ya da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratmasıdır. Örneğin, *Onu vur dedi*. Cümlesi ile konuşan kişi dinleyici üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratır. Bu durum etkisöz edimine örnek olarak verilebilir (Austin, 2017, s. 122).

2.2.1.5. Edimsöz Gücü Sınıfları

Austin kuramının sonunda *edimsel-saptayıcı* ikiliğine duyulan inancın ortadan kaldırıldığını ve bu ikilinin birbiriyle bağlantılı ve örtüşen genel *söz edimleri aileleri* olduğu görüşünü dile getirir ve bunları sınıflandırır (Austin, 2017, s. 162). Austin' in edimsöz gücü sınıflandırması aşağıdaki beş bölümden oluşur (Austin, 2017, s. 162 - 163):

1. Hüküm – belirticiler: En tipik örneği, adından da anlaşılacağı gibi bir jürinin, bir yargıcın, ya da bir hakemin bir hüküm vermesidir. Bütün bunların nihai hükümler olması gerekmez; söz gelişi bir tahmin olabilir, bir sanı olabilir, ya da bir değer takdiri olabilir.
2. Erk – belirticiler: Bir gücün, bir hakkın ya da bir nüfuzun kullanılmasını içerir. Atama yapmak, oy vermek, emretmek, ısrar etmek tavsiyede bulunmak, uyarmak bu sınıfa giren örneklerdir.
3. Sorumluluk – yükleyiciler: En tipik örneği söz vermek, ya da başka türlü taahhütlerdir; size bir şey *yapma sorumluluğu* yükler, ama ayrıca niyet beyan ya da ilanlarını da içine alır. Bu sonuncular söz vermeye girmezler, arka-çıkmalar diyebileceğimiz daha bulanık şeylerdir; söz gelişi birinin tarafını tutmak böyledir.
4. Davranış – belirticiler: Çok karışık gruptur. Tutumlarla ve *toplumsal davranışla* ilişkilidir. Örneğin, özür dilemek, tebrik etmek, övmek, taziyede bulunmak, ilenmek, meydan okumak bu gruba girer.

5. Serimleyiciler: Serimleyicileri tanımlamak zordur. Sözcelemlerimizin bir uslamlamanın ya da konuşmanın akışı içinde nasıl bir yere oturduğunu, sözleri nasıl kullanmakta olduğumuzu belirginleştirirler, ya da genel bir anlatımla, bir serimleme işlevi görürler. Örneğin "Karşılık veriyorum", "Savunuyorum", "Koyut olarak alıyorum", "Farz ediyorum" bu gruba girer.

2.2.2. Searle'ün Söz Edimleri Kuramı

Söz Edimleri Kuramı denince akla gelen iki isim Austin ve Searle'dür. Searle, Austin'in öğrencisidir. Searle, Söz Edimleri Kuramı'nı "*Söz Edimleri"* kitabında inceler. (Bu kitap ilk olarak *Speech Acts* başlığıyla 1969 yılında yayımlanmıştır. Türkçe çevirisi ise Aysever tarafından 2000 yılında yapılmıştır). "Bir süre Austin'in öğrencisi de olan John R. Searle, 1959 yılında Oxford Üniversitesinde verdiği "*İçlem ve Gönderme*" konulu doktora tezini başlangıç, alacak olursak, o günden bugüne, dil felsefesinden zihin felsefesine uzanan bir çizgide yapıtlar vermiş bir düşünürdür." (Aysever, 1994, s. 98).

Searle, hocası Austin'in Söz Edimleri Kuramı'nı bazı yerlerde hocasını eleştirerek bazı yerlerde de kendisi kurama eklemeler yaparak daha da genişletmiş ve geliştirmiştir. Searle, hocası Austin'in görüşlerinden etkilenmiş fakat kendi görüşlerini ortaya koyarak kuramın daha da gelişmesini sağlamıştır.

2.2.2.1. Söz Edimleri

Searle, *Söz Edimleri* kitabında edimleri Austin'den farklı bir şekilde değerlendirir ve konuşmacının konuşurken en az üç edimde bulunduğunu söyler (Searle, 2000, s. 93):

(a) Sözcükler (biçimbirimler, tümceler) sözcelemek = *sözceleme ediminde* bulunmak.
(b) Gönderme yapıp yüklemede bulunmak = önerme ediminde bulunmak.
(c) Bildirmek, soru sormak, emretmek, söz vermek vb. = *edimsöz ediminde* bulunmak.

Aysever, *Söz Edimleri* kitabının "Sunuş" bölümünde, bu 3 edim, aslında konuşan kişi bir tümce sözceleyerek yerine getirdiği edimin bütününden yapılan birtakım soyutlamalardır, der (Searle, 2000, s. 34). Searle, Austin' in *düzsöz edimi* ve *edimsöz edimi* ayrımını kabul etmez, *etkisöz edimi*'ni ise Austin'in tanımladığı şekilde kabul eder: "Bu, edimsöz kavramıyla bağlantılı, edimsöz edimlerinin dinleyen kişilerin

eylemleri, düşünceleri, inançları vb. üzerindeki sonuçlarını ya da etkilerini gösteren bir kavramdır.” (Searle, 2000, s. 94).

2.2.2.2. Kurallar

Searle’e göre, bir dili konuşmak demek, kurala dayalı bir davranış girişiminde bulunmak demektir. Yani konuşmak, kurallara uygun davranışlarda bulunmaktır (Searle, 2000, s. 91). Searle, dili oluşturan kuralları 2’ye ayırır. Bunlar *düzenleyici* ve *oluşturucu* kurallardır:

Düzenleyici kurallar, bu kurallardan önce ya da onlardan bağımsız olarak var olan davranış biçimlerini düzenler. Ahlak kurallarını düzenleyici kurallara örnek olarak verebiliriz. Örneğin, birçok ahlak kuralı, kişiler arasında, kurallardan bağımsız olarak var olan ilişkileri düzenler. Düzenleyici kurallar, emir tümceleri biçimini alır ya da emir tümceleri olarak dile getirilebilir. Örneğin, “Meyve keserken bıçağı sağ elinizle tutun.” gibi (Searle, 2000, s. 104-105).

Oluşturucu kurallar ise davranış biçimlerini yalnızca düzenlemekle kalmaz, yeni davranış biçimleri de yaratır ya da tanımlar. Oluşturucu kurallar, var olması mantıksal bakımdan kuralların var olmasına bağlı olan bir etkinliği oluşturur ve düzenler. Örneğin futbol ve satranç oluşturucu kurallarla meydana gelirler. Futbol ya da satranç kuralları, futbol ya da satranç oyununu düzenlemekle kalmazlar, bu oyunları oynamanın olanağını da yaratırlar (Searle, 2000, s. 104-105).

Searle, “*Söz Edimleri*” kitabında *düzenleyici* ve *oluşturucu* kuralları birçok örnekle ayrıntılı bir şekilde açıklar bunun nedeni söz edimlerinin yerine getirilmesi için bazı oluşturucu kuralların uylaşımsal gerçekleşmesinin gerekli olduğunu düşünmesidir. “Bir dilin anlam yapısı, altta yatan bir dizi oluşturucu kural kümesinin uylaşımsal gerçekleşmesi biçiminde görülebilir; söz edimleri de, başka edimlerden farklı olarak, anlatımların bu oluşturucu kural kümelerine uygun olarak sözcelenmesiyle yerine getirilen edimlerdir.” (Searle, 2000, s. 108).

2.2.2.3. Edimsöz Edimlerinin Başarı Koşulları

Searle, hocası Austin gibi edimsöz edimlerinin başarı koşullarını inceler fakat Searle, Austin’den daha geniş bir başarı koşulları listesi oluşturur. Bu başarı koşulları Austin’in *yerindelik* kavramıyla yakından ilgilidir. “*K* gibi konuşan birinin, *D* gibi dinleyen birinin karşısında, *T* gibi bir tümce sözcelediği, bu *T*’yi de düz anlamıyla

sözcelediği kabul edilmek şartıyla, *K*, ancak ve ancak aşağıdaki şu dokuz koşul geçerliyse, *D*'ye, içten ve kusursuz bir biçimde ö yollu bir söz vermiş olur." (Searle, 2000, s. 132-138):

1. *Olağan girdi ve çıktı koşulları geçerliyse.*
2. *K, T'yi sözcelerken, ö yollu bir önerme dile getiriyorsa.*
3. *K, ö yollu bir önerme dile getirirken, K'ya gelecekte yerine getireceği E gibi bir edim yüklüyorsa.*
4. *D, E'yi K'nın gerçekleştirmesini E'yi kendisinin gerçekleştirmesine yeğliyor, K da D'nin E'yi K'nın gerçekleştirmesini D'nin gerçekleştirmesine yeğlediğine inanıyorsa.*
5. *Hem K hem D için, K'nın normal koşullarda E ediminde bulunacağı apaçık değilse.*
6. *K, E ediminde bulunma yönelimindeyse.*
7. *K, T tümcesini sözceleyerek gelecekte E ediminde bulunma yükümlülüğü altına girmek yönelimindeyse.*
8. *K, D'de, T tümcesini sözcelemenin K'yı E ediminde bulunma yükümlülüğüne sokmak sayıldığı bilgisini (B) yaratmak yönelimindeyse (y-1). K bu B bilgisini y-1 yöneliminin kavranması yoluyla yaratmak yönelimindeyse. K y-1 yöneliminin, D'nin T tümcesinin anlamına ilişkin bilgisi sayesinde (aracılığıyla), kavranması yönelimindeyse.*
9. *K ile D tarafından konuşulan lehçenin anlam kuralları, bir sözcelemin ancak 1-8 kurallarının gerçekleşmesi durumunda doğru ve içten bir biçimde sözcelendiğini söylüyorsa.*

2.2.2.4. Searle'ün Austin'in Söz Edimleri Kuramı'na Karşı Eleştirileri

Searle, Austin'in Söz Edimleri Kuramı'nı geliştirmiş ve bazı noktalarda Austin'i eleştirmiştir. Searle, Austin'in kuramını 3 temel noktada eleştirir. Bu eleştiriler Austin'in kuramına zarar vermemekle birlikte kuramın daha da gelişmesini sağlamıştır. Searle'ün Austin'in kuramına yönelik eleştirileri Altınörs tarafında şu şekilde açıklanmıştır:

> Austin'in "lâfız fiili/düzsöz edimi" ile "bir şey söylerken işlenen fiil/edimsöz edimi" arasında farz ettiği ayrım Seale'ün yaklaşımı açısından geçersizdir. Searle'ün diğer eleştirisi, Austin'in yaptığı hâliyle, söylerken işlenen fiiller/edimsöz edimleri sınıflandırmasının uygun olmadığı yönündedir. Aysever'in de belirttiği gibi Searle'ün bir diğer eleştirisi de edimsöz edimlerinin, Austin'in önerdiği surette sadece "yerinde" ve "yerinde olmayan" diye iki kategoride değerlendirilemeyeceği yönündedir; zira bazı durumlarda edimsöz edimleri "başarılı" ama "kusurlu" olabilmektedir (Altınörs, 2019, s.148).

2.3. *Özür* İfadeleri Üzerine

2.3.1. *Özür* Kavramı ve Terimi Üzerine

Özür dilerim sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre Arapça bir sözcük olan *özür*, "1. Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep; mazeret. 2. Bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını iler sürme; mazeret." gibi anlamlara gelir. *Özür dilemek* ise "1. Özrünü ileri sürerek bir işi yapmayı istememek, bir işten bağışlanmasını istemek. 2. Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek." gibi anlamlara gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre *özür*, "1. Yanlış hatalı bir davranışın elde olmadan veya mecbur kalındığı için yapıldığını bildirmek ve hoş görülmesini istemek üzere öne sürülen sebep, mazeret. 2. Kusur, hata, eksiklik." gibi anlamlara gelirken *özür dilemek* ise "1. Bir engel, bir sebep ileri sürerek kendisinden beklenen şeyi yapamayacağını söylemek, özür beyan etmek, itiraz etmek. 2. Bir hata veya kusurdan dolayı affedilmesini istemek." (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); *Cambridge Dictionary'*ye göre *özür* sözcüğünün İngilizce karşılığı olarak *apology* "Özür pişmanlık bildiren söz veya yazı." kullanılır (https://dictionary.cambridge.org.tr. Erişim tarihi: 24. 11. 2023.). "Özür (*apology*) kelime olarak Yunancadaki *apologia*'dan türemiştir. Sözcük, ilk kullanımında sosyal yaşamda karşılığı olan ve sıklıkla kullanılan bir sözcük olmaktan ziyade hukuki anlamlar ihtiva etmektedir." (Özlük, 2015, s. 53). Özür kavramı Türkçe'de ilk defa 11. yüzyıl eserlerinden Dîvânu Lugâti't -Türk'te tanıklanan keçür- "bağışlamak, affetmek" fiili bir özür ifadesi olarak yorumlanabilecek mesaj içeriğine sahiptir. Bu fiil daha sonra modern Türk dillerinde yaygın özür dileme işaretleyicisi olarak kullanım alanı bulmuştur. Özür ifadelerinin başında gelen *özür dile-* deyimindeki Arapça kökenli *özür* ifadesi ise 14. yüzyılın başlarında ödünçlenmiştir (Nazlı, 2018, s. 144).

Özür teriminin özellikle modern hayatta bireyler arasında kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte birçok tanımı yapılmış ve *özür* ediminin tarihçesi araştırılmıştır. Smith, modern hayatta kullanılan *özürlerin* başlangıcını arkaik dinlere kadar götürür. "Modern hayatta özürlere atfedilen anlamın çoğunu tövbe ile ilgili arkaik dini ve kültürel âdetlere götürebiliriz." (Smith, 2010, s. 150). Smith, modern hayatta kullanılan *özürleri* ise hukukla ilişkilendirmektedir. "Bir zamanlar din ve âdetler, nasıl özür anlayışlarımızın çerçevesini çizdiyse, hukuk da modern hayatta giderek bu rolü oynuyor." (Smith, 2010, s. 319). Kullanım alanı çok geniş olan *özür* teriminin tanımı

çeşitlilik göstermektedir. Yapılan tanımların çok çeşitli olması *özre* yüklenen anlamın genişliğinden kaynaklanıyor olabilir. Nazlı'ya göre, sosyal bir eylem olan özür dileme, bir etkileşimde yer alan bireyler arasındaki iyi ilişkilerin devam etmesini amaçlayan nezaket stratejileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde de özür dileme eyleminin itibar kavramıyla birlikte incelenmesi gerekmektedir (Nazlı, 2018, s. 145). "Müdafinin (hata yapanın) verdiği zararı kabul edip suçun sorumluluğunu alması, mağdura (kendisine hata yapılan kişiye) saygı göstermesi, kötü niyet taşımadığını ve pişmanlık duyduğunu göstermesi ve mağdurla uzlaşma arzusuna ilişkin girişimlerin her birine özür dileme diyebiliriz." (Özdemir, 2023, s. 6). Mücahit'e göre, özür dilemek, aslında özür dilemeye neden olan söylem, eylem ve uygulamaların adil, doğru, meşru olmadığını, hata yaptığını kabul etmek demektir (Mücahit, 2019, s. 1206).

Özrün sözlük anlamı ve özürle ilgili yapılan tanımlardan sonra özürle ilgili şunları söyleyebiliriz: Özür dileyebilmek için öncelikle bir konuşan ve dinleyenin olması şart. Daha sonra özür dilemeyi gerektiren bir durum olmalı. Bu durum konuşan kişinin neden olduğu bir kusur, hata veya suç olmalı. Ve konuşan kişinin pişmanlıkla, nezaket gereği veya zorunlu bir şekilde yapılan davranışın sorumluluğunu alması ve durumu iyileştirmeye çalışmasıdır.

Çok eski zamanlardan beri toplum içerisinde yaşama zorunluluğu (temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için iş bölümü, güvenlik problemi) ve ihtiyacı (sosyal bir canlı olmanın verdiği psikolojik ve duygusal ihtiyaçlar) olan insan toplu bir hâlde yaşayabilmek için birçok kural, toplumsal davranış şekilleri geliştirmiştir. Bu davranış şekillerinin en önemlilerinden biri şüphesiz *özür* dilemektir. *Özür dileme* edimini en iyi insanın toplumsal bir canlı olmasıyla açıklayabiliriz. Çünkü *özür* edimi ancak ikili ilişkilerde ortaya çıkar. Kılıç, dilin işlevlerini açıklarken dilin toplumsal işlevinden bahseder ve önemini vurgular. Kılıç'a göre, dilin toplumsal işlevi bireylerarası toplumsal ilişkileri belirlemek ve oluşturmak ya da sürdürmektir (Kılıç, 2002, s. 37). Söz Edimleri Kuramı'nda Austin'in "davranış belirticileri" olarak adlandırdığı sözcelemler sınıfına dahil olan *özür* ifadeleri toplumsal ilişkileri devam ettirebilmek için büyük bir önem taşır. *Özür* ifadelerinin iletişim açısından çok önemli olmasının nedenlerinden biri modernleşmeyle birlikte bireyselleşmenin artması ve bireyselleşmeyle birlikte bireyin kendi haklarını çevresinden geçmişe nazaran daha yoğun bir şekilde talep etmeye başlamasıdır. Yani birey toplumun kendisine değer vermesini istemektedir. Birey kendisine saygı duyulmasını istemektedir. Mağdur olan birey *özür* edimiyle hak talebinde bulunmaktadır. "Sosyal hareketlerin güç kazanması,

özür konusundaki bireysel taleplerin artış göstermesi, çok kültürlülük bilincinin yerleşmesi ve "öteki"nin siyasal özne olarak kabulü özür sayısındaki artışı doğuran temel etkenlerdir." (Özlük, 2015, s. 55) Bireyselleşme, kişi hak ve özgürlüklerinin artışı *özür* ifadelerinin kullanımını ve gerekliliğini arttırmıştır.

Özür dileme edimi sadece ikili ilişkilerde ortaya çıkan, bir durum değildir. Bazen devletlerin birbirinden *özür* dilemesini gerektirecek durumlar da (sömürge, kölelik, katliam ve uluslararası hukuka riayet etmeme vb.) ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda *özür* dilemesi gereken devlet yöneticilerinin, mağdur olan devlet veya topluluktan *özür* dilemesi gerekebilir. *Özür* edimi sadece bireylerin değil devletlerin ve toplumların da uyumlu bir şekilde ilişkilerini sürdürmeleri için gereklidir. "Kollektif özürler, toplumlar arasındaki ayrımın ortadan kalkması ve hem mevcut hem de gelecek dönem için toplumlar arasındaki diyalog kültürünün yerleşmesi için uygun bir zeminin oluşması ve bazı ortak çıkarların paylaşılması açısından ciddi bir potansiyele sahiptir." (Özlük, 2015, s. 59).

Günlük yaşamda, okulda, iş yerinde, evde, parkta vb. insanlarla iletişim ve etkileşim hâlindeyken, insanlar birbirlerini kırabilir, üzebilir, isteyerek veya istemeyerek birine maddi veya manevi zarar verebilir. *Özür* ifadelerini gerekli kılan başlıca durum birinin başka birine zarar verdiğini düşünmesidir. Bu gibi durumlarda çok eskiden beri her toplum kendine özgü ifade kalıpları ve davranış şekilleri geliştirebilmektedir. Bu davranış şekillerinin çeşitli toplumlarda birbirine benzediği de görülebilir. Böylelikle ortak benzeyen söz kalıpları ve birbirine benzeyen davranış şekilleri de görülebilir. Bununla birlikte bazı kültürlerde *özür dilerim* sözü yoktur, bunun yerine farklı dilsel araçlar kullanılır. "Hatta bazı kültürlerde "özür dilerim" sözünün eşdeğeri yoktur, bunun yerine fail kendini kötüler ya da mağdurun maruz kaldığı zorluğa tahammül gücünü takdir eder." (Smith, 2010, s. 27). Yukarıda da belirtildiği gibi bu davranış şekilleri birbirine ihtiyaç duyan insanların toplumsal ilişkilerini sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri için gereklidir. Türkiye toplumunda daha çocukken yaratıcıya ve insanlara gerektiği zaman ve geleneğe uygun bir biçimde nasıl *özür* dilenmesi gerektiği öğretilir. Çünkü bir toplum içerisinde yaşayan herkes bilir ki, kişi *özür* dilemeyi bilmediğinde ne yaratıcıyla ne de diğer insanlarla uzlaşamaz ve onlarla sağlıklı bir ilişki sürdüremez. İlk gözlemlerimize göre Türkçede *özür dilemek* için kullanılan birçok söz kalıbı vardır. Ve bunların bir kısmı başka dillerden alınmıştır: *Özür*, *af, affedersiniz, pardon, sorry* gibi. Ayrıca birçok edimsel ifadede olduğu gibi *özür* ifadeleri de sadece sözcüklerle ifade edilmez bunun için farklı araçlar (beden dili, tazminat, hediye verme

vb.) de kullanılır. Beden dili (birinin önünde pişmanlıkla diz çökmek, yaşlı gözlerle birinden sadece bakışlarla *özür dilemek*, basit durumlar için *özür* anlamında eli havaya kaldırmak, elini kalbine götürmek vb.) bu araçların en önemlilerinden biridir.

Genel yargı *özür dileme* ediminin insanlar arasında gerçekleştiği üzerinedir. *Özür* terimi ile ilgili tanımlar da bir konuşmacı ve bir dinleyici üzerinden yapılmaktadır. Fakat Smith, bu konuya çok farklı bir açıdan bakarak konunun alanını genişletir ve günlük hayatta da karşılaşılan bazı durumlara dikkat çekmeye çalışır:

> Önceki tartışmaların çoğu özürlerin genelde yetişkin insanlar arasında dilendiğini varsayıyor ama insanların bazen hayvanlar, bitkiler, makineler, bebekler, ölmüş insanlar ve hatta kendilerinden ya da Tanrılarından özür dilediğini görüyoruz. Kendilerinden ya da hayvanlarından özür dileyen insanların, kimlik çözülmesi rahatsızlığının yarattığı delüzyon ya da hayvanlarına insani nitelikler atfeden imgelem yüzünden böyle davrandıklarını düşünebiliriz. Fakat bu edimlere ilk izlenimlerimizin bizde uyandırdıklarından daha fazla anlam yükleme yanlısıyım. Bu marjinal vakalar özür dileyici anlamın farklı biçimlerini ortaya çıkarıyor ve bunlar dikkate değer (Smith, 2010, s. 167).

Günlük hayatta *özür* dilemeyi gerektiren birçok durumla (pişmanlık, nezaket, kişisel çıkarlar ve toplumsal uyum vb.) karşılaşılabilir. *Özür* dilemenin gerekliliği kişiye ve duruma göre değişebilir. *Özür* dilemeyi gerektiren nedenlere Nazlı'nın çalışması örnek olarak verilebilir. Nazlı'nın, "Türkçe Özür İfadelerinin Toplumdilbilimsel Analizi (Dicle Üniversitesi Örneği)" isimli makalesinde, Dicle Üniversitesi öğrencilerinden oluşan 154 kişilik bir gruba uyguladığı anket çalışmasında, katılımcılar 15 farklı nedenle *özür* dilediklerini belirtmiştir:

> Karşı tarafı incitmemek / kırmamak için, kibarlık / nezaket, hata yapıldığında / kusur işlendiğinde, karşı tarafın gönlünü almak için, alışkanlık, vicdanen rahatlamak için, kendini haklı göstermek için, saygı, izin isterken, pişmanlık, uyarı / ikaz, karşı tarafla arayı bozmamak için, iyi niyet, hata olmamasına rağmen karşı tarafı rahatlatmak ve zorunluluk (Nazlı 2018, s. 155).

Görüldüğü üzere günlük hayatta kişinin *özür* dilemesine neden olan birçok etmen olabilir. Bu konuyla ilgili Özlük'ün görüşlerini belirtmek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Özlük, "Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek: Özrün Kuramı" isimli makalesinde bireylerin 3 farklı motivasyon nedeniyle *özür* dilediklerini belirtir:

> Sosyal yaşamda bireyler, genellikle üç farklı motivasyon nedeniyle özür dilerler. Birey öncelikle aslında kendisinin doğrudan sorumluluğu olmayan bir durumdan dolayı pişmanlık belirtmek için özür dileyebilir. İkinci olarak, kişinin ortaya çıkan durumda kasıtlı bir şekilde olmasa da bir sorumluluğu olabilir, bu durumdaki pişmanlığını belirtmek için özür dileyebilir. Üçüncü olarak birey hem sorumluluğunun olduğu hem de kasten yaptığı eylemler yüzünden pişmanlığını belirtmek için özür dileyebilir (Özlük, 2015, s. 54).

Günlük hayatta kullanılan *özür* edimlerinin ve *özrü* gerektiren durumların çeşitliliği *özür* edimlerini kullanıldıkları anlam ve durum açısından sınıflandırmayı gerekli kılmıştır. *Özür* edimleri birçok şekilde sınıflandırılabilir. Burada Smith'in *özür* edimleri sınıflandırması örnek olarak verilebilir (Smith, 2010, s. 185-198):

- Kategorik özür
- Muğlak özür
- Merhamet ifadesi
- Değer beyan eden özür
- Uzlaşmacı özür
- Tazminat özrü
- Salt araçsal özür
- Zorla dilenen özür
- Vekil özür

BÖLÜM III

YÖNTEM VE ÖRNEKLEM

Bu çalışma metin analizine dayanmaktadır; nitel ve betimlemeli bir çalışmadır. Çalışmanın I. bölümünde 7 eser bütünlüklü olarak taranıp *özür* ifadeleri incelenmiştir. II. bölümde ise tarama yöntemiyle tespit edilen özür ifadelerinin *TUD*'daki görünümleri ve sıklık özellikleri paylaşılmıştır.

Bu çalışmada günümüz Türkiye Türkçesinde kullanıldığını tespit ettiğimiz *özür* ifadeleri yapısal, anlamsal ve işlevsel olarak incelenmiş, ardından da sıklık değerlendirilmeleri yapılmıştır.

Çalışmada 2000'li yıllardan sonra yazılmış roman, hikâye ve tiyatro türündeki edebî eserlerde, sözlük anlamı *özür* ifade eden, sözlük anlamı *özür* ifade etmeyen fakat kullanıcıların ortak uzlaşımı ile *özür* anlamında kullanılan ifadeler ve içlerinde *özür* vb. bir sözcük bulunmamakla birlikte bağlamdan özür işlevli olarak kullanıldığı anlaşılan (veya bu şekilde yorumlanan) *özür* yapıları incelenmiştir. Çalışma 2000'li yıllarda yazılmış eserlerle sınırlanmıştır. Çünkü son yıllardaki teknolojik gelişmeler, kültürlerarası etkileşimin artması ve sosyal medya kullanımının yaygınlığı dilin çok kısa bir sürede daha hızlı değişmesine neden olmuş ve 2000 yılı görece bir kırılma yaratmıştır. İncelenen eserler şunlardır:

- Ayfer Tunç – *Yeşil Peri Gecesi* (İlk yayım yılı 2010) (Roman) (Tunç, A. (2010). *Yeşil Peri Gecesi*. İstanbul: 1. Baskı, Can Yayınları, 463 sayfa.).
- Elif Şafak – *Siyah Süt* (İlk yayım yılı 2007) (Roman) (Şafak, E. (2022). *Siyah Süt*. İstanbul: 108. Baskı, Doğan Kitap Yayınları, 294 sayfa).
- Ferit EDGÜ – *Yolun Gittiği Yer* (İlk yayım yılı 2021) (Hik*â*ye) (Edgü, F. (2021) *Yolun Gittiği Yer*. İstanbul: 1. Baskı, Everest Yayınları, 63 sayfa.).
- Haldun Dormen – *Kantocu* (İlk yayım yılı 2007) (Tiyatro) (Dormen, H. (2007). *Kantocu*. İstanbul: 1. Baskı, Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, 168 sayfa.).
- Murathan MUNGAN- *Kâğıt Taş Kumaş* (İlk yayım yılı 2007) (Tiyatro) (Mungan, M. (2007). *Kâğıt Taş Kumaş* İstanbul: 1. Baskı, Metis Yayınları, 99 sayfa.).

- Murat Menteş – *Korkma Ben Varım* (İlk yayım yılı 2009) (Roman) (Menteş, M. (2012). *Korkma Ben Varım*. İstanbul: 9. Baskı, İletişim Yayınları, 424 sayfa.).
- Şebnem İşigüzel – *Kaderimin Efendisi* (İlk yayım yılı 2001) (Hik*â*ye) (İşigüzel, Ş. (2001). *Kaderimin Efendisi*. İstanbul: 1. Baskı, Everest Yayınları, 144 sayfa).

Yukarıda adı geçen 2 eser de (Ferit Edgü – *Yolun Gittiği Yer* (Hikâye) ve Murathan Mungan – *Kâğıt Taş Kumaş* (Tiyatro)) incelenmiş fakat çalışmamız için gerekli olan yapılar, bu eserlerde bulunamamıştır. Bu 2 eserde *özür* ifadelerinin (bağlamdan anlaşılan *özür* ifadeleri ve beden diliyle oluşturulan *özür* ifadeleri de dâhil) bulunmamasının bazı nedenlerini şöyle açıklayabiliriz: Ferit Edgü'nün *Yolun Gittiği Yer* isimli eseri, bazıları bir sayfayı dahi bulmayan kısa öykülerden oluşmaktadır. Kitabın daha başında yazar, Çehov'dan bir alıntı yaparak eserdeki hikâyelerde, olayın öncelenmeyeceğini, Çehov tarzı durum hikâyeciliğine uygun yazılacağını okuyucuya hissettirir (Edgü, 2021, s. 7). Bu eserde kişiler, zaman ve mekân önemli değildir. Kişilerin, zamanın ve mekânın öncelenmediği bu eserde doğal olarak diyaloglar da çok sınırlıdır. Diyalogların sınırlı olması ise söz konusu eseri *özür* ifadelerinin incelenmesi bakımından verimsiz hâle getirmiştir. Murathan Mungan'ın *Kâğıt Taş Kumaş* isimli tiyatro eserinde ise yazar, daha kitabın başında "Doğuda hikâye gösterilmez, anlatılır." der (Mungan, 2007, s. 13). Eserde her biri ayrı ayrı olmak üzere metin anlatıcısı, anlatıcı ve bunun dışında bir de koro vardır. Ve eser boyunca bu anlatıcılar şiirsel bir dille, ayrıntılı tasvirlerle hikâyeyi anlatırlar. Yani metinde karşılıklı iletişim ve etkileşim çok sınırlıdır. Bu durum, metinde *özür* ifadelerine gereksinimi ortadan kaldırmıştır.

Görüldüğü üzere çalışmanın veri tabanı 7 edebî eserden oluşmaktadır. Ancak verilerin daha sağlıklı analiz edilebilmesi ve günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanım sıklığının ve kullanım alanının işlekliklerinin daha net ortaya konabilmesi için daha geniş tabanlı derlemlerde de incelenmesi daha sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır. Ve tahmin edileceği üzere daha geniş tabanlı çalışmalarla elde edilen bulguların gerçek sıklık durumları ve işleklikleri daha net ortaya çıkabilir. Bu bakımdan çalışmanın II. bölümünde Türkiye'nin tanınan, bilinen önemli derlem çalışmalarından biri olan TUD kullanılmış, veriler TUD'daki görünümleri bakımından da incelenmiştir. TUD'un nasıl bir derlem çalışması olduğuyla ilgili derlemin kendi ana sayfasında şu bilgiler yer almaktadır:

> TUD'un oluşturulması sırasında, genel olarak Britanya Ulusal Derlemi'nin yapısı örnek alınmış ve Türkçe için gerekli durumlarda değişikliklere gidilmiştir (…) TUD, Sürüm 3.0 50 milyon sözcükten oluşan, 24 yıllık bir dönemi (1990 – 2013) kapsayan, günümüz Türkçesinin çok sayıda farklı alan ve türlerden yazılı ve sözlü örneklerini içeren, geniş kapsamlı, dengeli ve temsil yeterliliğine sahip, genel amaçlı bir referans derlemdir. (https://www.tnc.org.tr. Erişim tarihi: 14. 05. 2024).

Genel olarak TUD olarak bilinen bu derlem çalışması esasında iki ayrı derlemden oluşmaktadır. Bunlardan ilki yazılı malzemelerden oluşan TUD'dur ve 49.664.303 sözcükten oluşmaktadır. Yazılı TUD, tıp, toplum bilimleri, doğa bilimleri, sanat, yaşamöyküsü, deneme, ticaret, tiyatro, şiir, mektuplar, gazete ve din vb. alanlardan seçilmiş metinlerden oluşmaktadır. TUD'un diğer versiyonu ise sözlü TUD'dur. Sözlü TUD, yazılı TUD'a göre çok daha az sözcük (974.857) içermektedir. Sözlü TUD, söyleşi, haber, konuşma röportaj, toplantı, meclis ve tartışma vb. alanlardan seçilmiş veri tabanından oluşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi bu çalışmanın veri tabanı yalnızca 7 edebî eserden oluşmaktadır. Ancak TUD gibi geniş kapsamlı bir derlemde de belirlenen *özür* ifadelerinin analiz edilmesi ve karşılaştırmalar yapılması çalışmada elde edilen bulguların güvenirliliği konusunda okuyucuya daha fazla fikir vermesi amaçlanmıştır.

Öte yandan bu çalışmanın veri tabanı yalnızca yazılı edebî eserlerle sınırlı olduğu için günlük konuşma dilinde *özür* ifadelerinin genel özellikleri konusunda okuyucuya fazla bir fikir veremeyecekti. Fakat *özür* ifadelerinin günlük dildeki kullanım biçimleri ve sıklıklarının incelenmesi, *özür* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki bütün görünümlerini sağlıklı bir biçimde ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Bundan dolayı çalışmada belirlenmiş olan *özür* ifadelerinin TUD sözlü derleminden de taranması ve TUD sözlü derleminde ne ölçüde yer aldıklarının tespit edilmesi de çalışmanın ikincil amaçlarından biri olmuştur. Böylelikle günümüz Türkiye Türkçesinde *özür* ifadelerinin kullanım skalası daha güvenilir ve gerçekçi biçimde ortaya konması amaçlanmıştır.

Tezin yazım teknikleri konusunda APA'ya, yazım ilkeleri (özellikle bitişik ve ayrı sözcük yazımı) konusunda Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında basılan *Yazım Kılavuzu*'na uyulmuştur. Ancak bazı terimlerin yazımı konusunda kimi farklı uygulamalar ve farklı tercihler de söz konusu olmuştur: Mesela *edim bilimi* yerine *edimbilim*, *toplum bilimi* yerine *toplumbilim*, *dil bilgisi* yerine *dilbilgisi*, *biçim birimi* yerine *biçimbirim*, *disiplinler arası* yerine *disiplinlerarası* vb. Bununla birlikte, veri

tabanımızda bulunan eserlerdeki özgün yazımlar korunmuş, yazarın veya yayınevinin tercihlerine müdahale edilmemiştir.

BÖLÜM VI

BULGULAR VE YORUM

4.1. Yapısal Özellikleri Bakımından Özür İfadeleri

4.1.1. Tek Sözcükten Oluşan Özür İfadeleri

4.1.1.1. Pardon

Pardon sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre, Fransızca olan pardon sözcüğü "özür dilerim, affedersiniz" anlamlarında kullanılır (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre *pardon* "affedersiniz" anlamında özür dileme sözüdür (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); Nişanyan'a göre, *pardon* "af, özür dileme sözü" Fransızca *pardonner* "affetmek" fiilinden türemiş bir isimdir (https://www.nisanyansozluk.com. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). Görüldüğü üzere *pardon* sözcüğü için her üç sözlükte de aynı anlam verilmiştir. *Zargan Sözlük*'e göre *pardonnez-moi* "*affedersiniz*" anlamında kullanılmaktadır (https://www.zargan.com/tr. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.). Yani günümüz Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *pardon* sözcüğü aslında cümle formundaki bir özür ifadesinin eksiltili cümle şeklinde kullanımının yaygınlaşmış halidir. *Pardon* sözcüğünün Türkçe yazılı kaynaklarda ilk defa kullanımına Ahmet Mithat Efendi'nin 1881 yılında yayımlanan *Karnaval* isimli romanında tanıklık edilmektedir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). 1881 yılından günümüze kadar *pardon* sözcüğü gözlemlendiği kadarıyla kullanım sıklığı yüksek bir sözcük olmaya devam etmektedir. Sözlüklerin tamamında madde başı olarak yer alması bunu göstermektedir. *Pardon* sözcüğü günlük hayatta sıklıkla kullandığımız özür ifadelerindendir, kullanım alanı çok geniştir. Türkçede biriyle tanışırken (*Pardon adınız Ahmet miydi*?), soru sormak istediğimiz zaman (*Pardon bir soru sorabilir miyim*?), birine yanlışlıkla çarptığımız zaman (*Pardon istemeden oldu*.), birinden bir şey isterken (*Pardon kaleminizi kullanabilir miyim*?) vb. içerisinde *pardon* sözcüğü geçen cümleler kullanabilmektedir. Bugün Türkiye Türkçesinde bu ve benzeri cümlelerin kullanımı yaygındır. Tespit edildiği kadarıyla, kullanımı bu denli yaygın olan *pardon* sözcüğüyle ilgili aslında yeterli ölçüde çalışma yapılmamıştır. Bu konuda dikkat çekici sadece iki makale çalışması vardır. Bu makalelerden ilki Baş'ın "Pragmatic Fumctions of 'Pardon'

in Turkish Corpus" ikincisi ise Özyıldırım'ın "The Level of Directness in Turkish Apology Forms in relation to the Level of Education" isimli çalışmalarıdır.

Özyıldırım'a göre *pardon* hafif bir özür (light apology) ifadesidir. Özyıldırım, çalışmasında *pardon* sözcüğünü kullananların kendilerini özür diliyormuş gibi hissetmediklerini söyler (Özyıldırım, 2010, s. 188). Bu çalışmanın veri tabanında da Özyıldırım'ı destekleyici nitelikte örnekler bulunmaktadır. Nitekim 19, 26, 50, 76, 77, 78, 79, 80, 81 ve 82 numaralı örneklerde *pardon* bir pişmanlığın dile getirilmesi veya yapılan büyük bir hatanın affedilmesi için değil de daha çok nezaket gereği yanlış anlaşılmayı gidermek, kendini tanıtmak için veya soru sorarken başlangıç ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. *Pardon* edimini Simith'in (2010) özür ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 75 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 95 numaralı örnek *salt araçsal özür* olarak görülmektedir. 78 numaralı örnek ise *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir.

(19) *Bira kutularıyla dolu arka masadan kırklı yaşlarda bir kadın kalkıp bize yaklaşıyor. Ozan Taraz'a yapay tatlandırıcılı bir çekingenlikle soruyor: "Pardon, arkadaşlarımla iddiaya girdik se, siz Gorilin Kariyeri'ndeki Tarzan mısınız?"* (KBV, s. 107).

(26) *Dandini'yle birbirimize baktık. Katillerin de uyması gereken görgü kuralları var: "Pardon efendim, ne buyurdunuz?"* (KBV, s. 323).

(49) *"Hoş geldiniz" diyor davetlileri kapıda karşılayan görevli kız. Gözleri sol omzuma takılıyor birden. "Şey pardon… omzunuzda…* (SS, s. 288).

(50) *İçim konuşuyor bir yandan. Hocam pardon, sen demin aşkımı tazeledim de geldim mi dedin?* (YPG, s. 275).

(75) *Pardon ama hiç de öyle değil bu işler!* (SS, s. 112).

(76) *"Pardon, eksik ifade etmiş olabilirim… İçimden Sesler Korosu'nun yönetimini devralmış bulunuyoruz" diye düzeltiyor Hırs Nefs Hanım.* (SS, s. 111).

(77) *"Pardon, isminiz neydi? Bi de telefonunuzu alayım."* (YPG, s. 224).

(78) *"Pardon, sizin ayağınıza mı bastım ben?"* (YPG, s. 155).

(79) *Pardon, suratına tükürdüğümün matmazeli!* (KE, s. 41).

(80) *“Pardon, unuttum kendimi tanıtmayı. Bendeniz Post-natal Depresyon, Namı diğer Lord Poton. Ama siz bana kısaca Poton diyebilirsiniz.”* (SS, s. 255).

(81) *“Pardon, yanlış aradım” dedim.* (KBV, s. 209).

(82) *Pardon? Nasıl yani? Sen mi satardın beni? Kendine mi ayırırdın?* (YPG, s. 369).

(86) *Sanırım etkileyici bir sahneydi. Buna hazırlanmış değildim. Samimiydim. Bir sahne olsun, bir mizansen olsun da şu kadına bir şov yapayım, aklını uçurayım demiş değildim. Ama neticede hayat dediğimiz şey ne? Bir dizi sahne. Haluk'un karısına bütün samimiyetimle beni affetmeyin diyordum. Ama öte yandan, siz olgunsunuz, asilsiniz de ben değil miyim? Benim de kendime göre bir asaletim var demek istiyordum. Ayrıca pardon, çok gencim daha, hele size göre.* (YPG, s. 271-272).

(95) *Şoförler tek kelime İngilizce bilmiyorlardı. Bir tanesi de suratına bakıp bakıp, ağzındaki kürdan parçacığını tükürmüştü. Sonra, “Pardon matmazel,” demişti.* (KE, s. 41).

(96) *Tam “pardon” deyip çıkacakken, atılıyor.* (SS, s. 129).

4.1.2. Söz Öbeği Formundaki Özür İfadeleri

Türkiye Türkçesinde gözlemlendiği kadarıyla sözlük anlamı *özür* ifade etmeyen sözcüklerin bir araya getirilerek bir söz öbeği formunda *özür* anlamına gelecek yapılar oluşturduğu ve *özür* ifadesi için kullanıldığı görülmektedir. İncelenen eserlerden tarandığı kadarıyla, Türkçede konuşan kişi içerisinde açıkça *özür* veya bu anlama gelebilecek bir sözcük bulunmayan bu tür ifadelerle de dinleyiciden *özür* dileyebilmektedir. Bu şekilde söz öbeklerinden oluşan *özür* yapılarıyla hem sözlü hem de yazılı dilde karşılaşabilmektedir. Veri tabanımızda yer alan eserlerde bu özellikte sadece 1 adet (106 numaralı cümle) *özür dileme* örneği ile karşılaşılmıştır. Söz öbeğinde *özür* ifadesi doğrudan kullanılmamasına rağmen bir sonraki cümleden *özür dilemeye* çalışıldığı anlaşılmaktadır.

(106) *Yaptığım kabalığa üzüldüm. "Beni yanlış anlamayın," diye başlayan bir cümle kurmaya çalıştım. Salonun pencerelerini kocam da gelmiş, yaşlı kadının kırılan kalbini onarmaya çalışıyorduk.* (KE, s. 104).

4.1.2.1. Özür İfadeleri İçeren Söz Kalıpları

Türkiye Türkçesinde kullanılan bazı *özür* ifadeleri zamanla kalıplaşmış ve deyimleşmiştir. Gökdayı'ya göre kalıplaşma, bir veya birden fazla birimin belirli bir biçime girip öylece kaldığı, yeni biçimin korunduğu ve değişmediği veya çekirdek kısım aynı kalmak üzere bazı değişikliklere izin verildiği bir süreçtir (Gökdayı, 2015, s. 23). Ver tabanında büyük çoğunlukla bulunmayan fakat *Güncel Türkçe Sözlük*'te bulunan bazı kalıplaşmış *özür* ifadeleri şöyledir. *Af(f)*[5] ile ilgili 5 adet söz kalıbı tespit edilmiştir. Bunların 4'ü deyim, 1'i kalıp söz şeklindedir: *Affa uğramak* "bağışlanmak", *af dilemek* (veya *talep etmek*) "işlenen hata veya suç için bağışlanmayı istemek", *affını dilemek (istemek)* "bir iş veya görevi yerine getiremeyeceğini nezaketle bildirmek", *affınıza mağruren* ve *affınıza sığınarak* "hoşgörünüze güvenerek" anlamında kullanılan bir nezaket sözü. *Kusur* ile ilgili deyim formunda olmak üzere yalnızca 2 adet söz kalıbı vardır: *Kusura bakmamak* (veya *kalmamak*) "hoş görmek" anlamında kullanılmaktadır. İçerisinde *özür* sözcüğü geçen söz kalıpları ise 1'i kalıp söz 1'i se deyim olmak üzere 2 adettir: *Özrü kabahatinden büyük* "Bir suç veya kabahat için özür dilerken daha büyük suç işleyen kimseler için söylenen bir söz" ve *özür dilemek* "özrünü ileri sürerek bir işi yapmayı istememek, bir işten bağışlanmasını istemek, yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek" (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). Veri tabanındaki *bağışla, darılma, pardon* ve *üzgünüm* ifadeleri ise *Güncel Türkçe Sözlük*'te söz kalıbı olarak bulunmamaktadır. Öte yandan, *Güncel Türkçe Sözlük*'te *özür* dileme kalıbı gibi gösterilen, veri tabanımızda ise bu işlevle kullanılmayıp yalnızca deyim formunda bir kavram adı olarak yer bulan 2 örnek mevcuttur. Bu *özür*'lerin ilki *özür dilemek* "Bilmiyor ki özür dilemek de bir bağımlılık olabilir." (SS, s. 23), diğeri ise *af dilemek* "Af dilemek istiyorum ondan." (SS, s. 193) şeklinde kullanılmaktadır. Buna göre, veri tabanımız *özür* ifadesi içeren söz kalıpları bakımından zengin değildir.

[5] *Güncel Türkçe Sözlük*'te *af* sözcüğü sözlükbirim olarak *af, -ffi* şeklinde alınmış; sözcüğün eksiz hâlinin *af*, ünlüyle başlayan bir ek veya ünlüyle başlayan bir yardımcı fiil aldığında ise *aff* şeklinde vurgulanmıştır. Bu çalışmada bu duruma sözcüğü *af(f)* şeklinde göstererek atıfta bulunulmuştur.

Bilindiği üzere *özür* ifadeleri kalıplaşmış yapılardır. Gökdayı *Türkçede Kalıp Sözler* isimli eserinde veri tabanımızda bulunan bazı *özür* ifadelerine yer vermiştir. Bu özür ifadelerinin bazı türevleri günlük dilde kullanılmasına rağmen veri tabanımızda mevcut değildir. Gökdayı'nın eserinde bulunan kalıplaşmış *özür* ifadeleri şunlardır: *Affedersiniz, afedersiniz, af edersiniz, af buyurun, affınıza sığınarak, darılmaca gücenmece yok, darılmaca yok, kusura bakma, kusura bakmayın, kusurumuza bakmayın, kusura kalma, kusura kalmayın, özrü kabahatinden büyük, özür dilerim, özür dileriz, üzgünüm* (Gökdayı, 2015, s. 158 - 278).

4.1.3. Cümle Formundaki Özür İfadeleri

4.1.3.1. Eksiltisiz Cümle Formundaki Özür İfadeleri

4.1.3.1.1. Affet / Affedersin / Affedersiniz

Affedersin sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre *affedersin* / *affedersiniz*[6] "1. Özür dilemek için söylenen bir söz. 2. Birisine rahatsızlık verildiğinde söylenen bir seslenme sözü. 3. Yanlış anlaşılma, görgü kurallarına aykırı düşme gibi durumlarda söylenen bir söz. 4. Karşı çıkmak için söylenen bir söz." (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre kökeni Arapça olan '*afv* >'*aff* sözcüğü "Suç, kusur ve hatayı cezalandırmama, bağışlama" anlamında kullanılır. *Af dileme* ise "Özür dilerim." anlamında kullanılır (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); *Tureng Sözlük*'e göre *affedersiniz* sözcüğünün İngilizce en yaygın kullanımı *excuse me* ve *pardon me* şeklindedir (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.). *Affet, affedersin, affedersiniz* ifadeleri yapılan bir hatadan ötürü affedilme, görgü kurallarına aykırı düşüldüğünün fark edilmesi üzerine bağışlanma isteğinin dillendirilmesidir. Türkçede *af(f)* sözcüğü ve bu sözcüğü bulunduran söz dizileri hem *özür* anlamında kullanılmaktadır hem de o *özrün* kabulünü, yani bağışlamayı içermektedir.

Yaptığımız incelemeler sonucunda ve tespit edebildiğimiz kadarıyla, Türkiye'de *affet, affedersin, affedersiniz* ifadeleriyle ilgili bağımsız bir çalışma bulunmamaktadır. Bu ifadeler daha çok *özür / özür dileme* konusunda yapılan çalışmaların içerisinde

[6] *Güncel Türkçe Sözlük*'te ifadeler *affedersin* ve *affedersiniz* şeklinde yer almasına rağmen, dil kullanıcılarının gerek sözlü dilde gerekse yazılı dilde *afedersin* ve *afedersiniz* kullanımlarıyla karşılaşması da muhtemeldir.

dolaylı olarak ele alınmış ve kendi kavram adıyla ayrıntılı bir şekilde incelenmemiştir. *Af(f)* sözcüğü ile ilgili yapılan çalışmalar *özür dileme* anlamından çok affetme yani bağışlama işlevli sözler olarak tespit edilmiştir. Özyıldırım, çalışmasında *özür* ifadelerinde ikinci kişinin kullanılmasının (*affet, affedersin, affedersiniz*) doğrudanlık düzeyini azaltıp mesajı daha dolaylı hale getiren dinleyici odaklı bir *özür* olacağını söyler ve *affedersin* ve *kusura bakma* ifadelerini dinleyici odaklı olarak kabul eder (Özyıldırım, 2010, s. 188). Özellikle günlük hayatta konuşma dilinde bazen nezaket gereği bazen de statü farkından dolayı dilde dolayıma başvurulup ikinci kişinin kullanıldığı görülebilmektedir. İncelenen eserlerden elde edilen örneklerde *affedersin* sözcüğünün birinci kişi ile kullanılması sadece 34 nolu örnekte mevcuttur, bu örnekte *af dilerim* kalıbı kullanılmaktadır. 2, 3, 4, 5, 21, 32, 37, 39, 52, 53, 61, 66, 102 ve 104 numaralı örneklerde ise ikinci kişi kullanılmaktadır. Bir *özür* ifadesi olarak *affedersin* cümlesinin neden çoğunlukla ikinci kişi ekiyle kullanıldığının araştırılmaya muhtaç tarafları vardır. Çakmak çalışmasında *özür* ifadelerini "konuşmacı odaklı ve dinleyici odaklı" şeklinde ayırır ve emir kipiyle kullanılan *bağışla, affet* ve *kusura bakma* gibi *özür* ifadelerinin daha az kibar *özür dileme* şekilleri olduğunu söyler. Ayrıca dinleyici odaklı emir kipiyle kullanılan bu *özür* ifadelerini kullanan kişinin sorumluluğu üstlenmediğini, sorumluluğu karşı tarafa yüklediği belirtilmektedir (Çakmak, 2023, s. 77). Esasında Türkçede birinci ve ikinci kişiyi aynı anda kucaklayabilen *affına sığınırım, affınıza sığınırım* (belki ayrıca *affına sığınırız* ve *affınıza sığınırız*) şeklinde içerisinde *af(f)* sözcüğü geçen cümle formundaki özür ifadeleri de vardır. Ancak çalışmanın veri tabanında bu tür kullanımlara rastlanmamıştır.

Söz konusu çalışmaların bulguları dikkate alınarak konu tekrar değerlendirilirse, ikinci kişi ve emir kipi kullanımının konuşan ve dinleyen arasında bir mesafeye neden olduğu ve *özür* ediminin samimiyetinin sorgulandığı bir durumla karşı karşıya olunduğu anlaşılır. Fakat kullanılan *özür* ifadeleri dilin kullanıcıları tarafından kalıplaştırılmıştır. Her kullanıcı bu kalıpları farklı amaçlarla kullanabilir. Yani her ikinci kişi ve emir kipi kullanarak *özür* dileyen kişinin yaptığı hatanın sorumluluğunu üstlenmeyeceği iddia edilemez. 39 numaralı örnekte olduğu gibi ve ilginç bir şekilde Türkçede Allah'tan bağışlanma dilenirken de ikinci kişi ve emir kipi kullanılmaktadır. İkinci kişi kullanımı saygı ve üstün bir varlığa seslenilmesinden kaynaklanabilir ama emir kipi kullanımı bir yaratıcıya karşı kullanmak için uygun olmasa da kalıplaşmış bir yapı olarak sıkça kullanılmaktadır. Allah'tan bağışlanma dilerken emir kipi kullanılmasına rağmen gerek korkudan gerekse sevgiden samimi bir şekilde bağışlanmak için yalvarılır. Bu durum

kalıplaşmış yapıların genel kullanımlarının dışında da kullanılabildiğini gösterir. Bununla birlikte kullanılan *özür* kalıplarının gramatik yapılarının konuşan ve dinleyen açısından değerlendirilmesi edimbilimsel açıdan çokça önemlidir.

Veri tabanımızdaki *affet, afedersin, afedersiniz* vb. şeklindeki *özür* ifadeleri şu durumlarda kullanılmıştır: Veri tabanında yer alan 2, 21, 39 ve 102 numaralı örneklerde *affet* cümlesi samimi bir şekilde kullanılan *özür* ifadelerindendir. 104 numaralı örnekte olduğu gibi *affedin* cümlesi bazen korkudan dolayı kullanılan bir *özür* ifadesi olarak kullanılabilir. 3, 4, 5, 32, 34, 53 ve 61 numaralı örneklerde *affedersin* ve türevleri toplumsal görgü kuralları gereği kullanılmıştır. İncelediğimiz eserlerde toplumsal görgü kuralları gereği kullanılan *özür* ifadelerinin daha sık kullanıldığı görülmektedir. 37, 52 ve 66 numaralı örneklerdeki *affedersiniz* cümlesi ise ya argo ve küfür içeren sözcüklerin kullanımı öncesinde ya da argo ve küfür içeren sözcüklerin kullanımı sonrasında görülmektedir. *Affedersin* ve türevlerini Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 21 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 104 numaralı örnek ise *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir.

(2) *Acilin kapısında kalakalınca, Gün'ü aradım. Gün affet beni. Gün haklıydın. Gün ben rezilin tekiyim. Gün ben insan zararlısıyım*. (YPG, s. 271).

(3) *"Affedersin," dedi "gözlüklerim yok. Bu yüzden iyi göremiyorum."* (KE, s. 91).

(4) *Affedersin. Konumuza dönelim. Dediğim gibi hangi yolu seçersen seç 'öteki'nde kalacaktır aklın.* (SS, s. 82).

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(21) *CEMİL Bir gün uzun uzun anlatırım. Şimdilik beni affet sevgilim.* (K, s. 41).

(32) *EKREM Kenan Beyden. Hemen Ankara'ya dönmek zorunda olmasaydınız, sizi bu saatte rahatsız etmezdim… (Verjin'e) N'olur beni affedin.* (K, s. 30).

(34) *EKREM Tekrar af dilerim efendim. İyi geceler.* (K, s. 30).

(37) *"Evet herşey çok ani oldu. Kızımı incitmişti ve beni aşağılıyordu. İriyarı bir karıydı. Haltercilere benziyordu. Ruj sürdüğü dudaksız*

ağzıyla cadılar gibi sırıtıyordu. Yumruğumu öpüverdi. Suratı çok affedersiniz, kanlı tavuk b.kuna döndü…" (KBV, s. 190-191).

(39) *Ey merhametli Allah'ım, günahlarımı affet.* (KBV, s. 394).

(52) *Kahvelerimizi içerken Sibel Hanım aramıştı beni cebimden. "Babanız karakola düştü. Abbasağa Parkı'nda oturan kadınlara, affedersiniz, orasını göstermiş."* (YPG, s. 401).

(53) *Kalabalık plajın ortasında bakınıp duruyordu. Saçları ve bikinisi çoktan kurumuştu. Her adımını atışta birilerine çarptığı korkusuyla, "*Affedersiniz*." diyordu. "Affedersiniz, affedersiniz, affedersiniz." Toprağa düşmüş bir kırlangıç gibiydi.* (KE, s. 92-93).

(61) *Lord Poton: (İpek mendilini çıkarıyor cebinden.) "Gitme vaktim yaklaştı demek. (Burnunu siliyor.) Hay Allah, hiç böyle duygulanacağımı sanmazdım. Affedersin, boş bulundum birden."* (SS, s. 286).

(66) *Mutluydunuz siz. Mutluluğunuzun affedersiniz, içine sıçtım.* (YPG, s. 272).

(102) *VERJİN Korkacak bir şey yok, ama seni bugüne kadar kandırdığım için beni affet sevgilim.* (K, s. 55).

(104) *Yaklaştım. Eli ayağı titriyordu. "Şeytana uydum, bu seferlik beni affedin n'olur!" diyordu, "A.ına koyduğumun parasını, s.ktiğimin son kuruşuna kadar toslarım!* (KBV, s. 317).

4.1.3.1.2. Bağışla / Bağışlayın

Bağışla sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'te *özür* anlamında kullanılan *bağışla* cümlesi ile ilgili bir madde bulunamamıştır onun yerine *bağışlama* maddesi mevcuttur, *bağışlama* "Bağışlamak işi; affetme, affeyleme, bahşetme, mağfiret, gufran" anlamlarında kullanılır (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre bağışla "Kusura bakma, mazur gör" anlamında özür sözüdür (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); Nişanyan'a göre Eski Türkçe *bağışla-* "ihsan etmek" fiilinden evrilmiştir. Bu fiil Farsça ve Orta Farsça *baχş* "ihsan, hediye" sözcüğünden Eski Türkçe +lA- ekiyle türetilmiştir (https://www.nisanyansozluk.com. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). *Güncel Türkçe Sözlük*

ve Nişanyan'da *özür dilemek* anlamında madde başı olarak *bağışla* sözcüğü bulunmamaktadır. *Bağışla* sözcüğü bu sözlüklerde daha çok affetmek, hediye ve ihsan anlamlarında kullanılır. Bu durum *bağışla* sözcüğünün dilin kullanıcıları tarafından bir *özür* ifadesi olarak yaygın olarak kullanılmadığı anlamına gelebilir. *Bağışla* sözcüğünün bir *özür* ifadesi olarak veri tabanımızda da sınırlı sayıda (11, 41 ve 91) olması yaygın olarak kullanılmadığını gösterir.

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla *bağışla* sözcüğü üzerine yapılmış yalnızca bir çalışma mevcuttur. Bu çalışma Balyemez'in "Bağışık, Bağışıklık, Bağış ve Bağışla Sözcükleri Üzerine" isimli makalesidir. Bu makalede Balyemez *bağışık, bağışıklık* sözcüklerinin morfolojik yapısını ortaya çıkarabilmek için *bağış* ve *bağışla* sözcüklerinin kökenini ve bu sözcüklerin anlam ilişkisini inceler. İlk bakışta *bağışla* sözcüğü *bağış* sözcüğünden türemiş gibi görünebilir fakat Balyemez'e göre bağış sözcüğü 1933'te Dil Devrimi ile yapılmış ve kullanılmaya başlanmış bir sözcüktür. *Bağışla* sözcüğü ise ilk olarak Nişanyan'ın da tespit ettiği gibi Eski Türkçeye (Karahanlı Türkçesi dönemine) aittir. Daha önceki dönemlerde kullanılmışsa bile ilk defa Karahanlı Türkçesi metinlerinde tanıklanmıştır (Balyemez, 2021, s. 70-71).

Affedersin başlığında Özyıldırım'ın (2010) *özür* ifadelerinde ikinci kişi kullanımını dinleyici odaklı ve mesajı daha dolaylı hale getiren *özür* dileme şekli olarak kabul ettiğini (s. 188) ve Çakmak'ın (2023) ise emir kipiyle kullanılan *özür* ifadelerini daha az kibar *özür* ifadesi olarak sınıflandırdığını ve konuşan kişinin sorumluluğu karşı tarafa yüklediğinden bahsedilmişti. Çakmak, *bağışla* sözcüğünü bahsettiğimiz açıklamalar kapsamında ele alır (s. 77). İncelediğimiz eserlerde 3 adet *bağışla* sözcüğüyle kurulmuş cümle tespit edilmiştir. 11, 41 ve 91 numaralı örneklerin tamamında *bağışla* sözcüğü ikinci kişi ve emir kipiyle kullanılmıştır. 11 numaralı örnekte *bağışla* sözcüğüyle birlikte kullanılan lütfen sözcüğü *özür* ifadesini hem pekiştirmekte hem de daha kibar bir dil oluşturmaktadır. *Bağışla* ve türevlerini Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 11 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir.

(11) *"Bağışlayın lütfen. İki büyükannem de sizlere ömür…"* (KBV, s.172).

(41) *"Gerçek, oğlum, seni çok seviyorum." Bağışla beni, iyi bir baba olamadım.* (KBV, s. 419).

(91) *Şebnem çok saçmaladım, bağışla.* (KBV, s. 301).

4.1.3.1.3. Darılma / Darılmayın

Darılma sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre *darılmak* "1. Herhangi birinin hoşa gitmeyen bir söz veya davranışı yüzünden görüşmez olmak; kakımak. 2. Gücenmek, kırılmak, alınmak, incinmek. 3. Azarlamak." (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre *darılmak* Eski Türkçe taru-mak "daralmak; canı sıkılmak"tan *taru-l-mak > tarıl-mak > darıl-mak şeklindedir. "1. Gücenip görüşmez olmak, küsmek, gücenmek. 2. Kızmak, alınmak." (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); Nişanyan'a göre *darılmak* Eski Türkçe tar "dar" sözcüğünden Türkiye Türkçesi +Il- ekiyle türetilmiştir (https://www.nisanyansozluk.com. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). Sözlük anlamlarına baktığımızda *darılmak* sözcüğü birinin söylediği söz veya yaptığı davranıştan dolayı kişinin kırılması, incinmesi, alınması veya küsmesi anlamlarına gelmektedir. *Darılmak* sözcüğü sözlük anlamlarının dışında farklı işlevlerde de kullanılabilmektedir. Sözcüğün işlevlerinden biri de ikinci kişi ve emir kipi formunda bir *özür* ifadesi olarak kullanılmasıdır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla bir *özür* ifadesi olarak *darılma* cümlesi ile ilgili yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. *Darılma* cümlesi diğer *özür* ifadeleri (*özür dilerim, affedersin, kusura bakma, pardon* vb.) gibi *özür* ifadeleri çalışmalarına pek konu edinilmemiştir. Yapılan sınırlı çalışmalar *darılma* cümlesini bir *özür* ifadesi olarak ele almaktan çok *darılmak* sözcüğünün anlamı üzerinde durmaktadır. Bir *özür* ifadesi olarak *darılma* cümlesinin araştırılmaya muhtaç tarafları vardır. Gözlemlerimize göre *darılma* cümlesi günlük yaşamda da diğer *özür* ifadelerine göre daha az kullanılmaktadır. İncelediğimiz eserlerde *darılma* cümlesi sadece 2 örnekte (27 ve 28) görülmektedir. İncelenen eserlerde *darılma* ifadesinin sadece 2 örnekte yer almasının nedeni, dilin kullanıcıları tarafından sıkça tercih edilemediğinin göstergesi olabilir. 27 ve 28 numaralı örneklerde *darılma* cümlesinin ikinci kişi ve emir kipiyle hafif bir *özür* ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle 27 numaralı örnekte *darılma*'dan sonra *ama* zıtlık bağlacının kullanılması *özür* dileyen kişinin kendisini çok da suçlu hissetmediğini buna rağmen nezaket gereği *özür* dilediği görülmektedir. *Darılma* edimini Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 27 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 28 numaralı örnek ise *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir.

(27) *Darılma ama şu sizin kulvarda dobra dobra cinselliği yazabilen kadınların sayısı amma da az yahu.* (SS, s. 181).

(28) *"Darılma bana meleğim. Biricik kızını yedi yabancı bir adamla paylaşmakta zorlanıyor diye yaşlı babana kızacak mısın?"* (KBV, s. 291).

Tahmin edileceği üzere Türkiye Türkçesinde *darılma*'nın daha nazik formları olarak *darılmayın* ve *darılmayınız* ifadelerinin kullanılması da mümkündür. Ancak veri tabanında bu kullanımları destekleyecek herhangi bir örnekle karşılaşılmamıştır.

4.1.3.1.4. Kusura Bakma / Kusura Bakmayın

Kusura bakma sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre Arapça bir sözcük olan ḳuṣūr "1. Eksikliği olma durumu. 2. Bozukluk. 3. Bilerek veya bilmeyerek bir işi gereği gibi yapmama. 4. Elverişsiz durum." anlamlarına gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre Arapça bir sözcük olan *ḳuṣūr* "1. Eksiklik, noksan. 2. Sakatlık, özür, hata. 3. Yersiz davranış, suç, kabahat. 4. Bir şeyden geriye kalan miktar. 5. (İsim tamlamasının ikinci öğesi olarak) Bir şeyin kötüsü." anlamlarına gelir (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); Nişanyan'a göre Arapça *ḳṣr* kökünden gelen *ḳuṣūr* "eksiklik" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Arapça *ḳaṣara* "kıstı, kısalttı, yetersiz kaldı, eksik idi" fiilinin *fuʿūl* vezninde masdarıdır (https://www.nisanyansozluk.com. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). Eksiklik, yetersizlik, bozukluk, sakatlık, özür, hata, suç ve kabahat gibi anlamlara gelen *kusur* Türkçede *kusura bakma* şeklinde kalıplaşarak bir *özür* ifadesi olarak kullanılmaktadır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla *kusura bakma* yapısı ile ilgili yapılmış bağımsız bir çalışma bulamamaktadır. Fakat *özür dileme* ifadeleri ile ilgili yapılmış çalışmalar içerisinde bu yapıya değinilmiştir. Özyıldırım, (2010) *kusura bakma* yapısını dinleyen odaklı *özür* ifadesi olarak sınıflandırır. *Özür* ifadelerinde ikinci kişinin kullanılmasının mesajı daha dolaylı bir hale getiren *özür* olacağını söyler ve *affedersin* ve *kusura bakma* ifadelerini bu dinleyici odaklı *özür* grubuna dahil eder. Zamir kullanımındaki değişikliğin cümlenin yorumlanmasında önemli bir anlamsal değişikliğe neden olacağını savunur (s. 188). Veri tabanımızdaki *kusura bakma* ifadesinin kullanıldığı tüm örneklerde ikinci kişi ve emir kipi

kullanılmıştır. Türkiye Türkçesindeki *özür* ifadelerinin yapısal ve anlamsal farklılığı toplumsal olarak *özrün* derecelendirildiğini ve farklı durumlarda farklı *özür* ifadeleri kullanılarak sosyal ilişkilerin sürdürüldüğünü göstermektedir. Ünal, çalışmasında *kusura bakma* yapısını Pozitif Nezaket Stratejileri sınıflandırmasında *İyimser olmak* başlığı altında inceler. Konuşmacı dinleyicinin de kendisiyle aynı fikirde olduğunu varsayarak eylemini gerçekleştirmek için dinleyiciden onay bekler ve her ikisinin de çıkarlarının ortak olduğunu düşünerek iyimser bir şekilde yaklaşır (Ünal, 2022, s. 22). *Özür dilemek* genel olarak sosyal ilişkilerde daha sağlıklı bir ilişki sürdürebilmek için gereklidir. Fakat 13, 20, 29 ve 67 numaralı örneklerde olduğu gibi *özür* dileyen kişinin her zaman ortak çıkarlar doğrultusunda iyi niyetle *özür* dilemesi mümkün olmayabilir, bunun aksi bir durumla da karşılaşabilir. Özdemir *özür dilerim* ile *kusura bakma* arasında 7 fark olduğunu iddia eder ve bu farkları şu şekilde sıralar (Özdemir, 2015, s.82):

1. Kusura bakma başlangıç seviyesidir, istenilen sonuca ulaşılmazsa isteğe göre özür dilenebilir.
2. Herkese rahatlıkla kusura bakma denilebilir. Kusura bakma geç kaldım, kusura bakma ayağım takıldı gibi. Özür dilemekse daha özeldir, israf edilmek istemez. Küçük de olsa bir etkileşim, bir alaka gerektirir.
3. Özür dilerim emekçidir, özrünüzü taşır ve ilgiyle teslim eder. Kusura bakma üşengeçtir, suya sabuna dokunmaz, tek tarafa (karşı) borç yükler.
4. Özür dilerim duygusaldır, pişmanlığa göz kırpar, bir dilektir, ricadır. Kusura bakma duygusuzdur, profesyoneldir ve emir kipi içerir.
5. Özür dilerim söylendiği andan sonrasını önemser. Onarıcıdır. Onarmak ister. Kusura bakma, anlıktır, sonrasında ne olacağıyla pek ilgilenmez. Siz ya kusura bakarsınız ya da bakmazsınız.
6. Özür dilerim "yaptım ama… yanlıştı" der. Kusura bakma "yaptım ama… yanlıştı ama… sen de şeyapma artık yaaa." Der
7. Özür dilenen kişi kendisini değerli hisseder. En azından bunun için mutlu olur. Kusura bakmaması istenilen kişi kendisini değersiz hissetmez, o kadar.

Özdemir'in değerlendirmesini incelediğimizde *kusura bakma* ifadesinin *özür dilerim* ifadesine göre daha basit durumlar için kullanılabildiği görülmektedir. Hatta bazen nezaket gereği kullanılmaktadır. İncelediğimiz eserlerdeki 13, 17, 18, 25, 29, 40, 51, 59, 60, 65, 67 ve 98 numaralı örneklerde de *kusura bakma* çoğunlukla büyük bir hatadan sonra duyulan pişmanlık nedeniyle değil de daha basit durumlar nedeniyle kullanılmıştır. Bununla birlikte 16 ve 22 numaralı örneklerde ise konuşanın büyük bir

hata yaptığını düşünerek pişmanlıkla samimi bir şekilde *kusura bakma* diyerek *özür* dilediği örnekler de mevcuttur. Çakmak, Türkçedeki özür dileme stratejilerini incelerken *kusura bakma* ifadesinin şu durumlarda kullanıldığını söyler: "Bağışlanmayı istemek, bir açıklama yapmak veya hesap vermek, konuşmayı başlatmak ve argo sözcük veya ifadeden önce." (Çakmak, 2023, s. 70). Veri tabanımızdaki bu sayılan durumlara uygun cümleleri şöyle sıralayabiliriz: 16 ve 22 numaralı örnekler bağışlanmayı istemek için kullanılmıştır. 13, 17, 18, 29, 40, 60, 65 ve 67 numaralı örnekler bir açıklama yapmak veya hesap vermek için kullanılmıştır. 22, 25, 59 ve 60 numaralı örnekler konuşmayı başlatmak için kullanılmıştır. 20 numaralı örnek ise argo sözcük veya ifadeden önce kullanılmıştır. *Kusura bakma* ve türevlerini Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 25 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 18 numaralı örnek ise *salt araçsal özür* olarak görülmektedir.

(13) *Başka zaman olsa can kulağıyla dinlerdim de, kusura bakma şoför kardeş, hiç müsait değilim bu akşam. Geldiysek ineyim ben.* (YPG, s. 416).

(16) *BİHTER Belki benimde zamana ihtiyacım var… Her şey o kadar çabuk olup bitti ki… Cemil'i sevmemle kaybetmem bir oldu… Kusura bakma, senin de hayatını karartıyorum ama elimde değil… (Teyze'ye sarılırlar)* (K, s. 64).

(17) *BİHTER Geç kaldım kusura bakmayın. Darülbedayi'de tiyatro derslerine kayıt yapılıyormuş da onun hakkında bilgi edinmek için oraya uğramıştım.* (K, s. 79).

(18) *Bir paket pamuk ve tamamlanmış kadife filiyle el işi dersine gireceği gün sütannesi okula gelmiş, müdire hanımla konuşmuş, dönem ortasında öğrencinin okulla ilişiğinin kesilemeyeceğini söyleyen müdire hanımı ikna etmiş, hiç utanmadan -bu Beyhan'ın fikri değildi- matematik dersinin ortasında sınıfa girmiş, " Kusura bakmayın, hocam," deyip, dünyanın en önemli işini yapıyormuşcasına -dünyanın en önemli işini yaptığını düşündüğü zamanlar giydiği yeşil kareli tayyörü, kenarında kocaman sedefli bir düğmesi olan deve tüyü rengi beresiyle matematikçi Rıza Bey'in tebeşire bulanmış elini sıkmış, ders verdiği sınıfta uçan sinekleri tebeşirle vurmasıyla tanınan Rıza Bey'in*

ağzı şaşkınlıktan açık kalmış, o bu arada Beyhan'ın okulla ilişiğinin kesildiğini belirten kısa konuşmayı yapmış, yeğenine çaktığı bir işaretle Beyhan'ın defterini kitabını toplayıp yanına gelmesini sağlamıştı. (KE, s. 76).

(20) *Bizim acil gitmemiz lazım çok değerli lastik müdürü ve sayın eşi.. kusura bakmayın. Babam Abbasağa Parkı'nda oturan kadınlara orasını gösteriyormuş, karakola düşmüş bu yüzden.* (YPG, s. 402).

(22) *CEMİL Kusura bakma sevgilim. Haber vermemize imkân yoktu.* (K, s. 54).

(25) *ÇIĞIRTKAN Kusura bakmayın ben emir kuluyum. Kenan Bey kendisini beklemenizi söylemişti.* (K, s. 58).

(29) *"Demokrasi filan istemem. Ben azınlıkken demokrasi mi vardı ki ben iktidara gelince demokrasi getireyim? Kusura bakma o kadar naif değilim. Dişe diş. Göze göz. Şimdi intikam vakti. Gün benim günüm!"* (SS, s. 195).

(40) *"Geciktim biraz, kusura bakmayın, trafiğin zürriyeti bağlanmıştı."* (KBV, s. 334).

(51) *Kadın "Ben… buraya niye geldim, bilmiyorum, beyefendi" der demez, başımdan aşağı kaynar sular dökülüyor. "Kusura bakmayın, sizi boş yere meşgul ettim." Kadının sesinde ıstırap, şaşkınlık ve çaresizlik tınlıyor.* (KBV, s. 195).

(59) *"Kusura bakma, ev biraz dağınık" deyip Fu'yu salona buyur ettim.* (KBV, s. 229).

(60) *"Kusura bakma" diyorum. "Bir an boş bulundum. Ama tuhaf bir ismin varmış."* (SS, s. 130).

(65) *"Misafirimize su getir. Soğuk!" Viskisini kafaya dikti. Bardağı indirdiğinde yüzü yumuşamıştı. "Kusura bakma Hayati, kendimde değilim. Belki de teklifimi düşünmek istersin?"* (KBV, s. 312).

(67) *"Müsait değilim, kusura bakma. Ocakta yemeğim var, oyalanamam" diyor ters ters.* (SS, s. 193).

(98) *Tarzan alelacele paketi Kedi Kadın'a tutuyor: "Kusura bakma, yak buyur."* (KBV, s. 79).

4.1.3.1.5. Özür Dilerim / Özür Diliyorum / Özür Dileriz

Özür dilerim sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre Arapça bir sözcük olan *özür*, "1. Bir kusurun hoş görülmesini gerektiren sebep; mazeret. 2. Bir kusurun, bir suçun elde olmadan yapıldığını iler sürme; mazeret." gibi anlamlara gelir. *Özür dilemek* ise "1. Özrünü ileri sürerek bir işi yapmayı istememek, bir işten bağışlanmasını istemek. 2. Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek." gibi anlamlara gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre *özür*, "1. Yanlış hatalı bir davranışın elde olmadan veya mecbur kalındığı için yapıldığını bildirmek ve hoş görülmesini istemek üzere öne sürülen sebep, mazeret. 2. Kusur, hata, eksiklik." gibi anlamlara gelirken *özür dilemek* ise "1. Bir engel, bir sebep ileri sürerek kendisinden beklenen şeyi yapamayacağını söylemek, özür beyan etmek, itiraz etmek. 2. Bir hata veya kusurdan dolayı affedilmesini istemek." (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.); Nişanyan'a göre *özür*, Arapça *ʿḏr* kökünden gelen *ʿuḏr* عذر"bağışlama" sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Arapça *ʿaḏara* عذر" bağışladı, mazur gördü" fiilinin fuʿl vezninde masdarıdır (https://www.nisanyansozluk.com. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). *Cambridge Dictionary'*ye göre *özür* sözcüğünün İngilizce karşılığı olarak *apology* "Özür pişmanlık bildiren söz veya yazı." kullanılır (https://dictionary.cambridge.org.tr. Erişim tarihi: 24. 11. 2023.). Özür kavramı ilk defa 11. yüzyıl eserlerinden Dîvânu Lugâti't -Türk'te tanıklanan keçür- "bağışlamak, affetmek" fiili bir özür ifadesi olarak yorumlanabilecek mesaj içeriğine sahiptir. Bu fiil daha sonra modern Türk dillerinde yaygın özür dileme işaretleyicisi olarak kullanım alanı bulmuştur. Özür ifadelerinin başında gelen *özür dile-* deyimindeki Arapça kökenli *özür* ifadesi ise 14. yüzyılın başlarında ödünçlenmiştir (Nazlı, 2018, s. 144).

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiyede yapılmış çalışmalar arasında *özür dileme* ile ilgili dört doktora tezi, dokuz yüksek lisans tezi ve birçok makale bulunmaktadır. *Özür dileme* ile ilgili yapılan çalışmalar diğer *özür* ifadelerine (*pardon, affedersin, bağışla, darılma, kusura bakma* vb.) göre çok daha fazladır. *Özür* ifadesiyle ilgili çalışmaların daha fazla olmasının nedeni hem *özür dileme* edimini daha kapsayıcı bir şekilde ele almaya uygun olması hem de en çok kullanılan özür ifadelerinden biri olması olabilir. *Özür dileme* ifadesiyle ilgili yapılan çalışmalarda diğer çalışmalarda olduğu gibi sadece sözcüğün anlamı, kökeni ve işlevi incelenmemiş aynı zamanda tüm özür ifadelerini kapsayacak şekilde *özür* kavramı farklı açılardan ele

alınmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Yöneticiler neden özür diler? Özür dileme motivasyonları üzerine bir araştırma (Özdemir, 2023). Özür söz edimi stratejileri öğretiminin ortaokul öğrencilerinin özür dileme kullanımlarına etkisinin incelenmesi (Köseoğlu, 2023). Türkçede ve Korecede özür dileme: Kültürlerarası bir çalışma (Esen, 2021). Özür dileme gerekliliği: Dünyadaki siyasi özürler ve Türkiye'deki sözde siyasi özürlerin karşılaştırılması üzerine bir çalışma (Ünal, 2018). Uluslararası ilişkilerde özür dilemek: Özrün kuramı (Özlük, 2015). Türkçede özür ifadelerinin toplumdilbilimsel analizi Dicle Üniversitesi örneği (Nazlı, 2018). Yapılan çalışmalarda tespit edebildiğimiz kadarıyla özür ifadeleriyle ilgili çalışmaların dilbilimsel alanda yapıldığı gramatikal çalışmaların ise yapılmadığı yönündedir.

Özür dileme deyimi doğrudan *özür* ifadesi kalıplarındandır. Ve sözlük anlamlarından da anlaşıldığı gibi bir hata, kusur ve yanlış davranıştan dolayı kişinin yaptığı hatayı kabul edip pişmanlıkla, bazen de zorunluluk hissederek affedilmeyi istemesidir. Günlük kullanımda *pardon* sözcüğünde olduğu gibi nezaket gereği kullanılabileceği gibi genellikle kabul edilmiş bir hatadan dolayı karşı taraftan samimi bir şekilde *af dilemek* için kullanılır. İncelediğimiz eserlerde 1, 23, 24, 31, 35, 42, 74 ve 103 numaralı örneklerde de görüldüğü üzere samimi bir şekilde *özür* ifadesinin kullanıldığı örnekler çoğunluktadır. *Özür dileme* edimi her zaman isteğe bağlı bir şekilde gerçekleşmez bazen zorunluluktan veya sosyal ilişkileri sürdürme isteğinden de kaynaklanabilir. İncelediğimiz eserlerde 48 ve 84 numaralı örneklerde samimi olmayan bir şekilde *özür* ifadesinin kullanıldığı *özür dileme* örnekleri tespit edilmektedir. Bir örnekte aynı cümlede iki *özür* ifadesinin birden kullanıldığı görülebilir. Bu durum genellikle konuşan kişinin özrünü pekiştirmek istemesi ve dinleyen kişiyi samimiyeti konusunda ikna etmeye çalışmasından kaynaklanır. Bazı durumlarda konuşan kişi samimi olmamasına rağmen özrünü pekiştirmek ve karşı tarafı ikna etmek için birden fazla özür ifadesi kullanabilir. 84 numaralı örnekte olduğu gibi konuşan kişi (samimi olmamasına rağmen) dinleyen kişiyi pişmanlığı konusunda ikna etmeye çalıştığı için birden fazla özür ifadesi kullanır. *Özür dilerim* ve türevlerini Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 1 numaralı örnek *merhamet ifadesi* olarak görülmektedir. 84 numaralı örnek *salt araçsal özür* olarak görülmektedir.

(1) *"A? Bunu bilmiyordum, <u>özür dilerim</u> birtanem. Baban…"* (KBV, s. 58).

(7) *[Ah, bunu okumak zorunda kaldığınız için özür dilerim! Zira ben…]* (KBV, s. 288).

(23) *CEMİL Memnun oldum Haluk Bey. Özür dilerim gene arkadaşımı tanıtmayı unuttum. Ekrem Naci yardımcım…* (K, s. 38).

(24) *CEMİL Provanızı böldüğümüz için çok özür dileriz. İstanbul'da ani bir işimiz çıktı. Biz de dün gece trene binip geldik.* (K, s. 37).

(31) *EKREM İyi akşamlar efendim. Sizi bu saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim ama Cemil Beyi mutlaka bulmam lazım lazımdı.* (K, s. 29).

(35) *Eleman, kulağıma eğilerekten "Bunu yaptığım için özür dilerim dostum. Bir keresinde benim de başıma gelmişti, pek hoş bir duygu değil, biliyorum."* (KBV, s. 37).

(42) *"Haklısın, hata ettim. Özür dilerim. Sizin aranızda hep ayrımcılık yaptım.* (SS, s. 291).

(48) *Hocam çok aşağılıksın, özür dilerim. Sen ölümün kıyısındayken beni satmadın mı! Acilde karını istedin hayvan!* (YPG, s. 275).

(74) *Özür dilerim hanfendi. Kullandığım kelimeler için.* (YPG, s. 272).

(84) *Pişmanım affet! Özrümü kabul et, benden vazgeçme!* (YPG, s. 378).

(103) *VERJİN Bugüne kadar sizleri kandırdığım için hepinizden özür diliyorum… Ama başka çarem yoktu… Bu yalanı söylemeseydim sizleri tanıma fırsatım olmayacaktı. Artık memlekette öyle günler yaşıyoruz ki, benim bu yalanımı daha fazla sürdürmeme gerek kalmadı.* (K, s. 54-55).

Veri tabanında yukarıda bahsi geçen *özür dilerim*, *özür diliyorum* ve *özür dileriz* gibi söz edimleri kalıpları dışında, içerisinde *özür* ifadesi geçen fakat söz edimi olmayan kimi kalıplar da mevcuttur. 38, 57, 58, 92, 97 numaralı örnekler bu duruma tanık olarak verilebilir:

(38) *Evli barklıların Gün'ün doğum günü ve hayata dönüş gecesini konsantre bir şekilde yaşamaları, kısa sürede çok eğlenip vakitlice eve gitmeleri gerekiyor. Özür diliyorlar, bakıcıları yatılı değil, kayınvalideden rica etmişler bebeğe bakmasını.* (YPG, s. 241).

(57) *Kıytırık sebepler yüzünden tartıştıkları için kocasından, gece bebek uyumadı ses oldu diye yandaki komşudan, telefonlarına çıkmadığı için arkadaşlarından, bakkala öteberi almaya yolladığı için kapıcıdan ve sütü yetmediği için memeleri adına bebekten özür diliyor.* (SS, s. 23).

(58) *Kulübeye bir kadın giriyor. Telefonu çaldırıyorum. Açıyor. "Kocamdan intikam almak istiyorum. Onbeş yıldır beni dövüyor. Çocuklarımızı hırpalıyor. Kaç kere kemiklerimi kırdı. Galiz küfürler ediyor bana. Akrabalara kaçıyorum. Geliyor. Dil döküyor, özür diliyor. İki gün sonra gene dayağa başlıyor. Daha fazla dayanamayacağım n'olur yardım edin…"* (KBV, s. 192).

(92) *"Şey… Anaç Sütlaç Hanım, seni çok üzdüm. Kalbini kırdım. Telafisi var mı yaptıklarımın bilmiyorum ama özür dilemeye geldim. İçeri gelebilir miyim?"* (SS, s. 193).

(97) *Tanya hem zili çalıyor, hem kapıya güm güm vuruyordu. Fırladım yataktan. Koştum kapıyı açtım. İçeri girememişti, anahtarı kapının üstünde bırakmışız. Beni uyandırmak zorunda kaldığı için özür dileyip mutfağa gitti.* (YPG, s. 177).

4.1.3.1.6. Üzgünüm / Üzgünüz

Üzgünüm sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre *üzgün* sözcüğü bir sıfat olarak "üzülmüş, üzüntü duymuş; mahzun, melul, meyus" gibi anlamlara gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre üzgün "üzülmüş, kederli, neşesiz, gamlı" gibi anlamlara gelir (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.). Görüldüğü üzere her iki sözlükte de *üzgün* sözcüğü bir *özür* ifadesi olarak ele alınmamıştır. Daha çok üzüntüyü dile getiren bir sözcük olarak ele alınmıştır. Fakat günlük dilde ve yazılı dilde *üzgün* sözcüğünün *üzgünüm / üzgünüz* şeklinde bir *özür* ifadesi olarak kullanılabildiği görülmektedir.

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiyede *üzgünüm* ifadesiyle ilgili özel bir çalışmanın yapılmadığını fakat *özür* dilemeyle ilgili yapılan çalışmalarda kısa da olsa değinildiğini görülmektedir. Nazlı "Türkçe Özür İfadeleri Üzerine Toplumdilbilimsel Bir İnceleme" isimli yüksek lisans tezinde *üzgünüm* ifadesini "Pişmanlık Bildiren İfadelerle Özür Dileme" başlığı altında inceler

ve *üzgünüm* “I am sorry” ifadesinin İngiliz dilinde çok fazla kullanıldığını söyler (Nazlı, 2013, s. 68). Nazlı’nın bu tespitini desteklercesine *Tureng Sözlük* Türkçe *üzgünüm* karşılığında gerçekten de birinci sırada *I am soryy*’yi vermiştir. (https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.). Ayrıca *Zargan Sözlük* de Türkçe *üzgünüm* karşılığında birinci sırada *I am soryy*’yi vermiştir. (https://www.zargan.com/tr. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.). Ancak gözlemlerimiz günlük dilde *I am soryy*’den kısaltma *soryy*’nin daha sıklıkla kullanıldığı yönündedir. Bu konunun araştırılmaya muhtaç tarafları vardır. Özdemir ise “Yöneticiler Neden Özür Diler? Özür Dileme Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma” isimli doktora tezinde ciddi suç işlemiş biri *üzgünüm* ifadesini kullanırken daha düşük ciddiyette suç işleyen birinin *özür dilerim* gibi daha az yoğunluk içeren *özür* ifadesini kullandığını söyler (Özdemir, 2023, s. 34). Fakat incelediğimiz eserlerde 88 numaralı örnekte olduğu gibi hiçbir suçluluk hissi taşımayanların da *üzgünüm* ifadesini *özür dilemek* maksadıyla kullanabildiği görülmektedir.

Üzgün sözcüğünün sözlük anlamı doğrudan *özür* anlamı içermemesine rağmen *özür* ifadesi olarak kullanılması yaygındır. *Üzgün* sözcüğünü birinci tekil şahıs ve birinci çoğul şahıs ekiyle hem bir durumdan dolayı üzgün olduğumuzu, acı çektiğimizi ifade etmek için kullanırız hem de yaptığımız bir hatadan dolayı bazen gerçekten pişmanlık duyarak bazen de samimi bir şekilde olmasa da sosyal ilişkilerin devamını sağlayabilmek için *özür dilemek* maksadıyla kullanırız. *Üzgünüm* ve türevlerini Smith’in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 89 numaralı örnek *merhamet ifadesi* olarak görülmektedir. 100 ve 101 numaralı örnekler ise *salt araçsal özür* olarak görülmektedir.

(15) *Beni ölecek kadar seviyorsun madem.. <u>üzgünüm</u> diyordum içimden*. (YPG, s. 387).

(88) *Seni affetmeyecekler müdürüm. <u>Üzgünüm</u>. Bedelini ödetecekler. Sen de tabii bana ödeteceksin. Bekliyorum, hazırım.* (YPG, s. 428).

(89) *“Sizinle, böyle tatsız bir vesileyle tanışmak istemezdik. <u>Çok üzgünüz</u>. Lütfen sakin olunuz. Her şey yoluna girecek. Maksadımız sizleri incitmek değil. Yardımcı olduğunuz için minnettarız. Çok naziksiniz. Sağolun. Teşekkürler…”* (KBV, s.35).

(100) *“<u>Üzgünüm</u>. Buna izin veremeyiz” diyor Sinik Entel Hanım.* (SS, s. 166).

(101) *"Üzgünüm" diyorum, gözlerine bakacak cesaretim yok. "Ama seni seçemem."* (SS, s. 169).

Veri tabanında yukarıda bahsi geçen *üzgünüm* ve *üzgünüz* gibi söz edimleri kalıpları dışında içerisinde *özür* ifadesi geçen fakat söz edimi olmayan kimi kalıplar da mevcuttur. 99 numaralı örnek bu duruma tanık olarak verilebilir:

(99) *Uluçmüdürdayı bizi de aralarında görmek istediğini Leylacık'a bizzat söylemişti. Ama biz çok üzgündük. Tüh! Daha önce arkadaşlarımıza verilmiş bir sözümüz vardı. Hazırlık yapmışlardı. Ah iptal edebilseydik keşke!* (YPG, s. 119).

4.1.3.2. Eksiltili Cümle Formundaki Özür İfadeleri

Türkçede zaman zaman *özür* ifadeleri eksiltili cümle formunda da kullanılabilmektedir. *Özür dilerim* yapısının sadece *özür* şeklinde kullanılması buna bir örnektir (Türkiye Türkçesinde *teşekkür ederim* yerine yalnızca *teşekkür* denmesi gibi.). Öte yandan, Türkçede özür ifadeleri kavramsallaştırılırken de yalnızca *özür* sözcüğü kullanılmaktadır: *Sana bir özür borçluyum*. vb. cümlelerle günlük hayatta hatta yazılı eserlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılan *pardon* sözcüğü aslında *pardonnez-moi* "*affedersiniz*" cümle formundaki *özür* ifadesinin de eksiltili cümle şeklinde kullanımı yaygınlaşmıştır. *Özür* ifadelerindeki eksiltmelerin sözcükten tasarruf etmek gibi birçok nedeni olabilir. Veri tabanımızda yer alan eserlerde bu ve benzeri eksiltili cümle formunda *özür* ifadelerinin olup olmadığı incelenmiş fakat 19, 26, 49, 50, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 95 ve 96 numaralı örneklerde görüldüğü üzere *pardon* sözcüğü dışında örnek bulunamamıştır.

4.1.4. Ünlem Türü Sözcüklerin Eşlik Ettiği Özür İfadeleri

İncelediğimiz eserlerde sınırlı sayıda ünlem ifadeleriyle birlikte kullanılan *özür* ifadeleri var. Sevinç, mutluluk, acı, nefret, heyecan, alay, korku, şaşma gibi duyguları anlatmaya yarayan ünlem ifadelerinin *özür* ifadeleriyle birlikte kullanılması *özür* dilerken konuşan kişinin girdiği farklı ruh hallerini ve *özür dileme* edimini gerçekleştiren kişinin yoğun duygularını yansıtmaktadır. Ayrıca ünlem ifadeleri kullanılarak *özür dileme* ediminin pekiştirilmektedir. Ünlem ifadeleriyle birlikte

kullanılan *özür* ifadeleri çoğunlukla eksiltisiz cümle formundadır. Veri tabanındaki ünlem türü sözcüklerle kullanılan *özür* ifadelerinin şu durumlarda kullanıldığı görülmektedir: 47 numaralı örnekte nefretten dolayı *özür* ifadesiyle birlikte kullanılan ünlem ifadesi var. 45 ve 83 numaralı örneklerde yanlış bir ifade kullanıldığı için düzeltme yaparken *özrü* pekiştirmek amaçlı kullanılan ünlem ifadeleri var. 46 numaralı örnekte şaşkınlık nedeniyle kullanılan ünlem ifadesi var. 63 numaralı örnekte ise alaycı bir şekilde kullanılan ünlem ifadesi var. Örnekleri Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise 47 numaralı örnek *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir.

(45) *HALUK Hasret rüzgârı… Verjin'nin hasret rüzgârı. Ay affedersin, bu Bihter adına bir türlü alışamadım.* (K, s. 65).

(46) *"Hay Allah affedersin, korkutmak istememiştik seni" diyor az evvelki sesin sahibi kendine çekidüzen vererek.* (SS, s. 92).

(47) *Herifin ayağını ezdiğim için beynim serotoninden çatlayacaktı, korkunç mutluydum. Köpekli lokantacı kısacık bir an boyunca, 'yazdım bir kenara seni..' der gibi baktı. Buzlu buzlu gülümsedi.*
"Önemli değil," dedi.
"Ah, çok özür dilerim!" (YPG, s. 155-156).

(63) *Lord Poton: "Kabustur inşallah… Ha! Ha! Affedersin, böyle demek zorundaydım. Malum kötü bir cinim. İyi bi şey isteyemem senin hakkında. Özüme aykırı bu."* (SS, s.283).

(83) *"Peki ne yapmalıyım?... Ay pardon, yani ne yapmamalıyım?" diyorum.* (SS, s. 225)

4.1.5. Bağlamsal Özür İfadeleri

Özür ifadeleri her zaman açıkça kullanılmayabilir. Bazen beden dili kullanılarak *özür* dilenir, bazen de ne beden dili ne de *özür* ifadeleri kullanılmadan konuşmanın bağlamından yararlanılarak *özür* anlamı oluşturulabilir. Çeşitli nedenlerden dolayı (utanç, korku, suçluluk duygusu, pişmanlık, hatasını kabullenmekte zorlanma vb.) bazen açıkça doğrudan *özür* dilenmez, dolaylı bir şekilde *özür* dilenir. Günlük hayatta bağlamdan anlaşılan *özür* ifadeleriyle karşılaşılabilmektedir. Sabah ilk derse geciken öğrencinin (*Kapıyı çalıp uyanamadığım için geciktim, girebilir miyim.)* diyerek dolaylı

bir şekilde *özür* dilemesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Veri tabanımızdaki eserlerde bazı örneklerde açık bir şekilde *özür* ifadesi kullanılmamasına rağmen bağlamdan anlaşılan *özür dileme* şekilleri mevcuttur. Veri tabanımızdaki şu durumlarda dolaylı bir şekilde *özür* dilenilmektedir. 6 ve 10 numaralı örneklerinde olduğu gibi bazı durumlarda dinleyen kişi, konuşan kişi *özür* ifadesi kullanmamasına rağmen konuşmanın bağlamından ve davranışlarından *özür* anlamını kendisi çıkarabilmektedir. 55 ve 56 numaralı örneklerde ise zamanında yerine getirilememiş bir hizmetin daha sonra ücretsiz bir şekilde yerine getirileceği sözünün verilmesiyle bir topluluktan dolaylı bir şekilde genel olarak *özür* dilenmektedir. 33 ve 93 numaralı örneklerde nezaket kurallarına uyulmadığı için dolaylı bir şekilde *özür* dilenmektedir. 8, 14, 44, 62, 64, 69, 71 ve 85 numaralı örneklerde ise geçmişte yapılan hatalardan dolayı pişman olup dolaylı bir şekilde *özür* dilenmektedir. Örnekleri Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 33 numaralı örnek *muğlak özür* olarak görülmektedir. 85 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 55 ve 56 numaralı örnekler *tazminat özrü* olarak görülür. 64 numaralı örnek *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir. 105 numaralı örnek ise *salt araçsal özür* olarak görülmektedir.

(6) *"Ağlama.. ben çok yorgunum," dedi.*
Bu dört sözcük böyle sıralandığında nasılda tuhaf görünüyordu. Bu dört sözcüğün dizilişine bir anlam vermek için uğraşmak gerekiyordu. Başka biri olsa, 'ağlama seninle uğraşacak halim yok' dediğini sanabilirdi. 'Seni teselli edecek mecalim yok.' Oysa Ali iki cümle kuruyor, aynı anda iki şey yapıyordu. Hem beni teselli ediyor, hem özür diliyordu. Sesinde keder vardı, asıl ona ağlıyordum. Sesindeki kedere ağladığımı o da biliyor, onun için bana ağlama diyordu. Bunu bir tek ben anlayabiliyordum. (YPG, s. 139).

(8) *"Anaç Sütlaç Hanımcım hani hep derdim: Benden anne manne olmaz. Üvey anne olur ama. Bak onu yapabilirim Böyle zannederdim. Tükürdüğümü yalıyorum şimdi. Büyük lokma ye, büyük laf etme, diye boşuna dememiş atalarımız. Bilmeden istiyormuşum meğer. Tüm bunları anlayabilmek için hamile kalmam gerekiyormuş meğer."* (SS, s. 194).

(10) *Babam bana bilinçli bir şekilde kafayı yemiş numarası yapıyordu. Böylece beni affet demek istiyordu: Benim hayata gücüm yetmedi kızım. Baban zavallının tekiydi. Hayatla baş edemedi. Annenle amcana bi geçin karşıma da, bana taktığınız boynuzlarla karnınızı deşeyim diyemedi. Eski güzel yüzünün, kopan kolunun yerine bir şey koyamadı baban. Mağduriyetini madalya gibi taşıdı, sana devretti. Senin defalarca düştüğünü gördüğü halde tut elimi diyemedi. Babanı affet zavallı kızım demek istiyordu.* (YPG, s. 408).

(14) *Ben ki dinler tarihi silsilesinde en çok Eyub Peygamber'le kavgalı oldum, çocukluğumdan beri kızdım onun her türlü cefaya ve belaya öfkelenmeden şükretmesine; ben ki en az Eyub Peygamber'i anladım ve istedim ki o da ayaklansın, kızsın isyan etsin, başına gelen musibetlere, haksızlıklara; ben ki en nihayetinde sabrın ve tevekkülün ölçüsüz hallerinin sanata da yaratıcılığa da aykırı olduğuna kanaat getirdim, şimdi merakla ve hayretle izliyorum amatör balıkçıların bu doygun, sakin, telaşsız hallerini.* (SS, s. 93).

(33) *EKREM Sizi rahatsız etmek istemezdim efendim. Fakat hemen buradan çıkmamız lazım… Ama hemen…* (K, s. 40).

(44) *Halide Edip Adıvar'ın tüm romanları içinde belki de en çok otobiyografik özellikler taşıyandır Handan. Yazarın ilk evliliğinden izler barındırır doğrudan. Ancak konuşulması kolay bir husus değildir bu. Öyle ki Yakup Kadri Karaosmanoğlu Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda, bu romanın otobiyografik olduğunu söylemekle istemeden pot kırdığını yazar. "Meğer Halide Edip Adıvar da Handan gibi bedbahtmış..." dercesine* (SS, s. 281).

(55) *KENAN Muhterem hanımefendiler, beyefendiler maalesef, sizin de şahit olduğunuz gibi tiyatromuzun faaliyetleri bir hafta inkıtaa uğramıştır. Efendim sizleri aynı biletlerle haftaya bugün bekliyoruz.* (K, s. 51).

(56) *KENAN Muhteremler hanımefendiler ve beyefendiler gördüğünüz gibi elimizde olmayan sebeplerden dolayı tiyatromuzu bir hafta kapatmak zorundayız. Haftaya gene aynı biletlerle sizi bekleriz efendim.* (K, s. 51).

(62) *Lord Poton: (Kafası daha da karışmış halde.) Kızgın ya da kırgın değil misin yani bana? Burnundan getirdim bunca zaman.* (SS, s. 284).

(64) *Midilli'ye karşı bin yıl önce oynanan bir oyunda olduğu gibi yalvarıyordu hatta. Vasat bir kadın oyuncu gibi ayaklarına kapanıp, daha güçlü bir öfke krizine giriyordu:*

"Yalvarırım Ronaldo, yapma!" (KE, s. 49).

(68) *Nasıl kovmuştu annesini evden. Oğlunun ikinci doğumgünüydü. Annesi kötü bir söz mü etmişti? Hayır. Ağlayarak, sessizce çıkmıştı annesi kapıdan. Kuharik pişman olmuştu elbette. Kucağında oğlu, annesinin arkasından koşmuştu: "Ağlama, anne. Gitme."* (KE, s. 141).

(69) *Niyetim onu suçlamak değildi. Ama o kendini suçlu hissediyordu. Hayatın beni getirip bıraktığı bu yerde payı olduğuna inanıyordu ve bunun acısını çekmek istiyordu.*

"Beni suçla," dedi. "Seni büyümeni beklemeden bırakıp gittiğim için beni suçlamak hakkın." (YPG, s. 360).

(70) *Oğullarınızın halis birer orospu çocuğu olduklarından haberiniz var mı hocam? dedim. Sözün gelişi orospu çocuğu, diye ekledim. Yoksa muhterem ve zavallı anneleriyle bir ilgisi yok. Orospu olan benim annem.* (YPG, s. 37).

(71) *Olmalı. Bir yerlerde bir değil birden fazla alamet olmalı ki, Ada vapurundaki şişman anneyi ve bütün Ada vapurlarındaki bütün şişman anneleri ötelediğim, itelediğim, alttan alta küçümsediğim için takip eden günler haftalar aylar boyunca sık sık utanç duydum.* (SS, s. 39).

(85) *RULA Böyle bir günde dargınlık olmaz. Haydi gel barışalım. Sana biraz haksızlık ettim galiba.* (K, s. 88).

(93) *"Şışşt, susun Allah aşkına" diyorum.*

"Bana mı söylediniz?" diye soruyor Adalet Hanım.

"Yok yok, öyle kendi kendime… konuştum… boş bulundum…" diye geveliyorum lafı ağzımda. (SS, s. 47).

(94) *Şimdi Can Derviş Hanım'la bunca yol kat ettikten, dereler tepeler seneler aştıktan sonra, diyemiyorum ki ona, "Ah Dervişçim, ben gene küçük bir kız oldum. Büzüldüm kaldım. Acaba Allah bana kaşlarını*

çatarak mı bakıyor diye kaygılanmaktan, evhamlanmaktan başımı kaldırıp da bakamıyorum semaya…" (SS, s. 252).

(105) *"Yapacak bir şey yok" diyorum. "Hamilelik her şeyi değiştirdi. Anlaşılan darbe dönemi bitti. Monarşi geldi 'Benistan'a. Bu yeni duruma alışsanız iyi olur. Anaç Sütlaç Hanım'ın borusu ötecek bundan sonra!"* (SS, s. 196).

4.1.6. Beden Dili Formundaki (Sözsüz) Özür İfadeleri

Beden dili sözcüğüne Türkçenin belli başlı sözlüklerine bakıldığında şu bilgilere ulaşılmaktadır: *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre, beden dili "Duygu ve düşüncelerin yüz ifadesi, beden duruşu vb. yollarla anlatıldığı iletişim biçimi; vücut dili." anlamına gelir (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.); *Kubbealtı Lugatı*'na göre beden dili "Bedenin duruşundan ve hareketlerinden anlaşılan veya hissedilen anlam; vücut dili." anlamına gelir (http://www.lugatim.com. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.). Beden dili bir iletişim biçimi olduğu için insanların çok eskiden beri ilgisini çekmiş ve son yıllarda beden diliyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır.

Yaptığımız incelemeler sonucunda tespit edebildiğimiz kadarıyla beden dili *özür dileme* bağlamında çalışmalara konu edinilmemiştir. Hacıhasanoğlu'na göre sözsüz iletişim tarih boyunca insanları doğrudan ilgilendirmiştir. Sözsüz iletişim ile ilgili ilk bilgiler Aristo ve Darwin'e kadar dayanır. Sözsüz iletişim Türkiye'de algılandığı gibi iletişimin en önemli unsuru değildir, iletişimin unsurlarından sadece biridir. Diğer iletişim unsurlarıyla birbirini tamamlayarak anlamsal bir bütün oluşturur (Hacıhasanoğlu, 2017, s. 146). İlk insanlardan beri kullanılan beden dili ile ilgili ilk bilimsel yaklaşımlar 1800'lü yılların sonlarına doğru ortaya çıkmaktadır. İletişim tek başına sözcüklerle sınırlandırılmamaktadır, insanlar esas olarak beden dilleriyle iletişim kurmaktadırlar. Bazı unsurları doğuştan bazıları ise sonradan öğrenilen; jestler, mimikler ve beden hareketlerden oluşan sözsüz iletişimin duyguların aktarılmasında kimi zaman sözlü iletişimden daha etkili olduğu söylenebilir (Üstünsel, 2011, s.95-97). Beden dili çevremizdeki insanların tavır ve davranışlarını daha doğru anlamamız konusunda bize ipucu verir. Bedeniniz sözlerinizden daha dürüst ve gerçekte hissettiklerinizi açık sözlülükle aktarır. Beden dili duygularımızın en iyi ifade aracıdır (Yaman, 2021, s. 4). Birçok araştırma sözler ve beden dili arasında çelişki olduğunda

insanların beden diline güvenmeyi seçtiğini göstermektedir (Fidan, M. & Urhan, B. 2023, s. 59).

Sözsüz iletişim şekli olarak adlandırılan beden dili, sözlü iletişim kurarken dahi duygu ve düşüncelerimizin jest, mimik, bakış, duruş ve bedensel hareketlerimizle karşı tarafa aktarılmasıdır. Beden dili olumlu duygu ve düşüncelerimizi yansıttığı gibi bazen söylemek istemediğimiz olumsuz duygu ve düşüncelerimizi dahi karşı tarafa yansıtır. Bu yüzden iletişim esnasında karşıdaki insanın beden diline odaklanılır ve anlam çıkarmaya çalışılır.

İnsanlar birbirinden sadece sözlü iletişim yoluyla *özür* dilemezler bazen beden diliyle *özür* dilerler. *Özür dileme* edimi gerçekleşirken *özür* dileyen kişinin samimiyeti, *özür* dilenen kişinin verebileceği tepkiler beden dili okumaya çalışılarak daha sağlıklı bir iletişim kurulmaya çalışılır. Bununla birlikte bazen tamamen sözsüz iletişim yoluyla *özü*r dilenir. Veri tabanımızdaki eserlerde beden diliyle *özür* dilemeye dair birçok örnek mevcuttur. Beden diliyle *özür* dilemenin birçok nedeni olabilir. Fakat burada sadece veri tabanımızdaki örneklerden yola çıkarak hangi durumlarda beden diliyle *özür* dilemeye çalışıldığı incelenecektir. Örneklerin büyük bir çoğunluğunda beden diliyle dilenen *özürlerin* çok daha samimi olduğu görülmektedir. Hatta 9, 12, 36, 54, 72, 73 ve 87 numaralı örneklerde görüldüğü üzere beden diliyle *özür* dilemenin ağır suçluluk ve utanç nedeniyle açık bir şekilde *özür* dilemeye kişinin gücünün yetmediği zamanlarda başvurulduğu görülmektedir. Bazen de 30 numaralı örnekte olduğu gibi aşırı korku beden diliyle *özür* dilemeye neden olmaktadır, sözün yetmediği yerde insan bedeniyle yalvarıp özür dileyebilmektedir. 72 ve 87 numaralı örneklerde yetişinkilerin çocuklardan *özür* dilerken beden diline başvurduğu görülmektedir. Örnekleri Smith'in (2010) *özür* ifadelerini sınıflandırmasına göre incelediğimizde ise şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: 30 numaralı örnek *zorla dilenen özür* olarak görülmektedir. 43 numaralı örnek *değer beyan eden özür* olarak görülmektedir. 87 numaralı örnek *uzlaşmacı özür* olarak görülmektedir. 9 ve 73 numaralı örnekler *merhamet ifadesi* olarak görülmektedir. 90 numaralı örnek ise *tazminat özrü* olarak görülmektedir.

(9) *Ateşi 36.5 dermiş gibi, bu morfin iğnesi onu sabaha kadar idare eder dermiş gibi, her zamanki gibi sakince, hiçbir şey olmamış gibi söylemişti bunu. Fikri Bey bu yüzden anlayamamıştı hemşireyi. Ölümün ne demek olduğunu unutması bu yüzdendi. Yine bu yüzden sormuşu:*

“Ne dediniz?”

Genç, belki de mesleğinin ilk yılındaki hemşire bu defa başını öne eğerek tekrarlamıştı:

“Karınız ölmüş efendim.” (KE, s.1-2).

(12) *Bana son kez bakışı genç oyuncunun, üzgünüm der gibi ifadesi, belli belirsiz.* (YPG, s. 394).

(30) *Diz çökmüştü. Ağlıyordu. Korkudan bayılmak üzereydi. Dandini’nin ayaklarına kapandı.* (KBV, s. 317).

(36) *Ev sahibemin boynuna sarıldım. Ne kadar mahcuptum ve ne kadar utanıyordum. Ama o, bana yakınlık göstermedi. Kızgınlığının geçtiğine bir işaret de vermedi. Gitmeye kararlı adımlarıyla kapıya doğru yürüdü:* (KE, s. 105).

(43) *Hâlâ ağlamakta olan Emine’ye kızdı: “Sen ne bok olduğunu bilmiyor musun? O zaman namuslu insanların seni yerin dibine sokmalarına ne diye alınıyorsun?” Serpil sigarasından derin bir nefes daha aldı ve “Geri zekâlı,” dedi. Sonra karşılıklı sustular.*

Serpil etrafı seyretmeye koyuldu. Birden yerinden kalkıp arkadaşının boynuna sarıldı: Dayanamıyorum sana kaltak! Şengül’ün sözüne uyup doğurmaya kalkıştın. Hiç o köylü seni alır mı? (KE, s. 64).

(54) *Karısı Gün’den önce geldi. Nasıl hoş, nasıl asil, olgun bir kadın. Onca ustalıklı, kıvrak yalana rağmen, olup biten her şeyin farkında. Sanki aylardır bu anın gelmesini bekliyormuş gibi bakıyor bana. Benim gözyaşlarım sel olmuş gene utançtan ve acıdan.* (YPG, s. 271).

(72) *Onları yatak odasında gördüğümden Süleyman Amca’nın haberi yok. Olmadığını hissediyorum. Sonraki aylarda karşılaştığımızda uzamış saçlarıma çekinerek dokunmasından, annesinin ve karısının bana yaptıkları şey için özür diler gibi dokunmasından anlıyorum.* (YPG, s. 133).

(73) *Öte yandan bütün hücrelerimle, bütün sinirlerim, kaslarım, etim, kanımla bu genç adamdan nefret etmek istiyordum, aramızdaki hayvandan ettiğim kadar. Ama edemiyordum. Çok acı çok acıklı bakıyordu çünkü. (Kurban kurbanı tanır.) Ve ben sessizce ağlıyordum. Bir an bu turkuaza çalan mavi gözlü genç adamın parmağının ucunun*

yüzüme yaklaştığını gördüm. Titreyen parmağı gözüme yaklaştı, değdi, gözyaşımı sildi. (YPG, s. 394).

(87) *Sanırsın ki bir kova kızgın yağ dökmüşler üstüme. Vücudumu kıyma makinesine atmışlar, kemiklerim kırılıyor. Taşlara çara çarpa uçuruma düşüyorum sanki. Öylesine dehşetengiz bir çığlık. Babam dondu kaldı. Sağ gözkapağı düştü yine, tık kapandı gözü. Elleri titriyordu. Kopan kabloyu yerine itiştiriyordu bir faydası olacakmış gibi.* (YPG, s. 281).

(90) *Süleyman Amca kapıyı çalmıştı. Babam açmıştı. "Sana bir daha gelme demedim mi! Siktir git!" demişti. Süleyman Amca dibinde dinmeyen bir suçluluk hissi yatan gözleriyle ama buz gibi bakarak "Bari şunları al da açlıktan ölmeyin," demişti. Babam "Çolağa sadaka mı veriyorsun? Puşt!" diye bağırmıştı. Süleyman Amca torbaları kapının önüne bırakıp gitmişti*. (YPG, s. 140).

Tespit edilen *özür* ifadelerinin incelediğimiz eserlerdeki görünümleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1**.** *Özür İfadelerinin İncelenen Eserlerdeki Görünümleri*

Özür ifadeleri	Metin sayısı	Gözlenen sıklık
Affet	7	7
Affedin	7	2
Affedersin	7	6
Affedersiniz	7	9
Af dilerim	7	1
Bağışla	7	2
Bağışlayın	7	1
Darılma	7	2
Kusura bakma	7	9
Kusura bakmayın	7	6
Özür dilerim	7	9
Özür dileriz	7	1
Özür diliyorum	7	1
Özrümü kabul et	7	1
Pardon	7	16
Üzgünüm	7	5
Üzgünüz	7	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi veri tabanımızda en fazla kullanılan *özür* ifadesi *pardon*'dur (16). *Affet* (7), *affedersin* (6), *affedersiniz* (9), k*usura bakma* (9), *kusura bakmayın* (6) ve *özür dilerim* (9) ifadeleri veri tabanımızda en fazla kullanılan *özür* ifadelerindendir. *Af dilerim* (1), *bağışlayın* (1), *özür dileriz* (1), *özür diliyorum* (1), *özrümü kabul et* (1) ve *üzgünüz* (1) ifadeleri ise veri tabanımızda en az kullanılan *özür* ifadeleridir. *Özür* ifadelerinin veri tabanımızdaki kullanım sıklığı ile günlük hayattaki kullanım sıklıkları arasında genel itibariyle uyum olduğu gözlemlenmektedir.

4.2. Dinleyicinin *Özür* İfadeleri Karşısındaki Geri Bildirimleri

Çalışmanın bundan önceki bölümünde konuşmacının yani kaynak kişinin kullandığı *özür* ifadeleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ise dinleyicinin yani alıcının *özür* ifadeleri karşısındaki geri bildirimleri (feedback) incelenmektedir. Geri bildirim, son yıllarda dilbilim, toplumdilbilim, psikodilbilim, söylem çözümlemesi ve sözceleme kuramları bağlamında sıklıkla araştırılan bir konudur (Başar, & Demir, 2023; Çakır, 2023; Erdem, 2011). *Güncel Türkçe Sözlük*'e göre *geri bildirim* "Gönderilen bilgi veya talimatın alıcıda yaptığı etkiye ilişkin edinilen bilgi; dönüt." anlamında kullanılmaktadır (https://sozluk.tdk.gov.tr. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.). Kaynaklarda zaman zaman *geri sinyalleme* olarak da adlandırılan *geri bildirim*, kaynak tarafından gönderilen (kodlanan, işaretlenen) mesajın alıcıda anlamlandırılıp (çözülüp) tekrar bir mesaj olarak karşı tarafa iletilmesidir. Erdem'e göre bir süreci ifade eden iletişim; kaynak, kod, kanal, mesaj, hedef kitle ve geri bildirim gibi altı temel unsurdan oluşmaktadır. Ve iletişim sürecinin en önemli unsurlarından biri olan geri bildirim, etkin iletişimin olmazsa olmaz bir koşuludur (Erdem, 2011, s. 131). Erdem'in de vurguladığı gibi, sosyal bir canlı olan insanın iletişim esnasında sağlıklı bir iletişimi sürdürmesinin en iyi yollarından biri sözlü veya sözsüz geri bildirimlerdir. Bu bağlamda, iletişim esnasında sıklıkla başvurulan *özür* ifadelerinin sadece konuşmacı açısından incelenmesi konunun anlaşılması açısından yetersiz olabilir. Bu durum bir tablonun sadece bir kısmını görüp onu yorumlamaya benzer, resmi daha doğru yorumlayabilmek için tablonun tamamını görebilmek gerekir. Yani *özür* ifadelerini incelerken bu *özür* ifadelerinin dinleyicide olumlu veya olumsuz nasıl etkiler oluşturduğunu da analiz etmek gerekir. *Özür* ifadelerinin dinleyicide nasıl bir karşılık bulduğu ve anlamlandırıldığını bilmenin en iyi yolu sözlü ve sözsüz geri bildirimleri incelemektir. Ayrıca geri bildirimler *özrün* kabul edilip edilmediğine dair çok önemli

ipuçları verir. Genellikle olumlu geri bildirimler *özrün* kabul edildiğine, olumsuz geri bildirimler ise *özrün* kabul edilmediğine işaret eder. Veri tabanının tamamı bize alıcının geri bildirimleri konusunda fikir vermemektedir. Nitekim veri tabanında bu konuyu değerlendirebileceğimiz 19 adet örnek mevcuttur. Fakat bu sayı yine de belli bir değerlendirme yapmaya imkân tanımaktadır. Bu çalışmada mevcut örnekler, "Sözlü Geri Bildirimler ve Sözsüz Geri Bildirimler" başlıkları altında incelenmiştir.[7]

4.2.1. Sözlü Geri Bildirimler

Veri tabanında *özür* ifadelerine karşı alıcının geri bildirimleri incelendiğinde sözlü geri bildirimlerin sayısının 15 olduğu görülmektedir. Buna göre, sözlü geri bildirimlerin sayısı sözsüz geri bildirimlerden daha fazladır. Bu durumun veri tabanının daha çok sözlü *özür* ifadelerinden oluşması veya sözlü *özür* ifadeleriyle duyguların ve düşüncelerin daha etkili bir şekilde aktarılamaya çalışılması gibi pek çok nedeni olabilir. Elbette, görsel sanatların (sinema filmi, sahnelenen tiyatro gibi) veri tabanı olarak seçildiği çalışmalarda sözsüz geri bildirim örneklerinin hem sayıca hem de çeşit bakımından daha zengin olacağında şüphe yoktur.

Veri tabanında tespit edebildiğimiz sözlü geri bildirimler; *rica ederim, önemi yok, önemli değil, o nasıl söz öyle, mühim değil, estağfurullah, sizi affediyorum* ve *yemezler canım* gibi ifadelerden oluşmaktadır. Geri bildirimler sözlü veya sözsüz olabileceği gibi olumlu veya olumsuz da olabilirler. 1, 11, 16, 31, 32, 35, 42, 63, 67 ve 85 numaralı örneklerde olumlu sözlü geri bildirimler görülmektedir. Olumlu sözlü geri bildirimler, olumsuz sözlü geri bildirimlere göre sayıca fazladır. 3 ve 52 numaralı örneklerde olumsuz geri bildirimler görülmektedir. 77 ve 78 numaralı örneklerde ise hem olumlu hem de olumsuz geri bildirimlerin aynı anda kullanıldığı görülmektedir. Bu örneklerde aynı anda olumlu ve olumsuz geri bildirimlerin kullanılmasının nedeni, alıcının / muhatabın *özrü* kabul etmemesine rağmen toplumsal uzlaşı gereği *özrü* kabul ediyor gibi davranmasıdır. Bu çelişki, günlük hayatta da karşılaşılabilecek bir durumdur. Nasıl ki konuşmacı samimi olmadığı durumlarda bazen toplumsal uzlaşı gereği bazen de kişisel menfaatler uğruna *özür* dileyebiliyorsa, alıcı da aynı şekilde samimi olmadan

[7] Çalışmada daha önce bir vesileyle verilmiş olan örneklerin burada geniş hâliyle tekrar verildiği görülecektir. Bunun nedeni, konuşmacının *özür* ifadelerinin muhatabı olan dinleyicinin sözlü ve sözsüz geri bildirimlerini okuyucuya gösterebilmektir. Bu bağlamda, okuyucu çalışmanın EK: ÖRNEKLEM bölümünde söz konusu cümleleri yalnızca konuşucu odaklı versiyonlarıyla görecektir.

menfaatleri gereği olumlu geri bildirimde bulunabilmektedir. 74 numaralı örnekte ise alıcı, kadınlık gururu incindiği için *sizi affediyorum* sözüyle görünürde -iletişimin başında verici ancak devamında muhatap olan- dinleyiciyi affetmektedir. Ancak bu gerçek bir affediş değildir, aksine muhatap durumundaki diğer kadını zarif bir şekilde aşağılama girişiminin göstergesidir. Bu durum, 77 ve 78 numaralı örneklerde ise özür talebi yalnızca ve -belki de toplumsal beklentileri karşılamak amacıyla- göstermelik bir şekilde kabul edilmektedir; hatta bu kabul edişin kaba olduğu bile söylenebilir.

Veri tabanında yer almamakla beraber çoğu formal resmi ve nazik olmayan ortamlarda kullanılan (*canın sağ olsun*, *takma kafana*, *olur mu canım*, *aman canım sen de*, *yok canım ne önemi var*, *bir şey değil*, *özre ne gerek var*, *lafı bile olmaz*, *ne önemi var*, *boş ver ya*, *hiç problem değil*, *affedilecek ne var ki bunda*, *bir daha olmasın* ve *olur öyle şeyler* vb.) gibi ifadeler de aslında bugün Türkiye Türkçesi için kullanılma potansiyeli olan dilbilgisel örnekler olmasına ve günlük hayatta görülebilmesine rağmen veri tabanında bu edimlere rastlanmamıştır.[8]

Veri tabanımızdaki *özür* ifadelerine karşı kullanılan alıcının sözlü geri bildirim örnekleri aşağıda verilmiştir:

(1) *"A? Bunu bilmiyordum, özür dilerim birtanem. Baban…"*
"Önemi yok. Öldüğünde ben beş yaşındaydım… Seni gene ararım, tamam mı?" (KBV, s. 58).

(3) *"Affedersin," dedi "gözlüklerim yok. Bu yüzden iyi göremiyorum."*
Çocuğun annesi arkasından gereksizce söylendi. (KE, s. 91).

(11) *"Bağışlayın lütfen. İki büyükannem de sizlere ömür…"*

[8] Günümüz Türkiye Türkçesi'nde *özür* ifadelerine karşı kullanılan sözlü geri bildirimlerin çeşitliliğine dair bir sağlama yapabilmek için 06/03/2024 tarihinde Hatay / Reyhanlı Cemil Meriç Anadolu Lisesi'nde 11 / D sınıfı öğrencileriyle küçük bir çalışma yapılmıştır. Sınıf mevcudu 12 kız öğrenci ve 7 erkek öğrenci olmak üzere toplam 19 kişiden oluşmaktadır. Öğrencilere kendilerinden *özür* dilenildiğinde nasıl tepki (sözlü geri bildirim) verdikleri sorulmuş ve verebilecekleri olası geri bildirimleri yazmaları istenmiştir. Bazı öğrenciler birden fazla geri bildirim örneği vermiştir. Öğrencilerin (8'i *önemli değil*, 4'ü *sorun değil*, 2'si *sıkıntı yok*) şeklinde klasik cevaplar vermiştir. Bunların dışında (*Bir daha olmasın. Yapmasaydın özür dilemek zorunda kalmazdın. Bu seferlik bir şey değil. Lütfen bir daha olmasın. Özür dileyecek bir şey yapmadın ki. Özür dilemenin nedeni ağla köpek. Önemli değil ama senden hiç beklemezdim. Özür dilemene gerek yok. Herkes bir şansı hak eder. Bir daha tekrarlamazsan iyi olur. Bir daha o hatayı yapmazsan sevinirim. Aferin! Bir daha olmasın oğlum. Akıllı ol çizerim seni. Sorun değil ama biraz daha yalvar. Yalvar.)* şeklinde cevaplar verilmiştir. Sadece 19 kişiden oluşan küçük bir grubun, *özür* ifadelerine karşı kullandığı sözlü geri bildirimler incelenmesine rağmen çok çeşitli ifadelerle karşılaşılmıştır. Bu durum günümüz Türkiye Türkçesi'nde *özür* ifadelerine karşı kullanılan sözlü geri bildirimlerin elimizdeki verilere nazaran çok daha zengin olabileceğini göstermektedir.

"Mühim değil evladım. Sadede geleyim: Yardımına ihtiyacım var." (KBV, s.172).

(16) *BİHTER Belki benimde zamana ihtiyacım var… Her şey o kadar çabuk olup bitti ki… Cemil'i sevmemle kaybetmem bir oldu… Kusura bakma, senin de hayatını karartıyorum ama elimde değil… (Teyze'ye sarılırlar)*

TEYZE O nasıl söz öyle… Ben senin teyzenim… Senin üzüntün benim de üzüntüm… (K, s. 64).

(31) *EKREM İyi akşamlar efendim. Sizi bu saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim ama Cemil Beyi mutlaka bulmam lazımdı.*

VERJİN Aman rica ederim… Memnun oldum. İçeri buyurmaz mısınız? (K, s. 29).

(32) *EKREM Kenan Beyden. Hemen Ankara'ya dönmek zorunda olmasaydınız, sizi bu saatte rahatsız etmezdim… (Verjin'e) N'olur beni affedin.*

VERJİN Rica ederim… Bu kadar aceleye sebep ne?... (K, s. 30).

(35) *Eleman, kulağıma eğilerekten "Bunu yaptığım için özür dilerim dostum. Bir keresinde benim de başıma gelmişti, pek hoş bir duygu değil, biliyorum."*

Flaşlar patladı.

Zamanımın, gecikmeye ayırabileceğim kısmını kullanmıştım. Bir an önce harekete geçmeliydim. Arkamdaki centilmenden anında kurtulup aşağı atlayabilirdim. Yapmadım. Onun yerine "Estağfurullah. Boş bir kafa, boş bir silah, bari boş konuşmayalım" demekle yetindim. (KBV, s. 37).

(42) *"Haklısın, hata ettim. Özür dilerim. Sizin aranızda hep ayrımcılık yaptım. Bazılarınızı bazılarınıza yeğledim. Bundan böyle aranızda ayrı gayrı gütmeyeceğim. Hiçbirinizi susturup sansürlemeyeceğim. Hepinizin eşit konuşma hakkı var."*

"Allah'ım bu günleri de gördük ya, çok şükür" diyor Can Derviş Hanım ağız dolusu gülerek. (SS, s. 291).

(52) *Kahvelerimizi içerken Sibel Hanım aramıştı beni cebimden. "Babanız karakola düştü. Abbasağa Parkı'nda oturan kadınlara, affedersiniz, orasını göstermiş."*

Manyak mısın sen be? Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu kadın senin? Benim babam kolsuz olabilir. Benim babam boynuzlu bir zavallı olabilir. Ama benim babam.. benim babam.. (YPG, s. 401).

(63) *Lord Poton: "Kabustur inşallah… Ha! Ha! Affedersin, böyle demek zorundaydım. Malum kötü bir cinim. İyi bi şey isteyemem senin hakkında. Özüme aykırı bu."*

Ben: "Önemli değil. Zaten haklısın, kâbus gibi bir şeydi bu rüya" (SS, s. 283 - 284).

(67) *"Müsait değilim, kusura bakma. Ocakta yemeğim var, oyalanamam" diyor ters ters. Kapıyı ha çarptı ha çarpacak suratıma. "Enginarlı yuva kebabı pişiriyorum. Özel bir tarif. Başında dikkatle beklemem lazım. Bir de çilek reçeli kaynatıyorum. Tam mevsimi. Fazla kaynarsa şekerlenir, gitmeliyim."*

"Bekle ne olur" diyorum. (SS, s. 193).

(74) *Özür dilerim hanfendi. Kullandığım kelimeler için.*

Karısı gülümsedi. Hakkını yiyemem, gerçekten iyi niyetli, olgun bir yüzle gülümsedi ve fakat altın vuruşunu yaptı. "Sandığımdan çok daha güzelmişsiniz." O kadar. Ağzından çıkanın hepsi bu. İltifat öldürücü olabilir. Bütün o asil varlığıyla, Tod's çantası ve ayakkabılarıyla, özgün tasarım zarif takılarıyla, çok Anglosakson bir incelikle, anlıyorum diyordu. Kocamı anlıyorum. Sizi de anlıyorum genç, güzel, çekici şey. İstemeseniz de affediyorum sizi. (YPG, s. 272).

(77) *"Pardon, isminiz neydi? Bi de telefonunuzu alayım."*

(Yemezler canım. Sen yeğeniniz de yeter! Anlar o, yeğen kaynamıyor Süleyman Bey'in hayatında.)

"O biliyor, sağolun." (YPG, s. 224).

(78) *"Pardon, sizin ayağınıza mı bastım ben?"*

Herifin ayağını ezdiğim için beynim serotoninden çatlayacaktı, korkunç mutluydum. Köpekli lokantacı kısacık bir an boyunca 'yazdım bir kenara seni…'der gibi baktı. Buzlu buzlu gülümsedi.

"Önemli değil," dedi (YPG, s. 155 - 156).

(85) *RULA Böyle bir günde dargınlık olmaz. Haydi gel barışalım. Sana biraz haksızlık ettim galiba.*

BİHTER Neyse unutalım olanları… Ben unutmaya hazırım… (K, s. 88).

4.2.2. Sözsüz Geri Bildirimler

Tıpkı *özür* ifadelerinde olduğu gibi *özür* ifadelerine karşı kullanılan geri bildirimlerde de beden dili ile iletişim söz konusu olabilir. Bazen sözcüklerle ifade edilemeyen duygular ve düşünceler beden dili ile (sarılarak, ağlayarak, şaşırarak veya korkarak) dile getirilebilir. Veri tabanımızda yalnızca 4 adet sözsüz geri bildirim tespit edilmiştir. Sözsüz geri bildirimlerde de hem olumlu hem de olumsuz örnekler bulunmaktadır. 28 numaralı örnek olumlu sözsüz geri bildirimdir. Bu örnekte kız babasının boynuna sarılarak babasını affettiğini sözsüz geri bildirimle bir mesaj olarak iletmektedir. 69, 80 ve 101 numaralı örnekler ise olumsuz sözsüz geri bildirimlerdir. Olumsuz sözsüz geri bildirim örnekleri sayıca olumlu geri bildirim örneklerinden daha fazladır. Örnekler incelendiğinde olumsuz sözsüz geri bildirimlere korku, acı, hayal kırıklığı, şaşkınlık ve kızgınlık gibi duyguların hâkim olduğu görülmektedir. Bu örneklerden yola çıkılarak sözsüz geri bildirimlere düşünceden çok duyguların eşlik ettiği söylenebilir.

Veri tabanımızdaki *özür* ifadelerine karşı kullanılan alıcının sözsüz geri bildirim örnekleri aşağıda verilmiştir:

(28) *"Darılma bana meleğim. Biricik kızını yedi yabancı bir adamla paylaşmakta zorlanıyor diye yaşlı babana kızacak mısın?"*
Bir an durdu. Henüz ayakkabılarından tekini giymiş olduğu halde, boynuma sarıldı: "Babacığım…" (KBV, s. 291).

(69) *Niyetim onu suçlamak değildi. Ama o kendini suçlu hissediyordu. Hayatın beni getirip bıraktığı bu yerde payı olduğuna inanıyordu ve bunun acısını çekmek istiyordu.*
"Beni suçla," dedi. "Seni büyümeni beklemeden bırakıp gittiğim için beni suçlamak hakkın."
Şaşırdım, kızdım hatta. Ne yani? İlla bırakması mı gerekiyordu beni? Tamam, büyüdün artık, hadi bana müsaade mi diyecekti? (YPG, s. 360).

(80) *“Pardon, unuttum kendimi tanıtmayı. Bendeniz Post-natal Depresyon, Namı diğer Lord Poton. Ama siz bana kısaca Poton diyebilirsiniz.” Göz kırpıyor muzipçe. Gözlerinde delişmen parıltılar. “Dostlar arasında! Arkadaşlarım bana öyle der.”*
Sırtımda bir ürperti. Tüylerim diken diken. Hiç hoşlanmıyorum bu kendini beğenmiş mahluktan. (SS, s. 255).

(101) *“Ama bana söz vermiştin” diye haykırıyor Anaç Sütlaç Hanım.*
“Üzgünüm” diyorum, gözlerine bakacak cesaretim yok. “Ama seni seçemem.”
Şov bitince durgunlaşıyoruz hepimiz. Derin derin içini çekiyor Can Derviş Hanım; yüzünü ötelere çeviriyor Pratik Akıl Hanım; sessizce ağlıyor Anaç Sütlaç Hanım. (SS, s. 169).

4.3. Özür İfadelerinin Toplumdilbilimsel Bakımdan Değerlendirilmesi

Toplumsal bir canlı olan insanın davranışları cinsiyet, ekonomi, eğitim, statü ve yaş gibi değişkenlerle farklılaşabilmektedir. Ancak sınırlı bir yazılı malzeme üzerinden bu değişkenlerin tespitini yapmak araştırmacı için güçtür. Çünkü çoğu kez, yazılı malzemeler bu konularda açık ipuçları sunmazlar. Ayrıca, değişkenlerle ilgili ipuçlarının yorumu da görecedir. Örneğin bir edebî eserdeki *hizmetçi* tipi, araştırmacı için “eğitimsiz, fakir ve düşük toplumsal statüde” olarak yorumlanabilir. Ancak gerçekte durum bunun tam tersi de olabilir ve hizmetçi olarak çalışmak o kişinin genel nitelikleriyle uyumsuz bir görünüm sunabilir. Bu çalışmada veri tabanından yola çıkarak konuşucu odaklı *özür* ifadeleri cinsiyet, sosyoekonomik durum, eğitim seviyesi ve kuşak değişkenleri dikkate alınarak incelenmiştir; diğer değişkenlerle ilgili veriyle karşılaşılmamıştır:

4.3.1. Cinsiyet Bakımından Özür İfadeleri

Cinsiyet bakımından *özür* ifadelerinin incelenmesinin nedeni, kadın ve erkeğin *özür* ifadeleri kullanımları arasında bir farklılığın olup olmadığını ortaya koyabilmektir. Burada ağırlıklı olarak kadın ve erkeğin hangi *özür* ifadesi kalıplarını kullandıkları ve *özür* dileme edimi kullanım sıklıkları üzerinde durulmuştur.

Veri tabanımızdaki *özür* ifadesi kalıpları arasında *bağışla* / *bağışlayın* sözü dışındaki tüm *özür* ifadeleri (*pardon, affedersin, bağışla, darılma, kusura bakma, özür*

dilerim ve *üzgünüm vb.*) hem kadın hem de erkekler tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca beden dili ve bağlamsal *özür* ifadelerinde de kadın ve erkek ayrımı konusunda açık bir tercih yoktur. Tespit ettiğimiz kadarıyla veri tabanımızda *bağışla* / bağışlayın sözü ise sadece erkekler tarafından kullanılmaktadır. Ancak bu kullanım da yalnızca 3 adetle sınırlıdır ve bu sonuç durumun tam olarak analizi bakımından yetersizdir. Bu bulgulara göre, kadın ve erkek arasında *özür* dileme şekilleri açısından farklılıklar sınırlıdır.

Kadın ve erkeklerin *özür* dileme edimi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Kadınların erkeklerden daha fazla *özür* dilediği üzerine çalışmalar bulunmakla birlikte bu hâlâ tartışmalı bir konudur. Mücahit'e göre kadın erkek ilişkilerinde, kadınların daha kolay *özür* dileyebildikleri, kadınların erkekler gibi güçsüzlük ve kendilerini küçültmek gibi bir anlayışa kapılmadıkları görülmektedir (Mücahit, 2019, s. 1192). Topuz'a göre kadınların erkeklere oranla *özür* dilemeye yönelik eğilimleri daha fazladır (Topuz, 2022, s.92). Nazlı'nın çalışmasına göre ise, *özür dileme* edimini, kadınlar ağız alışkanlığı olarak erkeklerden daha fazla kullanmaktadır. Nazlı, kadınların yaptıkları eylemlerden, hatalardan daha fazla pişmanlık duyduklarını ve bu yüzden daha fazla *özür* dilediklerini tespit etmiştir (Nazlı, 2018, s. 157). Bu görüşleri desteklercesine veri tabanımızdaki örnekler incelendiğinde kadınların erkeklere göre daha fazla *özür* diledikleri görülmektedir. Kadınların *özür* edimi 56 örnekte, erkeklerin *özür* edimi ise 43 örnekte görülmektedir. Fakat bu çalışmanın bulguları, incelenen eserlerin ve veri tabanının çok sınırlı olması sebebiyle kadınların erkeklerden daha fazla *özür* dilediği gibi kesin bir sonuca ulaşılmasını sağlamaz. Başlangıçta da açıklandığı gibi, hâlâ üzerine düşünülen tartışmalı bir konuda kesin sonuçlara varabilmek için çok daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır. Bununla birlikte, bu çalışmanın bulguları da alanyazında araştırmacılara ve konuyla ilgilenenlere yeni veriler sağlayacaktır.

Veri tabanımızdan yola çıkarak ortaya çıkarılmaya çalışılan *özür* dileyen konuşmacıların cinsiyetlerini tespit etmek için esasen eserler bütüncül olarak incelenmeli ama bazı örneklerde cinsiyet açıkça görülebilmektedir. Bu örneklerin bazıları şu şekildedir:

5 numaralı örnekte *özür* dileyen konuşmacının kadın olduğu (*hizmetçi kız*) ifadesinden anlaşılmaktadır. 16 ve 17 numaralı örneklerde *özür* dileyen konuşmacının kadın olduğu örnek bir tiyatro oyunu olan (*Kantocu*) kitabında yer aldığı için diyaloğun başında verilen (*Bihter*) isminden kolaylıkla anlaşılmaktadır. 19 numaralı örnekte konuşmacının kadın olduğu (*kırklı yaşlarda bir kadın*) ifadesinden anlaşılmaktadır. 49

numaralı örnekte konuşmacının kadın olduğu cinsiyet belirten (*davetlileri kapıda karşılayan görevli kız*) ifadesinden anlaşılmaktadır.

6 numaralı örnekte *özür* dileyen konuşmacının erkek olduğu cümlede geçen (*Ali*) isminden anlaşılmaktadır. 21 ve 22 numaralı örneklerde *özür* dileyen konuşmacının erkek olduğu, örnek bir tiyatro oyunu olan (*Kantocu*) kitabında yer aldığı için diyaloğun başında verilen (*CEMİL*) isminden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Aynı eserin (*Kantocu*) 31 numaralı örneğinde geçen (*EKREM*) ismi de *özür* dileyen konuşmacının erkek olduğunu açıkça göstermektedir. 28 numaralı örnekte özür dileyen kişinin erkek olduğu cümlede geçen (*yaşlı babana*) ifadesinden anlaşılmaktadır. Bahsi geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(6) *"Ağlama.. ben çok yorgunum," dedi.*
Bu dört sözcük böyle sıralandığında nasılda tuhaf görünüyordu. Bu dört sözcüğün dizilişine bir anlam vermek için uğraşmak gerekiyordu. Başka biri olsa, 'ağlama seninle uğraşacak halim yok' dediğini sanabilirdi. 'Seni teselli edecek mecalim yok.' Oysa Ali iki cümle kuruyor, aynı anda iki şey yapıyordu. Hem beni teselli ediyor, hem özür diliyordu. Sesinde keder vardı, asıl ona ağlıyordum. Sesindeki kedere ağladığımı o da biliyor, onun için bana ağlama diyordu. Bunu bir tek ben anlayabiliyordum. (YPG, s. 139).

(16) *BİHTER Belki benimde zamana ihtiyacım var… Her şey o kadar çabuk olup bitti ki… Cemil'i sevmemle kaybetmem bir oldu… Kusura bakma, senin de hayatını karartıyorum ama elimde değil… (Teyze'ye sarılırlar)* (K, s. 64).

(17) *BİHTER Geç kaldım kusura bakmayın. Darülbedayi'de tiyatro derslerine kayıt yapılıyormuş da onun hakkında bilgi edinmek için oraya uğramıştım.* (K, s. 79).

(19) *Bira kutularıyla dolu arka masadan kırklı yaşlarda bir kadın kalkıp bize yaklaşıyor. Ozan Taraz'a yapay tatlandırıcılı bir çekingenlikle soruyor: "Pardon, arkadaşlarımla iddiaya girdik se, siz Gorilin Kariyeri'ndeki Tarzan mısınız?"* (KBV, s. 107).

(21) *CEMİL Bir gün uzun uzun anlatırım. Şimdilik beni affet sevgilim.* (K, s. 41).

(22) *CEMİL Kusura bakma sevgilim. Haber vermemize imkân yoktu*. (K, s. 54).

(28) *"Darılma bana meleğim. Biricik kızını yedi yabancı bir adamla paylaşmakta zorlanıyor diye yaşlı babana kızacak mısın?"* (KBV, s. 291).

(31) *EKREM İyi akşamlar efendim. Sizi bu saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim ama Cemil Beyi mutlaka bulmam lazım lazımdı.* (K, s. 29).

(49) *"Hoş geldiniz" diyor davetlileri kapıda karşılayan görevli kız. Gözleri sol omzuma takılıyor birden. "Şey pardon... omzunuzda...* (SS, s. 288).

Veri tabanımızdaki kadın ve erkeğin kullandığı *özür dileme* örnekleri aşağıda verilmiştir:

Kadınların kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 27, 29, 36, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 60, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 94, 96, 100, 101, 102, 103, 105, 106.
Erkeklerin kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 6, 10, 11, 12, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 44, 45, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 65, 69, 73, 77, 79, 80, 81, 87, 89, 90, 91, 95, 98, 104.

4.3.2. Sosyoekonomik Bakımdan Özür İfadeleri

Bu başlık altında veri tabanımızdan yola çıkarak ekonomik farklılıkların *özür dileme* şekillerinde ve kullanım sıklıklarında bir farklılığa neden olup olmadığı incelenmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi, veri tabanımız yazılı edebî eserlerden oluştuğu için *özür dileme* edimini gerçekleştirenlerin ekonomik seviyesi ve eğitim seviyelerini de bütünüyle tespit etmek mümkün olmamıştır. Burada sadece ekonomik seviyesi tespit edilebilen karakterlerin *özür* ifadeleri değerlendirmeye alınmıştır. İlk olarak belirtmek gerekir ki, Türkiye'de konuşanın ekonomik seviyesinin *özür dileme* edimi üzerinde bir farklılığa neden olup olmadığı konusunda yapılan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu konuda yapılacak çalışmalar *özür dileme* edimselleri alanına katkı sağlayacaktır.

Veri tabanımıza göre, ekonomik seviyesi yüksek olanlar tarafından en çok kullanılan *özür dileme* yapıları; *pardon, affedersiniz, darılma, kusura bakma, özür dilerim, üzgünüm*'dür. Ayrıca *beden dili* ve *bağlamsal özür* ifadeleri de bu grup kullanıcılar tarafından çokça tercih edilmektedir. Bu grup kullanıcıların tercih etmediği tespit edilen tek özür ifadesi *bağışla / bağışlayın*'dır. *Bağışla / bağışlayın* sözü, veri tabanımızda zaten sık kullanılmayan yapılardan biridir.

Ekonomik seviyesi düşük olanlar tarafından ise *pardon, affedersiniz, bağışla* ve *kusura bakma* ifadeleri ve *beden dili* ve *bağlamsal özür* ifadeleri vb. kullanılmıştır; *darılma, özür dilerim* ve *üzgünüm* sözleri ise bu grup tarafından tercih edilmemiştir. *Darılma* ve *üzgünüm* sözleri zaten veri tabanımızda sık kullanılmayan yapılar olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere, her iki grup da küçük farklılıklarla benzer *özür dileme* yapılarını kullanmaktadırlar. Her iki grubun *özür dileme* sıklıkları incelendiğinde ise büyük bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Ekonomik seviyesi yüksek olanların 38 örnekte *özür* diledikleri görülmektedir; ekonomik seviyesi düşük olanların kullandıkları *özür* ifadeleri ise 17 örnekle sınırlıdır. Ancak şunu da hatırlatmak yerinde olacaktır: Veri tabanındaki tüm karakterlerin ekonomik seviyeleri tespit edilebilseydi, bu sonuç değişebilirdi. Şu anki mevcut durum, ekonomik seviyesi yüksek olanların daha fazla *özür* diledikleri yönünde veri sağlıyor. Bu konu üzerinde yapılacak çalışmalar konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Veri tabanımızdan yola çıkarak ortaya çıkarılmaya çalışılan *özür* dileyen konuşmacıların ekonomik seviyelerini, *özür* ifadelerini içeren cümleler içerisinde tespit edebilmek kolay değildir. Yazılı eserlerdeki meslek, ev, araba, kıyafet, gidilen mekanlar ve kullanılan eşyalar vb. karakterlerin ekonomik seviyelerinin tespiti için oldukça önemli işaretlerdir. Bu işaretleri özür ifadesi içeren cümlelerde bulmak her zaman mümkün olmayabilir. Bununla birlikte *özür* dileyen konuşmacının ekonomik seviyesini tespit edebilmek için eserler bütüncül olarak incelenmelidir. Fakat bazı örneklerde meslek isimlerinin vurgulanması, gibi bazı belirtiler özür dileyen kişinin ekonomik seviyesi hakkında fikir vermektedir. Bu örneklerin bazıları şu şekildedir:

55 ve 56 numaralı örneklerde tiyatro salonunun sahibi olan Ekrem Bey, izleyicilere açıklama yapar. Tiyatro sahibi Ekrem Bey'in ekonomik seviyesi yüksektir. Daha önce de vurgulandığı gibi Ekrem Bey'in ekonomik seviyesi, tiyatro salonunun sahibi olduğu metnin bütünü incelendiğinde daha iyi anlaşılır. 65 numaralı örnekte bir mafya babasının bir çalışana emir vermesi, birine iş teklif etmesi ve viski içmesi gibi belirtiler özür dileyen kişinin ekonomik seviyesinin yüksek olduğuna işaret eder.

5 numaralı örnekte geçen (*hizmetçi kız*) ifadesinden özür dileyen kişinin mesleği nedeniyle ekonomik seviyesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. 25 numaralı örnekte tiyatro salonunda görevli olan çığırtkanın hem mesleği hem de (*ben emir kuluyum*) ifadesinden dolayı ekonomik seviyesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. 49 numaralı örnekteki ifadeden (*davetlileri kapıda karşılayan görevli kız*) özür dileyen konuşmacının mesleğinden yola çıkarak ekonomik seviyesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. 95 numaralı örnekte (*Şoförler*) ifadesi kullanılmış ve özür ifadesini şoförlerden biri kullanmıştır. Bu örnekte de ekonomik seviyenin düşük olduğu meslek yoluyla tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi bahsi geçen örneklerde ekonomik seviyenin tespit edilebilmesi için daha çok meslekler belirleyici rol oynamaktadır. Bahsi geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(25) *ÇIĞIRTKAN Kusura bakmayın ben emir kuluyum. Kenan Bey kendisini beklemenizi söylemişti.* (K, s. 58).

(49) *"Hoş geldiniz" diyor davetlileri kapıda karşılayan görevli kız. Gözleri sol omzuma takılıyor birden. "Şey pardon… omzunuzda…* (SS, s. 288).

(55) *KENAN Muhterem hanımefendiler, beyefendiler maalesef, sizin de şahit olduğunuz gibi tiyatromuzun faaliyetleri bir hafta inkıtaa uğramıştır. Efendim sizleri aynı biletlerle haftaya bugün bekliyoruz.* (K, s. 51).

(56) *KENAN Muhteremler hanımefendiler ve beyefendiler gördüğünüz gibi elimizde olmayan sebeplerden dolayı tiyatromuzu bir hafta kapatmak zorundayız. Haftaya gene aynı biletlerle sizi bekleriz efendim.* (K, s. 51).

(65) *"Misafirimize su getir. Soğuk!" Viskisini kafaya dikti. Bardağı indirdiğinde yüzü yumuşamıştı. "Kusura bakma Hayati, kendimde değilim. Belki de teklifimi düşünmek istersin?"* (KBV, s. 312).

(95) *Şoförler tek kelime İngilizce bilmiyorlardı. Bir tanesi de suratına bakıp bakıp, ağzındaki kürdan parçacığını tükürmüştü. Sonra, "Pardon matmazel," demişti.* (KE, s. 41).

Veri tabanımızdaki ekonomik seviyesi yüksek ve ekonomik seviyesi düşük olanların kullandığı *özür dileme* örnekleri aşağıda verilmiştir:

Ekonomik seviyesi yüksek olanların kullandıkları *özür* ifadesi örnekleri: 2, 3, 7, 8, 13, 14, 15, 20, 28, 36, 42, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 56, 60, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 74, 78, 82, 83, 84, 86, 88, 93, 94, 96, 101, 105, 106.
Ekonomik seviyesi düşük olanların kullandıkları *özür* ifadesi örnekleri: 5, 6, 10, 11, 25, 37, 39, 43, 49, 51, 59, 69, 77, 87, 79, 91, 95.

4.3.3. Eğitim Seviyesi Bakımından Özür İfadeleri

Eğitim seviyesi bakımından *özür* ifadelerinin incelenmesi, bize eğitim seviyesinin *özür* ifadelerinin kullanımları açısından bir farklılık oluşturup oluşturmadığı hakkında fikir verir. Fakat veri tabanımız az sayıda edebî eserden oluştuğu için Türkçede bu konudaki genel görünümün nasıl olduğuna dair güvenilir bulgulara ulaşmak mümkün olamayacaktır. Çünkü veri tabanında yer alan her örnekte konuşan kişinin eğitim seviyesini tespit etmek mümkün olmamıştır.

Veri tabanımızdan yola çıkarak konuşucuların eğitim seviyeleri bakımından iki grup tespit edilmiştir: "Eğitim seviyesi yüksek olanlar" ve "eğitim seviyesi düşük olanlar". Buna göre, "orta eğitim seviyesi" gibi bir belirlemeye gidilememiştir.

Tespit edilebildiği kadarıyla, Türkiye'de eğitim seviyesi yüksek ve eğitim seviyesi düşük olanların kullandıkları *özür* ifadelerinin Türkiye Türkçesinde kullanıcılar arasında bir farklılık oluşturup oluşturmadığı üzerine sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Yöneticilerin *özür dileme* motivasyonları üzerine bir çalışma yapan Özdemir, olgun, profesyonel davranabilen, nezaketi önceleyen, muhatabıyla empati kurabilen, iş, pozisyon, statü, yaş, eğitim ya da kıdemden bağımsız olarak iletişim kurabilen yöneticiler, gerektiğinde yaptıkları hatanın sorumluluğunu alıp muhataplarının zararını telafi etmeye ve özür dilemeye daha yatkın olurlar, görüşünü ileri sürmektedir (Özdemir, 2023, s.100). Bu görüşe göre, *özür dileme* edimi statü, yaş, eğitim seviyesine göre değil de insan olarak kişinin olgunlaşmasıyla ilişkilidir. Özür dileme edimlerini "dolaylı" ve "dolaysız" olarak da inceleyen Özyıldırım ise, dolaysız özürlerin yüksek eğitim seviyesine sahip denekler tarafından daha fazla tercih edildiğini, dolaylı özürlerin ise düşük eğitim seviyesine sahip denekler tarafından daha fazla kullanıldığını tespit etmiştir (Özyıldırım, 2010, s. 180). Bu çalışmanın veri tabanında ise farklı bir sonuç

ortaya çıkmıştır: Eğitim seviyesi yüksek olanlar daha fazla dolaylı *özür* ifadesi kullanmaktadırlar. Bu dolaylı *özür* ifadelerinin yer aldığı örnekler şunlardır: 8, 9, 10, 14, 44, 64, 68, 71, 93, 94 ve 105.

70 numaralı örnekte ise eğitim seviyesi düşük bir dil kullanıcısının tercih ettiği dolaylı *özür* ifadesi görülmektedir. Görüldüğü gibi eğitim seviyesi düşük bir dil kullanıcısının tercih ettiği dolaylı *özür* ifadesi tek örnekte görülmektedir.

Eğitim seviyesine göre *özür dileme* edimi kullanım sıklığı açısından incelendiğinde ise eğitim seviyesi yüksek olanların kullandığı *özür* ifadeleri 26 örnekte, eğitim seviyesi düşük olanların kullandığı *özür* ifadeleri ise 24 örnekte görülmektedir. Bu verilere göre her iki grupta da birbirine yakın sıklıkta *özür dileme* edimi gerçekleştirilmiştir.

Veri tabanımızda *özür* dileyen konuşmacıların eğitim seviyelerini *özür* ifadesi bulunan cümleler veya paragraflar içerisinde tespit edebilmek oldukça zordur. Bununla birlikte daha çok mesleklerden yola çıkılarak birkaç örnek incelenmiştir.

9 numaralı örnekte kullanılan (*hemşire*) ifadesi, *özür* dileyen konuşmacının mesleğinden yola çıkarak eğitim seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bağlamsal özür ifadesi içeren 44 numaralı örnekte yazarlık mesleği eğitim seviyesinin yüksekliğine işaret eder.

5 numaralı örnekte (*hizmetçi kız*) ifadesinden *özür* dileyen konuşmacının eğitim seviyesinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. 37 numaralı örnekte konuşmacının hem şiddet uygulaması (*Yumruğumu öpüverdi*.) hem de küfürlü konuşması (*kanlı tavuk b.kuna döndü*) ayrıca mesleği (Oto tamircisi olduğum için benimle alay etti.) (KBV, s. 190) eğitim seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesinin yüksekliği insanlarda olumlu davranış beklentisi oluşturduğu için burada olumsuz davranışların sergilenmesi birer eğitim seviyesi düşüklüğü işareti olarak ele alınmıştır. Ayrıca belirtildiği gibi konuşmacının mesleği yüksek eğitim gerektirmeyen oto tamirciliğidir. 48 ve 50 numaralı örnekler aynı esere (*Yeşil Peri Gecesi*) aittir. Bu örneklerdeki konuşmacının eğitim seviyesi düşüktür. Örneklerde konuşmacının eğitim seviyesini açık bir şekilde tespit etmek çok da mümkün değildir. Bunun için eser incelenmelidir. Konuşmacı üniversiteye gidemediği için üniversitedeki yaşlı bir hocaya eğitim hayatındaki yetersizlikten dolayı hayranlık duyar ve kısa bir süre yasak bir aşk ilişkileri olur. 95 numaralı örnekte kullanılan (*Şoförler*) ifadesi özür dileyen konuşmacının mesleğine işaret eder. Konuşmacının mesleğinden yola çıkılarak eğitim seviyesinin düşüklüğü tespit edilmektedir. Görüldüğü gibi bahsi geçen örneklerde eğitim seviyenin

tespit edilebilmesi için daha çok meslekler belirleyici rol oynamaktadır. Bahsi geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(9) *Ateşi 36.5 dermiş gibi, bu morfin iğnesi onu sabaha kadar idare eder dermiş gibi, her zamanki gibi sakince, hiçbir şey olmamış gibi söylemişti bunu. Fikri Bey bu yüzden anlayamamıştı hemşireyi. Ölümün ne demek olduğunu unutması bu yüzdendi. Yine bu yüzden sormuşu:*

"Ne dediniz?"

Genç, belki de mesleğinin ilk yılındaki hemşire bu defa başını öne eğerek tekrarlamıştı:

"Karınız ölmüş efendim." (KE, s.1-2).

(37) *"Evet herşey çok ani oldu. Kızımı incitmişti ve beni aşağılıyordu. İriyarı bir karıydı. Haltercilere benziyordu. Ruj sürdüğü dudaksız ağzıyla cadılar gibi sırıtıyordu. Yumruğumu öpüverdi. Suratı çok affedersiniz, kanlı tavuk b.kuna döndü…"* (KBV, s. 190-191).

(44) *Halide Edip Adıvar'ın tüm romanları içinde belki de en çok otobiyografik özellikler taşıyandır Handan. Yazarın ilk evliliğinden izler barındırır doğrudan. Ancak konuşulması kolay bir husus değildir bu. Öyle ki Yakup Kadri Karaosmanoğlu Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda, bu romanın otobiyografik olduğunu söylemekle istemeden pot kırdığını yazar. "Meğer Halide Edip Adıvar da Handan gibi bedbahtmış..." dercesine* (SS, s. 281).

(48) *Hocam çok aşağılıksın, özür dilerim. Sen ölümün kıyısındayken beni satmadın mı! Acilde karını istedin hayvan!* (YPG, s. 275).

(50) *İçim konuşuyor bir yandan. Hocam pardon, sen demin aşkımı tazeledim de geldim mi dedin?* (YPG, s. 275).

(95) *Şoförler tek kelime İngilizce bilmiyorlardı. Bir tanesi de suratına bakıp bakıp, ağzındaki kürdan parçacığını tükürmüştü. Sonra, "Pardon matmazel," demişti.* (KE, s. 41).

Veri tabanımızdaki eğitim seviyesi yüksek ve eğitim seviyesi düşük olanların kullandığı *özür dileme* örnekleri aşağıda verilmiştir:

Eğitim seviyesi yüksek olanların kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 3, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 28, 36, 42, 44, 53, 59, 60, 64, 68, 71, 83, 87, 91, 93, 94, 96, 101, 105, 106.
Eğitim seviyesi düşük olanların kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 2, 5, 13, 15, 20, 37, 39, 41, 43, 47, 48, 50, 54, 66, 70, 74, 77, 78, 79, 82, 84, 86, 88, 95.

4.3.4. Kuşak Özellikleri Bakımından Özür İfadeleri

Bu başlık altında veri tabanımızdan yola çıkarak kuşak farklılıkların *özür dileme* şekillerinde ve kullanım sıklıklarında bir farklılığa neden olup olmadığı incelenmiştir. Çalışma çocuk, genç ve yetişkin / yaşlı olarak üç grup şeklinde incelenmiştir. Fakat veri tabanımız az sayıda edebî eserden oluştuğu için Türkçede bu konudaki genel görünümün nasıl olduğuna dair güvenilir bulgulara ulaşmak mümkün olamayacaktır. Ayrıca yazılı eserlerdeki karakterlerin yaş arlıkları tam olarak tespit etmek de mümkün değildir. Bununla birlikte veri tabanımızdaki eserlerde baş karakterler çoğunlukla gençlerden oluştuğu için çocuk ve yetişkin / yaşlının kullandığı *özür dileme* ifadeleri yeterince veri sunamamaktadır. Fakat veri tabanından kaynaklanan yetersizliklere rağmen kuşak bakımından *özür* ifadelerinin incelenmesi bu alan hakkında sınırlı da olsa bir fikir verecektir.

Şüphesiz yaş değişkeni hem kuşak farkı hem de değişen dünya nedeniyle kullanılan dili etkiler ve değiştirir. Özellikle teknoloji çağı olan günümüzde dilin değişimi geçmişe oranla çok daha hızlıdır. Bu yüzden günümüzde yaşa bağlı olarak dil değişkenlerini incelemek çok önemlidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de yaşa bağlı olarak *özür dileme* edimini inceleyen çalışmalar çok sınırlıdır. Bu konuda yapılacak çalışmalar alanyazında daha çok veri oluşmasını sağlayacak ve gelecekte bu konuda yapılacak çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir. Nazlı, "Türkçe Özür İfadelerinin Toplumdilbilimsel Analizi (Dicle Üniversitesi Örneği)" isimli makalesinde yaş bağlamında yapılan analizlerde, *özür* ifadelerinin kullanım sıklığının yaş gruplarına göre değiştiğini saptamıştır (Nazlı, 2018, s. 157). Yaş değişkeni dili etkileyebildiği için kullanılan *özür* ifadelerini de etkilemesi kaçınılamaz bir gerçektir. Özdemir, (2023) ise "Yöneticiler Neden Özür Diler? Özür Dileme Motivasyonları Üzerine Bir Araştırma" isimli doktora tezinde *özür dileme* ediminin yöneticilerin yaşlarına bağlı olarak nasıl değişebildiğini incelemiştir. Hata yapma durumunda yaşça büyük olma durumu faili daha ayrıcalıklı kılar ve özür dileme eyleminden vazgeçilmesine neden olabilir diyen Özdemir, çalışmasında da benzer sonuçlar elde etmiştir (Özdemir, 2023, s. 104).

Özdemir'in çalışmasında yaşı 30 ve altında olan yöneticiler, yaşı 31 ve üstünde olan yöneticilerden daha fazla özür dilemiştir (Özdemir, 2023, s. 104). Veri tabanımızda da Özdemir'in bulgularını destekleyen bir sonuç elde edilmiştir. Gençler, yetişkin / yaşlı olanlardan daha fazla *özür* dilemişlerdir. Elbette burada daha önce de belirtildiği gibi veri tabanımızdaki eserlerin baş karakterlerinin daha çok gençlerden oluştuğu gerçeği göz ardı edilmemeli.

Veri tabanımızda çocukların kullandığı *özür* ifadeleri tespit edilememiştir. Bunun en büyük nedeni incelenen eserlerde çocuk karakterlerin çok sınırlı olmalarıdır. Gençlerin kullandığı *özür* ifadeleri (*pardon, affet* / *affedersin* / *affedersiniz* / *af dilerim, bağışla* / *bağışlayın, kusura bakma* / *kusura bakmayın, özür dilerim*, *üzgünüm*) şeklindedir. Ayrıca bağlamsal *özür* ifadeleri, beden dili ve söz öbeği yapıları da kullanılmıştır. Sadece *darılma* sözcüğü kullanılmamıştır. Yetişkin / yaşlıların kullandığı *özür* ifadeleri ise (*kusura bakma* / *kusura bakmayın* ve bağlamsal *özür* ifadeleri) şeklindedir. Yetişkin / yaşlıların kullandığı *özür* ifadesi şekillerinin az olması bu yaş grubunun örneklerinin sınırlı olmasıyla ilişkilidir.

Daha önce belirtildiği gibi veri tabanımızda çocukların kullandığı *özür* ifadeleri tespit edilememiştir. Gençlerin kullandığı *özür* ifadeleri 68 örnekte görülmektedir ve yetişkin / yaşlıların grubuna göre sayıca çok fazladır. Bunun nedeni ise incelenen eserlerde genç karakter sayılarının fazla olması ve baş karakterlerin daha çok gençlerden oluşmasıdır. Yetişkin / yaşlıların kullandığı *özür* ifadeleri ise sadece 7 örnekte görülmektedir. Görüldüğü gibi genç ve yetişkin / yaşlıların kullandığı *özür* ifadeleri arasında kullanım sıklığı açısından büyük bir fark mevcuttur.

Veri tabanımızda *özür* dileyen konuşmacıların yaşlarını *özür* ifadesi bulunan cümleler veya paragraflar içerisinde tespit edebilmek oldukça zordur. Bununla birlikte daha çok (genç, yaşlı ve kız) gibi sözcüklerden yola çıkılarak birkaç örnek incelenmiştir.

5 numaralı örnekte kullanılan (*kız*) ifadesi Türkiye Türkçesi'nde genellikle gençler (genç kız gibi) için kullanılan bir sözcüktür. Bu (*kız*) sözcüğünden yola çıkarak konuşmacının genç olduğu anlaşılmaktadır. 9 numaralı örnekte kullanılan (*Genç*) ifadeden konuşmacının genç olduğu açıkça anlaşılmaktadır. 12 numaralı örnekte kullanılan (*genç oyuncunun*) ifadesi konuşmacının genç olduğunu göstermektedir. 17 numaralı örnekte Bihter'in tiyatro derslerine katılmak istediği görülmektedir. Bihter'in tiyatro eğitimi almak istemesi genç olduğuna dair bir işaret olarak ele alınmıştır. Elbette yetişkin / yaşlı olan biri de tiyatro eğitimi almak isteyebilir ama oyunculuk eğitimi daha

çok küçük yaşlarda alınır. Ayrıca Bihter'in genç olduğu metnin bütününden açıkça anlaşılıyor. 49 numaralı örnekteki (*görevli kız*) ifadesi daha önce açıklanan kız sözcüğünün gençler için kullanıldığı gerçeği, konuşmacının genç olduğunu göstermektedir. 106 nolu örnekte konuşmacı *özür* dilediği kadına (*yaşlı kadın*) der. Günlük hayatta da gözlemleneceği gibi gençler yaşlılardan bazen isimleriyle değil de (yaşlı kadın, yaşlı adam ve ihtiyar) sözleriyle bahsederler. Ayrıca konuşmacının genç bir kadın olduğu metnin bütününden anlaşılmaktadır.

6 numaralı örnekte kullanılan (*Ağlama.. ben çok yorgunum*) ifadesiyle kastedilen uzun süren bir yaşamın verdiği yorgunluk, konuşmanın devamı ve metnin bütününden (sevgilisini yıllar önce terk eden bir adamın pişmanlığının dile getirilişi) daha iyi anlaşılabileceği gibi konuşmacının yetişkin / yaşlı olduğu görülmektedir. 10 numaralı örnekte ölmek üzere olan bir babanın kızından geçmişindeki hataları yüzünden özür dilediği görülmektedir. Konuşmacı olan babanın yetişkin / yaşlı sınıfına dahil olmasının işareti gençlerde de görülmekle birlikte daha çok yaşlılarda görülen, hayatın muhasebesini yapmaktır. Bahsi geçen örnekler aşağıda verilmiştir:

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(6) *"Ağlama.. ben çok yorgunum," dedi.*

Bu dört sözcük böyle sıralandığında nasılda tuhaf görünüyordu. Bu dört sözcüğün dizilişine bir anlam vermek için uğraşmak gerekiyordu. Başka biri olsa, 'ağlama seninle uğraşacak halim yok' dediğini sanabilirdi. 'Seni teselli edecek mecalim yok.' Oysa Ali iki cümle kuruyor, aynı anda iki şey yapıyordu. Hem beni teselli ediyor, hem özür diliyordu. Sesinde keder vardı, asıl ona ağlıyordum. Sesindeki kedere ağladığımı o da biliyor, onun için bana ağlama diyordu. Bunu bir tek ben anlayabiliyordum. (YPG, s. 139).

(9) *Ateşi 36.5 dermiş gibi, bu morfin iğnesi onu sabaha kadar idare eder dermiş gibi, her zamanki gibi sakince, hiçbir şey olmamış gibi söylemişti bunu. Fikri Bey bu yüzden anlayamamıştı hemşireyi. Ölümün ne demek olduğunu unutması bu yüzdendi. Yine bu yüzden sormuşu:*

"Ne dediniz?"

Genç, belki de mesleğinin ilk yılındaki hemşire bu defa başını öne eğerek tekrarlamıştı:

"Karınız ölmüş efendim." (KE, s.1-2).

(10) *Babam bana bilinçli bir şekilde kafayı yemiş numarası yapıyordu. Böylece beni affet demek istiyordu: Benim hayata gücüm yetmedi kızım. Baban zavallının tekiydi. Hayatla baş edemedi. Annenle amcana bi geçin karşıma da, bana taktığınız boynuzlarla karnınızı deşeyim diyemedi. Eski güzel yüzünün, kopan kolunun yerine bir şey koyamadı baban. Mağduriyetini madalya gibi taşıdı, sana devretti. Senin defalarca düştüğünü gördüğü halde tut elimi diyemedi. Babanı affet zavallı kızım demek istiyordu.* (YPG, s. 408).

(12) *Bana son kez bakışı genç oyuncunun, üzgünüm der gibi ifadesi, belli belirsiz.* (YPG, s. 394).

(17) *BİHTER Geç kaldım kusura bakmayın. Darülbedayi'de tiyatro derslerine kayıt yapılıyormuş da onun hakkında bilgi edinmek için oraya uğramıştım.* (K, s. 79).

(49) *"Hoş geldiniz" diyor davetlileri kapıda karşılayan görevli kız. Gözleri sol omzuma takılıyor birden. "Şey pardon… omzunuzda…* (SS, s. 288).

(106) *Yaptığım kabalığa üzüldüm. "Beni yanlış anlamayın," diye başlayan bir cümle kurmaya çalıştım. Salonun pencerelerini kocam da gelmiş, yaşlı kadının kırılan kalbini onarmaya çalışıyorduk.* (KE, s. 104).

Veri tabanımızdaki gençlerin ve yaşlı / yetişkin olanların kullandığı *özür dileme* örnekleri aşağıda verilmiştir:

Gençlerin kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 59, 60, 64, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 91, 93, 94, 96, 101, 102, 105, 106.

Yaşlı / yetişkinlerin kullandığı *özür* ifadesi örnekleri: 6, 10, 44, 51, 65, 69, 98.

4.4. Tespit Edilen *Özür* İfadelerinin TUD'daki Görünümleri

4.4.1. Yazılı TUD'daki Görünümler

Tespit edilen *özür* ifadeleri yazılı TUD'daki görünümleriyle aşağıdaki tabloda verilmiştir (https://www.tnc.org.tr. Erişim tarihi: 14. 05. 2024):

Tablo 2. *Özür İfadelerinin Yazılı TUD'daki Görünümleri*

Özür ifadeleri	Metin sayısı	Gözlenen sıklık
Affet	138	220
Affedin	50	65
Affedersin	56	70
Affedersiniz	143	270
Af dilerim	2	2
Bağışla	168	268
Bağışlayın	100	122
Darılma	18	20
Kusura bakma	237	390
Kusura bakmayın	255	363
Özür dilerim	385	721
Özür dileriz	57	67
Özür diliyorum	91	115
Özrümü kabul et	0	0
Pardon	278	502
Üzgünüm	263	412
Üzgünüz	36	39

Veri tabanındaki *özür* ifadeleri ve bunların yazılı TUD'daki görünümlerinin sıklıkları karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Affet ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 220'dir. Yazılı TUD'da *affet* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan ikinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affet* ifadesinin kullanım sıklığı 7'dir. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan ikinci *özür* ifadesidir.

Affedin ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 65'tir. Yazılı TUD'da *affedin* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan dördüncü *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affedin* ifadesinin kullanım

sıklığı 2'dir. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet, affedin, affedersin* ve *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan dördüncü *özür* ifadesidir.

Affedersin ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 70'tir. Yazılı TUD'da *affedersin* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan üçüncü *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affedersin* ifadesinin kullanım sıklığı 6'dır. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan üçüncü *özür* ifadesidir.

Affedersiniz ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 270'tir. Yazılı TUD'da *affedersiniz* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan birinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affedersiniz* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan birinci *özür* ifadesidir.

Af dilerim ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 2'dir. Yazılı TUD'da *af dilerim* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan beşinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *af dilerim* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan beşinci *özür* ifadesidir. *Af dilerim* ifadesi, günlük konuşma dilinde de veri tabanına ve yazılı TUD'a uygun bir şekilde, sıklıkla tercih edilen bir *özü*r yapısı değildir.

Affet, affedin, affedersin, affedersiniz ve *af dilerim* ifadelerinin kullanım sıklıkları veri tabanı ve yazılı TUD'un verileriyle karşılaştırıldığında birbirleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu durum, bu *özür* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının sıklıkları hakkında önemli bir veri sunar.

Bağışla ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 268'dir. Veri tabanımızda ise *bağışla* ifadesinin kullanım sıklığı 2'dir. *Bağışla* ifadesi hem yazılı TUD hem de veri tabanında, *bağışlayın*'a göre daha fazla kullanılmıştır. Bu durum *bağışla* ve türevlerinin (*bağışlayın*) yazılı TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Bağışlayın ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 122'dir. Veri tabanında ise *bağışlayın* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir.

Darılma ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 20'dir. Veri tabanında ise *darılma* ifadesinin kullanım sıklığı 2'dir. *Darılma* ifadesinin yazılı TUD ve veri

tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde her ikisinde de kullanım sıklıklarının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum hem kullanım sıklıklarının uyumlu olduğunu hem de bir *özür* ifadesi olarak *darılma*'nın günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımının sınırlı olduğunu göstermektedir.

Kusura bakma ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 390'dır. Veri tabanında ise *kusura bakma* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. *Kusura bakma* ifadesi hem TUD hem de veri tabanında, *kusura bakmayın*'a göre daha fazla kullanılmıştır. Bu durum *kusura bakma* ve türevlerinin (*kusura bakmayın*) yazılı TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Kusura bakmayın ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 363'tür. Veri tabanında ise *kusura bakmayın* ifadesinin kullanım sıklığı 6'dır. *Kusura bakma* ve *kusura bakmayın* ifadelerinin yazılı TUD ve veri tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde her ikisinde de kullanım sıklıklarının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, *kusura bakma* ve *kusura bakmayın* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Özür dilerim ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 721'dir. Yazılı TUD'da *özür dilerim* ifadesi türevleri (*özür diliyorum, özür dileriz ve özrümü kabul et*) arasında en sık kullanılan *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *özür dilerim* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. Ve yazılı TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*özür diliyorum, özür dileriz ve özrümü kabul et*) göre en sık kullanılan *özür* ifadesidir.

Özür dileriz ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 67'dir. Veri tabanında ise *özür dileriz* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir.

Özür diliyorum ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 115'tir. Veri tabanında ise *özür diliyorum* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir.

Özrümü kabul et ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 0'dır. Veri tabanında ise *özrümü kabul et* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. *Özrümü kabul et* ifadesinin yazılı TUD ve veri tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde yazılı TUD'da örneğinin bulunmadığı veri tabanında ise sadece 1 örneğin bulunduğu görülmektedir. Bu durum, bir *özür* ifadesi olarak *özrümü kabul et*'in günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımının sınırlı olduğunu göstermektedir.

Hem yazılı TUD hem de veri tabanı incelendiğinde, *özür dilerim* ifadesinin kullanım sıklığının yüksek olduğunu, türevlerinin (*özür diliyorum, özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) ise kullanım sıklığının daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durum

özür dilerim ve türevlerinin yazılı TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Pardon ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 502'dir. Veri tabanında ise *pardon* ifadesinin kullanım sıklığı 16'dır. *Pardon* ifadesi veri tabanındaki kullanım sıklığı en yüksek *özür* ifadesidir. Bunun nedeni, hem *pardon*'un bazı *özür* ifadelerinde olduğu gibi türevlerinin olmaması hem de günümüz Türkiye Türkçesinde oldukça sık kullanılmasıdır.

Üzgünüm ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 412'dir. Veri tabanında ise *üzgünüm* ifadesinin kullanım sıklığı 5'tir. *Üzgünüm* ifadesi hem yazılı TUD hem de veri tabanında, türevlerine (*üzgünüz*) göre daha fazla kullanılmıştır. Bu durum, *üzgünüm* ve türevlerinin (*üzgünüz*) yazılı TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Üzgünüz ifadesinin yazılı TUD'daki kullanım sıklığı 39'dur. Veri tabanında ise *üzgünüz* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. *Üzgünüz* ifadesinin hem yazılı TUD hem de veri tabanında kullanım sıklığının düşük olması, bu yapının günümüz Türkiye Türkçesinde sık kullanılmadığını göstermektedir.

Yazılı TUD'da kulanım sıklığı en yüksek olan *özür* ifadesi *özür dilerim* (721) ifadesidir. Bu rakam (721), *özür dilerim*'in türevleriyle (*özür diliyorum, özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) birlikte çok daha fazladır (903). Veri tabanında ise kullanım sıklığı en yüksek olan *özür* ifadesi *pardon* (16) ifadesidir. Fakat veri tabanındaki *özür* ifadeleri türevleriyle birlikte (*affedin*, *affedersin*, *affedersiniz* ve *af dilerim*) ele aldığında ise kullanım sıklığı en yüksek *özür* ifadesi *affet*'tir (25). Bununla birlikte günlük hayatta Türkiye Türkçesinde her iki *özür* ifadesinin (*özür dilerim* ve *pardon*) de çok sık kullanıldığı çalışmanın verileriyle uyumlu olarak görülmektedir. Yazılı TUD'da kulanım sıklığı en düşük olan *özür* ifadesi: *af dilerim* (2) ifadesidir. *Özrümü kabul et*'te ise örnek bulunmamaktadır. Veri tabanında ise kullanım sıklığı en düşük olan *özür* ifadeleri: *af dilerim* (1), *bağışlayın* (1), *özür dileriz* (1), *özür diliyorum* (1), *özrümü kabul et* (1) ve *üzgünüz* (1) ifadeleridir. Bu *özür* ifadelerinden bazılarının (*af dilerim*, *bağışlayın*, *özür dileriz*, *özür diliyorum* ve *özrümü kabul et*) daha az kullanılmasının en önemli nedenlerinden biri kalıplaşmış bazı *özür* ifadelerinin (*özür dilerim, bağışla*, *affedersiniz*, *pardon* ve *kusura bakma* vb.) daha çok tercih edilmesidir. Görüldüğü üzere kullanım sıklığı düşük olan *özür* ifadeleri, daha çok kullanılan türevleri olan ifadelerdir. Ayrıca bu *özür* ifadelerinin günlük hayatta da sıklıkla kullanılmadıkları gözlemlenmektedir.

4.4.2. Sözlü TUD'daki Görünümler

Tespit edilen *özür* ifadeleri sözlü TUD'daki görünümleriyle aşağıdaki tabloda verilmiştir (https://www.tnc.org.tr. Erişim tarihi: 14. 05. 2024):

Tablo 3. Özür *İfadelerinin Sözlü TUD'daki Görünümleri*

Özür ifadeleri	Metin sayısı	Gözlenen sıklık
Affet	2	2
Affedin	1	1
Affedersin	1	1
Affedersiniz	5	5
Af dilerim	0	0
Bağışla	2	2
Bağışlayın	4	4
Darılma	0	0
Kusura bakma	13	19
Kusura bakmayın	16	23
Özür dilerim	21	29
Özür dileriz	2	2
Özür diliyorum	10	14
Özrümü kabul et	0	0
Pardon	67	119
Üzgünüm	3	3
Üzgünüz	1	1

Veri tabanındaki *özür* ifadeleri ve bunların sözlü TUD'daki görünümlerinin sıklıkları karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

Affet ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 2'dir. Sözlü TUD'da *affet* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan ikinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affet* ifadesinin kullanım sıklığı 7'dir. Ve sözlü TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan ikinci *özür* ifadesidir.

Affedin ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 1'dir. Veri tabanında ise *affedin* ifadesinin kullanım sıklığı 2'dir.

Affedersin ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 1'dir. Veri tabanında ise *affedersin* ifadesinin kullanım sıklığı 6'dır.

Affedersiniz ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 5'tir. Sözlü TUD'da *affedersiniz* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan birinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *affedersiniz* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. Ve sözlü TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan birinci *özür* ifadesidir.

Af dilerim ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 0'dır. Sözlü TUD'da *af dilerim* ifadesi türevleri (*affet, affedin, affedersin, affedersiniz* ve *af dilerim*) arasında en sık kullanılan beşinci *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *af dilerim* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. Ve TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*affet*, affedin, affedersin, *affedersiniz* vb.) göre en sık kullanılan beşinci *özür* ifadesidir. *Af dilerim* ifadesi, günlük konuşma dilinde de veri tabanına ve sözlü TUD'a uygun bir şekilde, sıklıkla tercih edilen bir *özü*r ifadesi değildir.

Affet, affedin, affedersin, affedersiniz ve *af dilerim* ifadelerinin kullanım sıklıkları veri tabanı ve yazılı ve sözlü TUD'un verileriyle karşılaştırıldığında birbirleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu durum, bu *özür* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının sıklıkları hakkında önemli bir veri sunar.

Bağışla ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 2'dir. Veri tabanında da *bağışla* ifadesinin kullanım sıklığı 2'dir. *Bağışla* ifadesi sözlü TUD'da *bağışlayın*'a göre daha az kullanılmıştır. Veri tabanında ve yazılı TUD'da ise *bağışla* ifadesinin kullanım sıklığı *bağışlayın*'a göre daha fazladır. Bu durum *bağışla* ve türevlerinin (*bağışlayın*) sözlü TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olmadığını göstermektedir.

Bağışlayın ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 4'tür. Veri tabanında ise *bağışlayın* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. Sözlü TUD ve veri tabanı arasında kullanım sıklığı açısından uyum görülmemektedir.

Darılma ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 0'dır. Veri tabanında ise *darılma* ifadesinin kullanım sıklığı 2'dir. *Darılma* ifadesinin sözlü TUD ve veri tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde sözlü TUD'da örneğinin bulunmadığı veri tabanında ise kullanım sıklığının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, bir *özür*

ifadesi olarak *darılma*'nın günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımının sınırlı olduğunu göstermektedir.

Kusura bakma ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 19'dur. Veri tabanında ise *kusura bakma* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. *Kusura bakma* ifadesi sözlü TUD'da *kusura bakmayın*'a göre daha az kullanılmıştır. Yazılı TUD ve veri tabanında ise *kusura bakma* ifadesi, *kusura bakmayın*'a göre daha fazla kullanılmıştır. Bu durum *kusura bakma* ve türevlerinin (*kusura bakmayın*) sözlü TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olmadığını göstermektedir.

Kusura bakmayın ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 23'tür. Veri tabanında ise *kusura bakmayın* ifadesinin kullanım sıklığı 6'dır. *Kusura bakma* ve *kusura bakmayın* ifadelerinin yazılı ve sözlü TUD ve veri tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde her ikisinde de kullanım sıklıklarının bazı *özür* ifadelerine (*darılma* ve *bağışla* vb.) göre yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, *kusura bakma* ve *kusura bakmayın* ifadelerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımlarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Özür dilerim ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 29'dur. Sözlü TUD'da *özür dilerim* ifadesi, türevleri (*özür diliyorum, özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) arasında en sık kullanılan *özür* ifadesidir. Veri tabanında ise *özür dilerim* ifadesinin kullanım sıklığı 9'dur. Ve sözlü TUD'daki kullanım sıklığına uygun bir şekilde türevlerine (*özür diliyorum, özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) göre en sık kullanılan *özür* ifadesidir.

Özür dileriz ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 2'dir. Veri tabanında ise *özür dileriz* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir.

Özür diliyorum ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 14'tür. Veri tabanında ise *özür diliyorum* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir.

Özrümü kabul et ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 0'dır. Veri tabanında ise *özrümü kabul et* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. *Özrümü kabul et* ifadesinin TUD ve veri tabanındaki kullanım sıklıkları incelendiğinde sözlü TUD'da örneğinin bulunmadığı veri tabanında ise sadece 1 örneğin bulunduğu görülmektedir. Bu durum, bir *özür* ifadesi olarak *özrümü kabul et*'in günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımının sınırlı olduğunu göstermektedir.

Hem sözlü TUD hem de veri tabanı incelendiğinde, *özür dilerim* ifadesinin kullanım sıklığının yüksek olduğunu, türevlerinin (*özür diliyorum, özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) ise kullanım sıklığının düşük olduğu görülmektedir. Bu durum *özür*

dilerim ve türevlerinin sözlü TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Pardon ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 119'dur. Veri tabanında ise *pardon* ifadesinin kullanım sıklığı 16'dır. *Pardon* ifadesi hem sözlü TUD hem de veri tabanındaki kullanım sıklığı en yüksek *özür* ifadesidir. Bunun nedeni, hem *pardon*'un bazı *özür* ifadelerinde olduğu gibi türevlerinin olmaması hem de günümüz Türkiye Türkçesinde oldukça sık kullanılmasıdır.

Üzgünüm ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 3'tür. Veri tabanında ise *üzgünüm* ifadesinin kullanım sıklığı 5'tir. *Üzgünüm* ifadesi hem sözlü TUD hem de veri tabanında, türevlerine (*üzgünüz*) göre daha fazla kullanılmıştır. Bu durum, *üzgünüm* ve türevlerinin (*üzgünüz*) sözlü TUD ve veri tabanıyla sıklık bakımından uyumlu olduğunu göstermektedir.

Üzgünüz ifadesinin sözlü TUD'daki kullanım sıklığı 1'dir. Veri tabanında da *üzgünüz* ifadesinin kullanım sıklığı 1'dir. *Üzgünüz* ifadesinin hem yazılı ve sözlü TUD hem de veri tabanında kullanım sıklığının düşük olması, bu yapının günümüz Türkiye Türkçesinde sık kullanılmadığını göstermektedir.

Sözlü TUD'da kulanım sıklığı en yüksek olan *özür* ifadesi *pardon* (119) ifadesidir. Veri tabanında da kullanım sıklığı en yüksek olan *özür* ifadesi *pardon* (16) ifadesidir. Yazılı TUD'da ise sözlü TUD'un aksine kullanım sıklığı en yüksek olan *özür* ifadesi *özür dilerim*'dir. Sözlü TUD'da ise *özür dilerim* ifadesi türevleriyle (*özür diliyorum*, *özür dileriz* ve *özrümü kabul et*) bile kullanım sıklığı açısında *pardon*'a göre daha az (45) kullanılmıştır. Bununla birlikte günlük hayatta Türkiye Türkçesinde her iki *özür* ifadesinin (*özür dilerim* ve *pardon*) de çok sık kullanıldığı çalışmanın verileriyle uyumlu olarak görülmektedir. Sözlü TUD'da kulanım sıklığı en düşük olan *özür* ifadeleri: *affedin* (1), *affedersin* (1) ve *üzgünüz* (1) ifadeleridir. Veri tabanında ise kullanım sıklığı en düşük olan *özür* ifadeleri: *af dilerim* (1), *bağışlayın* (1), *özür dileriz* (1), *özür diliyorum* (1), *özrümü kabul et* (1) ve *üzgünüz* (1) ifadeleridir. Sözlü TUD'da örneği bulunmayan *özür* ifadeleri: *af dilerim*, *darılma* ve *özrümü kabul et* ifadeleridir. Bu *özür* ifadelerinin örnekleri, veri tabanında bulunmakla birlikte çok sınırlı bir kullanıma sahiplerdir. Küçük farklılıklar dışında kullanım sıklığı açısından sözlü TUD ve veri tabanı arasında büyük farklılıklar yoktur. Bu durum sözlü TUD ve veri tabanı arasında uyum olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte veri tabanı ve sözlü *özürleri* karşılaştırmak ve aradaki farkı görebilmek için çok daha geniş bir sözcük haznesine sahip veri tabanına ihtiyaç vardır. Daha önce de belirtildiği gibi burada elde edilen

bulgular sadece veri tabanındaki 7 edebî eser (1.655 sözcük) ve sözlü TUD'un (974.857 sözcük) veri tabanıyla sınırlıdır.

Yazılı ve sözlü TUD ve bu çalışmanın veri tabanındaki *özür* ifadelerinin kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında aralarında küçük farklılıklar olmakla birlikte çok büyük farklılıklar görülmemiştir. Bu çalışmada incelenen *özür* ifadeleriyle ilgili bulguların günlük hayatta kullanılan *özür* ifadelerinin kullanım sıklıklarıyla da uyumlu olduğu gözlemlenmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu çalışmanın veri tabanında türevleriyle birlikte 17 çeşit *özür* ifadesi tespit edilmiştir. Bu *özür* ifadelerin birçoğu (*affet*, *affedersin*, *affedersiniz*, *pardon*, *kusura bakma*, *üzgünüm* ve *özür dilerim* vb.) günümüz Türkiye Türkçesinde günlük hayatta sıklıkla kullanılan yapılardır. Bununla birlikte veri tabanında kullanım sıklığı düşük olan bazı *özür* ifadelerinin (*bağışla*, *af dilerim*, *darılma*, *özür dileriz* vb.) günümüz Türkiye Türkçesinde günlük hayatta çalışmanın bulgularına uygun bir şekilde daha az kullanıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca tespit edilen *özür* ifadelerinin dışında *özür* ifadesi açıkça belirtilmeyen fakat bağlamdan anlaşılan *özürler* ve beden dili kullanılarak gerçekleştirilen *özür* edimleri de incelenmiştir. İncelenen eserlerde tespit edilen *özür* ifadelerinin kullanım sıklıkları şu şekildedir:

Affet – 7, *Affedin* – 2, *Affedersin* – 6, *Affedersiniz* – 9, *Af dilerim* – 1, *Bağışla* – 2, *Bağışlayın* – 1, *Darılma* – 2, *Kusura bakma* – 9, *Kusura bakmayın* – 6, *Özür dilerim* – 9, *Özür dileriz* – 1, *Özür diliyorum* – 1, *Özrümü kabul et* – 1, *Pardon* – 16, *Üzgünüm* – 5, *Üzgünüz* – 1.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle *özür* ifadeleri yapısal özellikleri bakımından incelenmiş ve tek sözcükten oluşan *özür* ifadeleri, söz öbeği formundaki *özür* ifadeleri, cümle formundaki *özür* ifadeleri, ünlem türü sözcüklerin eşlik ettiği *özür* ifadeleri, bağlamsal *özür* ifadeleri ve beden dili formundaki *özür* ifadeleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Bahsi geçen başlıklar altında *özür* ifadeleri anlamsal ve işlevsel olarak da incelenmiştir. Ayrıca veri tabanında tespit edilen tüm *özür* ifadelerinin sözlük anlamları incelenmiştir. Bununla birlikte veri tabanındaki *özür* ifadeleriyle ilgili yapılan makale, yüksek lisans tezi, doktora tezi ve kitap vb. çalışmalar da incelenmiş ve örnekler bu çalışmaların ışığında değerlendirilmiştir.

Smith *özür* ifadelerini 9'a ayırarak sınıflandırmıştır. Çalışmada Smith'in bu sınıflandırması kullanılarak *özür* ifadeleri incelenmiştir. İncelemenin sonuçları şu şekildedir: Smith'in sınıflandırmasına uygun çok az örnek mevcuttur (28). Ayrıca *kategorik özür* ve *vekil özür* ile ilgili örnek bulunamamıştır. *Affedersiniz*, *bağışla*,

darılma, kusura bakma, özür dilerim, *pardon*, *üzgünüm* (bazı türevleriyle birlikte) bağlamsal *özür* ifadeleri ve beden dili formundaki *özür* ifadelerinin tamamında Smith'in sınıflandırmasına uygun sınırlı da olsa örnek mevcuttur. İnceleme sonucunda en fazla örnek *uzlaşmacı özür* (7), *salt araçsal özür* (6) ve *zorla dilenen özür* (6) şeklindedir.

Bu çalışmada *özür* ifadeleri esas itibariyle konuşan kişi açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın inceleme alanını genişletmek ve konuyu daha bütüncül bir şekilde ele almak amacıyla dinleyicinin *özür* ifadeleri karşısındaki geri bildirimleri de sözlü geri bildirim ve sözsüz geri bildirim şeklinde incelenmiştir. Fakat veri tabanının tamamı bize alıcının geri bildirimleri konusunda fikir vermemektedir. Nitekim veri tabanımızda bu konuyu değerlendirebileceğimiz 19 adet örnek mevcuttur. Fakat bu sayı yine de belli bir değerlendirme yapmaya imkân tanımaktadır. Çalışmanın veri tabanında *özür* ifadelerine karşı alıcının geri bildirimleri incelendiğinde sözlü geri bildirimlerin sayısının 15 olduğu görülmektedir. Buna göre, sözlü geri bildirimlerin sayısı sözsüz geri bildirimlerden daha fazladır. Bu durumun veri tabanının daha çok sözlü *özür* ifadelerinden oluşması veya sözlü *özür* ifadeleriyle duyguların ve düşüncelerin daha etkili bir şekilde aktarılamaya çalışılması gibi pek çok nedeni olabilir. Sözsüz geri bildirimler ise sadece 4 örnekte görülmektedir.

Çalışmanın inceleme alanını çok yönlü sürdürebilmek için *özür* ifadeleri toplumdilbilimsel bakımdan da incelenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde veri tabanı cinsiyet bakımından *özür* ifadeleri, sosyoekonomik bakımdan *özür* ifadeleri, eğitim seviyesi bakımından *özür* ifadeleri ve kuşak özellikleri bakımından *özür* ifadeleri şeklinde incelenmiştir. Elbette sınırlı bir yazılı malzeme üzerinden cinsiyet, ekonomi, eğitim ve yaş değişkenlerinin tespiti oldukça güçtür. Fakat incelenen eserlerdeki bazı ipuçlarından yola çıkılarak tespit edilen örnekler incelenmiştir. Bu sayede konuya daha bütüncül yaklaşılarak çalışmaya katkı sağlamak amaçlanmıştır. İncelemeler ışığında şu bulgular ortaya çıkmıştır: Kadınların erkeklerden daha fazla *özür* dilediği üzerine yapılan çalışmalar bulunmakla birlikte bu hâlâ tartışmalı bir konudur. Fakat bu çalışmanın sonuçlarına göre de kadınların erkeklerden daha fazla *özür* diledikleri görülmektedir. Kadınların *özür* edimi 56 örnekte, erkeklerin *özür* edimi ise 43 örnekte görülmektedir. Fakat bu çalışmanın bulguları, incelenen eserlerin ve veri tabanının çok sınırlı olması sebebiyle kadınların erkeklerden daha fazla *özür* dilediği gibi kesin bir sonuca ulaşılmasını sağlamaz. Konuşan kişi açısından ekonomik seviyesi yüksek olanlar ve ekonomik seviyesi düşük olanların *özür dileme* edimini kullanım sıklıkları incelendiğinde ise büyük bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Ekonomik seviyesi yüksek

olanların 38 örnekte *özür* diledikleri görülmektedir; ekonomik seviyesi düşük olanların kullandıkları *özür* ifadeleri ise 17 örnekle sınırlıdır. Ancak şunu da hatırlatmak yerinde olacaktır: Veri tabanındaki tüm karakterlerin ekonomik seviyeleri tespit edilebilseydi, bu sonuç değişebilirdi. Eğitim seviyesine göre *özür dileme* edimi kullanım sıklığı açısından incelendiğinde ise eğitim seviyesi yüksek olanların kullandığı *özür* ifadeleri 26 örnekte, eğitim seviyesi düşük olanların kullandığı *özür* ifadeleri ise 24 örnekte görülmektedir. Bu verilere göre her iki grupta da birbirine yakın bir şekilde *özür dileme* edimi gerçekleştirilmiştir. Çalışma yaş değişkeni açısından çocuk, genç ve yetişkin / yaşlı olarak üç grup şeklinde incelenmiştir. Fakat veri tabanında çocukların kullandığı *özür* ifadeleri tespit edilememiştir. Gençlerin kullandığı *özür* ifadeleri 68 örnekte görülmektedir ve yetişkin / yaşlı grubuna göre sayıca çok fazladır. Bunun nedeni ise incelenen eserlerde genç karakter sayılarının fazla olması ve baş karakterlerin daha çok gençlerden oluşmasıdır. Yetişkin / yaşlıların kullandığı *özür* ifadeleri ise sadece 7 örnekte görülmektedir. Görüldüğü gibi genç ve yetişkin / yaşlı kullandığı *özür* ifadeleri arasında kullanım sıklığı açısından büyük bir fark mevcuttur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise TUD veri tabanının sunduğu verilerle edebî eserlerden elde edilen veriler karşılaştırılarak *özür* ifadelerinin kullanım sıklığı ve işlekliği değerlendirilmiştir. TUD, *özür* ifadelerinin yazılı TUD'daki görünümleri ve sözlü TUD'daki görünümleri şeklinde incelenmiştir. Yazılı ve sözlü TUD ve bu çalışmanın veri tabanındaki *özür* ifadelerinin kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında aralarında küçük farklılıklar olmakla birlikte çok büyük farklılıklar görülmemiştir. Ayrıca bu çalışmada incelenen *özür* ifadeleriyle ilgili bulguların günlük hayatta kullanılan *özür* ifadelerinin kullanım sıklıklarıyla da uyumlu olduğu gözlemlenmektedir.

Belirlenmiş 7 edebî eser üzerinden günümüz Türkiye Türkçesindeki *özür* ifadelerinin yapısal, anlamsal ve işlevsel olarak incelendiği bu çalışmanın edimbilim sahası için veri sunması amaçlanmaktadır.

5.2. Öneriler

- Beden dili *özür dileme* bağlamında çalışmalara konu edilmemiştir. Beden dilinin *özür dileme* bağlamında araştırılması alanyazın için yararlı olacaktır.
- Kadın ve erkeklerin *özür dileme* edimi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Kadınların erkeklerden daha fazla *özür* dilediği üzerine çalışmalar bulunmakla birlikte bu hâlâ tartışmalı bir konudur. Üzerine hâlâ

düşünülen tartışmalı bir konuda kesin sonuçlara varabilmek için çok daha kapsamlı çalışmalar yapılmalıdır.

- Türkiye'de konuşanın ekonomik seviyesinin *özür dileme* edimi üzerinde bir farklılığa neden olup olmadığı konusunda yapılan herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu konuda yapılacak çalışmalar *özür dileme* edimselleri alanına katkı sağlayacaktır.
- Türkiye'de eğitim seviyesi yüksek ve eğitim seviyesi düşük olanların kullandıkları *özür* ifadelerinin Türkiye Türkçesinde kullanıcılar arasında bir farklılık oluşturup oluşturmadığı üzerine sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu konuda yapılacak çalışmalar alanyazında daha çok veri oluşmasını sağlayacak ve gelecekte bu konuda yapılacak çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir.
- Türkiye'de yaşa bağlı olarak *özür dileme* edimini inceleyen çalışmalar çok sınırlıdır. Bu konuda yapılacak çalışmalar alanyazında daha çok veri oluşmasını sağlayacak ve gelecekte bu konuda yapılacak çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir.
- Sosyal medyada kullanılan dil, günümüz Türkiye Türkçesindeki değişimleri takip etmek açısından oldukça önemlidir. Sosyal medyada *özür* ifadelerinin kullanımıyla ilgili herhangi bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. *Özür* ifadelerinin sosyal medya üzerindeki görünümünü incelemek, alanyazında daha çok veri oluşmasını sağlayacaktır.
- Tarihi Türk dilleri üzerine yapılacak çalışmalar, çağdaş Türk dilleri üzerine yapılacak çalışmalar ve onların bulgularıyla günümüz Türkiye Türkçesinin karşılaştırılması, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki zengin *özür dileme* edimi envanterin çıkartılması ve Türkçenin diğer dünya dilleriyle karşılaştırıldığı çalışmaların yapılması da önemli ve önerilen çalışma konularıdır.

KAYNAKÇA

Altınörs, A. (2019). *Söz edimleri seçilmiş yazılar*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Austin, J. L. (2017). *Söylemek ve yapmak*. (R. L. Aysever Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orjinal çalışma 1962 yılında yayımlanmıştır.).

Aysever, R. L. (1994). Anlam sorunu ve John R. Searle'ün çözümü. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Balcı, H. A. (2019). Edimbilim ve sözdizimi arasındaki karşılıklı bağlantı. *Language and Literature.* 14 (2), 299-321.

Balyemez, S. (2021). Bağışık, bağışıklık, bağış ve bağışla- sözcükleri üzerine. *Türkbilig*, 42, 69-77.

Baş, M. (2021). Pragmatic fumctions of 'pardon' in Turkish corpus. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 60-75.

Başar, B., & Demir, M. K. (2023). Sınıf öğretmenlerinin geri bildirim kullanım durumlarının incelenmesi. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 6 (3), 321-346.

Çakmak, Y. Y. (2023). Apologizing in Turkish: A corpus-based analysis. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Çakır, M. H. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde düzeltici geri bildirimin etkisi. *Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2 (3), 209-221.

Çelebi, V. (2014). Gündelik dil felsefesi ve Austin'in söz edimleri kuramı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 4 (1), 73-89.

Doğan, G. (1990). Bir edimbilim kuramı olarak bağıntı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 63-73.

Dormen, H. (2007). *Kantocu*. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.

Edgü, F. (2021) *Yolun gittiği yer*. İstanbul: Everest Yayınları.

Erdem, A. (2011). İletişim sürecinde geri bildirimin önemi ve iletişime katkısı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(3), 125-132.

Esen, E. Ö. (2021). Türkçe 'de ve Korece'de özür dileme: Kültürlerarası bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Fidan, M. & Urhan, B. (Ed.). (2023). *Konuşulmayan dil sözsüz iletişim.* Ankara: Gazi Kitabevi.

Gökdayı, H. (2015). *Türkçede Kalıp Sözler*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Hacıhasanoğlu, E. (2017). Beden dilinin önemi. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

İşigüzel, Ş. (2001). *Kaderimin efendisi*. İstanbul: Everest Yayınları.

Kılıç, V. (2002). *Dilin işlevleri ve iletişim*. İstanbul: Papatya Yayınları.

Kıran, E. A. (2014). Dilbilim, anlambilim ve edimbilim. *İnternotional Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 9 (6), 719-729.

Köseoğlu, A. (2023). Özür söz edimi stratejileri öğretiminin ortaokul öğrencilerinin özür dileme kullanımlarına etkisinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London: Longman.

Menteş, M. (2012). *Korkma Ben Varım*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mungan, M. (2007). *Kâğıt taş kumaş*. İstanbul: Metis Yayınları.

Mücahit, M. (2019). Ahlâki bir değer olarak özür dileme ve özür etiği. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi,* 23, 1189-1208.

Nazlı, E. H. (2013). Türkçe özür ifadeleri üzerine toplumdilbilimsel bir inceleme. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Nazlı, E. H. (2018). Türkçe özür ifadelerinin toplumdilbilimsel analizi (Dicle Üniversitesi örneği). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*, 143-159.

Özdemir, K. (2023). Yöneticiler neden özür diler? Özür dileme motivasyonları üzerine bir araştırma. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Özdemir, M. (2015). Özür dilerim ile kusura bakma arasındaki 7 fark. *Hukuk Gündemi Dergisi* 1, 1-82

Özlük, E. (2015). Uluslararası ilişkilerde özür dilemek: Özrün kuramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi, 11*, 51-78.

Özyıldırım, İ. (2010). The level of directness in Turkish apology forms in relation to the level of education. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 27 (1), 179-201.

Ricoeur, P. (2000). *Söz edimleri kuramı ve etik*. Bursa: Asa Kitabevi.

Sansar, S. (2023). Anlam teorisinden bütünlüklü bir dil teorisine geçiş: Analitik dil felsefesinde bir dönüm noktası olarak J. L. Austin'in Söz Edimleri Kuramı. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Searle, J.R. (2000). *Söz edimleri.* (R. L. Aysever Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları. (Orjinal çalışma 1969 yılında yayımlanmıştır).

Smith, N. (2010). *Hatalıydım, özür diliyorum. Özürlerin anlamları*. (K. Tanrıyar Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal Çalışma 2008 yılında yayımlanmıştır).

Şafak, E. (2022). *Siyah süt*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Topuz, A. G. (2022). Üniversite öğrencilerinde affetme: Bilişsel duygu düzenleme, empatik eğilim ve özür dilemenin rolü. Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Tunç, A. (2010). *Yeşil peri gecesi.* İstanbul: Can Yayınları.

Turan, Ü. D. (2019). *Genel dilbilim II* (AÖF). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Yazım kılavuzu*. Ankara: Yazar.

Ünal, A. (2018). Özür dileme gerekliliği: Dünyadaki siyasi özürler ve Türkiye'deki sözde siyasi özürlerin karşılaştırılması üzerine bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.

Ünal, E. (2022). Cumhuriyet dönemi romanlarında nezaket ifadeleri. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Üstünsel, G. (2011). Etkili iletişim becerileri ve beden dili. Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.

Yaman, E. (2021). Bedenin sessiz dili. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 1-10.

Yetkiner, N. K. (2009). *Çeviribilim edimbilim ilişkisi üzerine.* İzmir: İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

Cambridge Dictionary. https://dictionary.cambridge.org/tr/. Erişim Tarihi: 24.11.2023.

Kubbealtı Lugatı. http://www.lugatim.com/. Erişim tarihi: 23. 11. 2023.

Nişanyan Sözlük. https://www.nisanyansozluk.com/. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.

Tureng Sözlük. https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.

Türkçe Ulusal Derlemi. https://www.tnc.org.tr. Erişim tarihi: 14. 05. 2024.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. https://sozluk.tdk.gov.tr/. Erişim tarihi: 10. 09. 2023.

Zargan Sözlük. https://www.zargan.com/tr. Erişim tarihi: 21. 11. 2023.

EKLER

Ek 1. Örneklem

(1) *"A? Bunu bilmiyordum, özür dilerim birtanem. Baban…"* (KBV, s. 58).

(2) *Acilin kapısında kalakalınca, Gün'ü aradım. Gün affet beni. Gün haklıydın. Gün ben rezilin tekiyim. Gün ben insan zararlısıyım.* (YPG, s. 271).

(3) *"Affedersin," dedi "gözlüklerim yok. Bu yüzden iyi göremiyorum*." (KE, s. 91).

(4) *Affedersin. Konumuza dönelim. Dediğim gibi hangi yolu seçersen seç 'öteki'nde kalacaktır aklın.* (SS, s. 82).

(5) *"Affedersiniz, affedersiniz" dedi hizmetçi kız.* (KE, s. 48).

(6) *"Ağlama.. ben çok yorgunum," dedi.*
Bu dört sözcük böyle sıralandığında nasılda tuhaf görünüyordu. Bu dört sözcüğün dizilişine bir anlam vermek için uğraşmak gerekiyordu. Başka biri olsa, 'ağlama seninle uğraşacak halim yok' dediğini sanabilirdi. 'Seni teselli edecek mecalim yok.' Oysa Ali iki cümle kuruyor, aynı anda iki şey yapıyordu. Hem beni teselli ediyor, hem özür diliyordu. Sesinde keder vardı, asıl ona ağlıyordum. Sesindeki kedere ağladığımı o da biliyor, onun için bana ağlama diyordu. Bunu bir tek ben anlayabiliyordum. (YPG, s. 139).

(7) *[Ah, bunu okumak zorunda kaldığınız için özür dilerim! Zira ben…]* (KBV, s. 288).

(8) *"Anaç Sütlaç Hanımcım hani hep derdim: Benden anne manne olmaz.* Üvey *anne olur ama. Bak onu yapabilirim Böyle zannederdim. Tükürdüğümü yalıyorum şimdi. Büyük lokma ye, büyük laf etme, diye boşuna dememiş atalarımız. Bilmeden istiyormuşum meğer. Tüm bunları anlayabilmek için hamile kalmam gerekiyormuş meğer."* (SS, s. 194).

(9) *Ateşi 36.5 dermiş gibi, bu morfin iğnesi onu sabaha kadar idare eder dermiş gibi, her zamanki gibi sakince, hiçbir şey olmamış gibi söylemişti bunu. Fikri Bey bu yüzden anlayamamıştı hemşireyi.*

Ölümün ne demek olduğunu unutması bu yüzdendi. Yine bu yüzden sormuşu:

"Ne dediniz?"

Genç, belki de mesleğinin ilk yılındaki hemşire bu defa başını öne eğerek tekrarlamıştı:

"Karınız ölmüş efendim." (KE, s.1-2).

(10) *Babam bana bilinçli bir şekilde kafayı yemiş numarası yapıyordu. Böylece beni affet demek istiyordu: Benim hayata gücüm yetmedi kızım. Baban zavallının tekiydi. Hayatla baş edemedi. Annenle amcana bi geçin karşıma da, bana taktığınız boynuzlarla karnınızı deşeyim diyemedi. Eski güzel yüzünün, kopan kolunun yerine bir şey koyamadı baban. Mağduriyetini madalya gibi taşıdı, sana devretti. Senin defalarca düştüğünü gördüğü halde tut elimi diyemedi. Babanı affet zavallı kızım demek istiyordu.* (YPG, s. 408).

(11) *"Bağışlayın lütfen. İki büyükannem de sizlere ömür…"* (KBV, s.172).

(12) *Bana son kez bakışı genç oyuncunun, üzgünüm der gibi ifadesi, belli belirsiz.* (YPG, s. 394).

(13) *Başka zaman olsa can kulağıyla dinlerdim de, kusura bakma şoför kardeş, hiç müsait değilim bu akşam. Geldiysek ineyim ben.* (YPG, s. 416).

(14) *Ben ki dinler tarihi silsilesinde en çok Eyub Peygamber'le kavgalı oldum, çocukluğumdan beri kızdım onun her türlü cefaya ve belaya öfkelenmeden şükretmesine; ben ki en az Eyub Peygamber'i anladım ve istedim ki o da ayaklansın, kızsın isyan etsin, başına gelen musibetlere, haksızlıklara; ben ki en nihayetinde sabrın ve tevekkülün ölçüsüz hallerinin sanata da yaratıcılığa da aykırı olduğuna kanaat getirdim, şimdi merakla ve hayretle izliyorum amatör balıkçıların bu doygun, sakin, telaşsız hallerini.* (SS, s. 93).

(15) *Beni ölecek kadar seviyorsun madem.. üzgünüm diyordum içimden.* (YPG, s. 387).

(16) *BİHTER Belki benimde zamana ihtiyacım var… Her şey o kadar çabuk olup bitti ki… Cemil'i sevmemle kaybetmem bir oldu… Kusura bakma, senin de hayatını karartıyorum ama elimde değil… (Teyze'ye sarılırlar)* (K, s. 64).

(17) *BİHTER Geç kaldım kusura bakmayın. Darülbedayi'de tiyatro derslerine kayıt yapılıyormuş da onun hakkında bilgi edinmek için oraya uğramıştım.* (K, s. 79).

(18) *Bir paket pamuk ve tamamlanmış kadife filiyle el işi dersine gireceği gün sütannesi okula gelmiş, müdire hanımla konuşmuş, dönem ortasında öğrencinin okulla ilişiğinin kesilemeyeceğini söyleyen müdire hanımı ikna etmiş, hiç utanmadan -bu Beyhan'ın fikri değildi- matematik dersinin ortasında sınıfa girmiş, " Kusura bakmayın, hocam," deyip, dünyanın en önemli işini yapıyormuşcasına -dünyanın en önemli işini yaptığını düşündüğü zamanlar giydiği yeşil kareli tayyörü, kenarında kocaman sedefli bir düğmesi olan deve tüyü rengi beresiyle matematikçi Rıza Bey'in tebeşire bulanmış elini sıkmış, ders verdiği sınıfta uçan sinekleri tebeşirle vurmasıyla tanınan Rıza Bey'in ağzı şaşkınlıktan açık kalmış, o bu arada Beyhan'ın okulla ilişiğinin kesildiğini belirten kısa konuşmayı yapmış, yeğenine çaktığı bir işaretle Beyhan'ın defterini kitabını toplayıp yanına gelmesini sağlamıştı.* (KE, s. 76).

(19) *Bira kutularıyla dolu arka masadan kırklı yaşlarda bir kadın kalkıp bize yaklaşıyor. Ozan Taraz'a yapay tatlandırıcılı bir çekingenlikle soruyor: "Pardon, arkadaşlarımla iddiaya girdik se, siz Gorilin Kariyeri'ndeki Tarzan mısınız?"* (KBV, s. 107).

(20) *Bizim acil gitmemiz lazım çok değerli lastik müdürü ve sayın eşi.. kusura bakmayın. Babam Abbasağa Parkı'nda oturan kadınlara orasını gösteriyormuş, karakola düşmüş bu yüzden.* (YPG, s. 402).

(21) *CEMİL Bir gün uzun uzun anlatırım. Şimdilik beni affet sevgilim.* (K, s. 41).

(22) *CEMİL Kusura bakma sevgilim. Haber vermemize imkân yoktu.* (K, s. 54).

(23) *CEMİL Memnun oldum Haluk Bey. Özür dilerim gene arkadaşımı tanıtmayı unuttum. Ekrem Naci yardımcım…* (K, s. 38).

(24) *CEMİL Provanızı böldüğümüz için çok özür dileriz. İstanbul'da ani bir işimiz çıktı. Biz de dün gece trene binip geldik.* (K, s. 37).

(25) *ÇIĞIRTKAN Kusura bakmayın ben emir kuluyum. Kenan Bey kendisini beklemenizi söylemişti.* (K, s. 58).

(26) *Dandini'yle birbirimize baktık. Katillerin de uyması gereken görgü kuralları var: "Pardon efendim, ne buyurdunuz?"* (KBV, s. 323).

(27) *Darılma ama şu sizin kulvarda dobra dobra cinselliği yazabilen kadınların sayısı amma da az yahu.* (SS, s. 181).

(28) *"Darılma bana meleğim. Biricik kızını yedi yabancı bir adamla paylaşmakta zorlanıyor diye yaşlı babana kızacak mısın?"* (KBV, s. 291).

(29) *"Demokrasi filan istemem. Ben azınlıkken demokrasi mi vardı ki ben iktidara gelince demokrasi getireyim? Kusura bakma o kadar naif değilim. Dişe diş. Göze göz. Şimdi intikam vakti. Gün benim günüm!"* (SS, s. 195).

(30) *Diz çökmüştü. Ağlıyordu. Korkudan bayılmak üzereydi. Dandini'nin ayaklarına kapandı.* (KBV, s. 317).

(31) *EKREM İyi akşamlar efendim. Sizi bu saatte rahatsız ettiğim için özür dilerim ama Cemil Beyi mutlaka bulmam lazımdı.* (K, s. 29).

(32) EKREM Kenan Beyden. Hemen Ankara'ya dönmek zorunda olmasaydınız, sizi bu saatte rahatsız etmezdim… (*Verjin'e*) N'olur beni affedin. (K, s. 30).

(33) EKREM Sizi rahatsız etmek istemezdim efendim. Fakat hemen buradan çıkmamız lazım… Ama hemen… (K, s. 40).

(34) EKREM Tekrar af dilerim efendim. İyi geceler. (K, s. 30).

(35) *Eleman, kulağıma eğilerekten "Bunu yaptığım için özür dilerim dostum. Bir keresinde benim de başıma gelmişti, pek hoş bir duygu değil, biliyorum."* (KBV, s. 37).

(36) *Ev sahibemin boynuna sarıldım. Ne kadar mahcuptum ve ne kadar utanıyordum. Ama o, bana yakınlık göstermedi. Kızgınlığının geçtiğine bir işaret de vermedi. Gitmeye kararlı adımlarıyla kapıya doğru yürüdü:* (KE, s. 105).

(37) *"Evet herşey çok ani oldu. Kızımı incitmişti ve beni aşağılıyordu. İriyarı bir karıydı. Haltercilere benziyordu. Ruj sürdüğü dudaksız ağzıyla cadılar gibi sırıtıyordu. Yumruğumu öpüverdi. Suratı çok affedersiniz, kanlı tavuk b.kuna döndü…"* (KBV, s. 190-191).

(38) *Evli barklıların Gün'ün doğum günü ve hayata dönüş gecesini konsantre bir şekilde yaşamaları, kısa sürede çok eğlenip vakitlice eve*

gitmeleri gerekiyor. Özür diliyorlar, bakıcıları yatılı değil, kayınvalideden rica etmişler bebeğe bakmasını. (YPG, s. 241).

(39) *Ey merhametli Allah'ım, günahlarımı affet.* (KBV, s. 394).

(40) *"Geciktim biraz, kusura bakmayın, trafiğin zürriyeti bağlanmıştı." (*KBV, s. 334).

(41) *"Gerçek, oğlum, seni çok seviyorum." Bağışla beni, iyi bir baba olamadım.* (KBV, s. 419).

(42) *Haklısın, hata ettim. Özür dilerim. Sizin aranızda hep ayrımcılık yaptım.* (SS, s. 291).

(43) *Hâlâ ağlamakta olan Emine'ye kızdı: "Sen ne bok olduğunu bilmiyor musun? O zaman namuslu insanların seni yerin dibine sokmalarına ne diye alınıyorsun?" Serpil sigarasından derin bir nefes daha aldı ve "Geri zekâlı," dedi. Sonra karşılıklı sustular.*

Serpil etrafı seyretmeye koyuldu. Birden yerinden kalkıp arkadaşının boynuna sarıldı: Dayanamıyorum sana kaltak! Şengül'ün sözüne uyup doğurmaya kalkıştın. Hiç o köylü seni alır mı? (KE, s. 64).

(44) *Halide Edip Adıvar'ın tüm romanları içinde belki de en çok otobiyografik özellikler taşıyandır Handan. Yazarın ilk evliliğinden izler barındırır doğrudan. Ancak konuşulması kolay bir husus değildir bu. Öyle ki Yakup Kadri Karaosmanoğlu Gençlik ve Edebiyat Hatıraları'nda, bu romanın otobiyografik olduğunu söylemekle istemeden pot kırdığını yazar. "Meğer Halide Edip Adıvar da Handan gibi bedbahtmış..." dercesine.* (SS, s. 281).

(45) *HALUK Hasret rüzgârı… Verjin'nin hasret rüzgârı. Ay affedersin, bu Bihter adına bir türlü alışamadım.* (K, s. 65).

(46) *"Hay Allah affedersin, korkutmak istememiştik seni" diyor az evvelki sesin sahibi kendine çekidüzen vererek.* (SS, s. 92).

(47) *Herifin ayağını ezdiğim için beynim serotoninden çatlayacaktı, korkunç mutluydum. Köpekli lokantacı kısacık bir an boyunca, 'yazdım bir kenara seni..' der gibi baktı. Buzlu buzlu gülümsedi.*

"Önemli değil," dedi.

"Ah, çok özür dilerim!" (YPG, s. 155-156).

(48) *Hocam çok aşağılıksın, özür dilerim. Sen ölümün kıyısındayken beni satmadın mı! Acilde karını istedin hayvan!* (YPG, s. 275).

(49) *“Hoş geldiniz” diyor davetlileri kapıda karşılayan görevli kız. Gözleri sol omzuma takılıyor birden. “Şey pardon… omzunuzda…* (SS, s. 288).

(50) *İçim konuşuyor bir yandan. Hocam pardon, sen demin aşkımı tazeledim de geldim mi dedin?* (YPG, s. 275).

(51) *Kadın “Ben… buraya niye geldim, bilmiyorum, beyefendi” der demez, başımdan aşağı kaynar sular dökülüyor. “Kusura bakmayın, sizi boş yere meşgul ettim.” Kadının sesinde ıstırap, şaşkınlık ve çaresizlik tınlıyor.* (KBV, s. 195).

(52) *Kahvelerimizi içerken Sibel Hanım aramıştı beni cebimden. “Babanız karakola düştü. Abbasağa Parkı’nda oturan kadınlara, affedersiniz, orasını göstermiş.”* (YPG, s. 401).

(53) *Kalabalık plajın ortasında bakınıp duruyordu. Saçları ve bikinisi çoktan kurumuştu. Her adımını atışta birilerine çarptığı korkusuyla, “Affedersiniz.” diyordu. “Affedersiniz, affedersiniz, affedersiniz.” Toprağa düşmüş bir kırlangıç gibiydi.* (KE, s. 92-93).

(54) *Karısı Gün’den önce geldi. Nasıl hoş, nasıl asil, olgun bir kadın. Onca ustalıklı, kıvrak yalana rağmen, olup biten her şeyin farkında. Sanki aylardır bu anın gelmesini bekliyormuş gibi bakıyor bana. Benim gözyaşlarım sel olmuş gene utançtan ve acıdan.* (YPG, s. 271).

(55) *KENAN Muhterem hanımefendiler, beyefendiler maalesef, sizin de şahit olduğunuz gibi tiyatromuzun faaliyetleri bir hafta inkıtaa uğramıştır. Efendim sizleri aynı biletlerle haftaya bugün bekliyoruz.* (K, s. 51).

(56) *KENAN Muhteremler hanımefendiler ve beyefendiler gördüğünüz gibi elimizde olmayan sebeplerden dolayı tiyatromuzu bir hafta kapatmak zorundayız. Haftaya gene aynı biletlerle sizi bekleriz efendim.* (K, s. 51).

(57) *Kıytırık sebepler yüzünden tartıştıkları için kocasından, gece bebek uyumadı ses oldu diye yandaki komşudan, telefonlarına çıkmadığı için arkadaşlarından, bakkala öteberi almaya yolladığı için kapıcıdan ve sütü yetmediği için memeleri adına bebekten özür diliyor.* (SS, s. 23).

(58) *Kulübeye bir kadın giriyor. Telefonu çaldırıyorum. Açıyor. “Kocamdan intikam almak istiyorum. Onbeş yıldır beni dövüyor.*

Çocuklarımızı hırpalıyor. Kaç kere kemiklerimi kırdı. Galiz küfürler ediyor bana. Akrabalara kaçıyorum. Geliyor. Dil döküyor, özür diliyor. İki gün sonra gene dayağa başlıyor. Daha fazla dayanamayacağım n'olur yardım edin…" (KBV, s. 192).

(59) *"Kusura bakma, ev biraz dağınık" deyip Fu'yu salona buyur ettim.* (KBV, s. 229).

(60) "*Kusura bakma" diyorum. "Bir an boş bulundum. Ama tuhaf bir ismin varmış."* (SS, s. 130).

(61) *Lord Poton: (İpek mendilini çıkarıyor cebinden.) "Gitme vaktim yaklaştı demek. (Burnunu siliyor.) Hay Allah, hiç böyle duygulanacağımı sanmazdım. Affedersin, boş bulundum birden."* (SS, s. 286).

(62) *Lord Poton: (Kafası daha da karışmış halde.) Kızgın ya da kırgın değil misin yani bana? Burnundan getirdim bunca zaman.* (SS, s. 284).

(63) *Lord Poton: "Kabustur inşallah… Ha! Ha! Affedersin, böyle demek zorundaydım. Malum kötü bir cinim. İyi bi şey isteyemem senin hakkında. Özüme aykırı bu."* (SS, s.283).

(64) *Midilli'ye karşı bin yıl önce oynanan bir oyunda olduğu gibi yalvarıyordu hatta. Vasat bir kadın oyuncu gibi ayaklarına kapanıp, daha güçlü bir öfke krizine giriyordu:*
"Yalvarırım Ronaldo, yapma!" (KE, s. 49).

(65) *"Misafirimize su getir. Soğuk!" Viskisini kafaya dikti. Bardağı indirdiğinde yüzü yumuşamıştı. "Kusura bakma Hayati, kendimde değilim. Belki de teklifimi düşünmek istersin?"* (KBV, s. 312).

(66) *Mutluydunuz siz. Mutluluğunuzun affedersiniz, içine sıçtım.* (YPG, s. 272).

(67) *"Müsait değilim, kusura bakma. Ocakta yemeğim var, oyalanamam" diyor ters ters.* (SS, s. 193).

(68) *Nasıl kovmuştu annesini evden. Oğlunun ikinci doğumgünüydü. Annesi kötü bir söz mü etmişti? Hayır. Ağlayarak, sessizce çıkmıştı annesi kapıdan. Kuharik pişman olmuştu elbette. Kucağında oğlu, annesinin arkasından koşmuştu: "Ağlama, anne. Gitme."* (KE, s. 141).

(69) *Niyetim onu suçlamak değildi. Ama o kendini suçlu hissediyordu. Hayatın beni getirip bıraktığı bu yerde payı olduğuna inanıyordu ve bunun acısını çekmek istiyordu.*

"Beni suçla," dedi. "Seni büyümeni beklemeden bırakıp gittiğim için beni suçlamak hakkın." (YPG, s. 360).

(70) *Oğullarınızın halis birer orospu çocuğu olduklarından haberiniz var mı hocam? dedim. Sözün gelişi orospu çocuğu, diye ekledim. Yoksa muhterem ve zavallı anneleriyle bir ilgisi yok. Orospu olan benim annem.* (YPG, s. 37).

(71) *Olmalı. Bir yerlerde bir değil birden fazla alamet olmalı ki, Ada vapurundaki şişman anneyi ve bütün Ada vapurlarındaki bütün şişman anneleri ötelediğim, itelediğim, alttan alta küçümsediğim için takip eden günler haftalar aylar boyunca sık sık utanç duydum.* (SS, s. 39).

(72) *Onları yatak odasında gördüğümden Süleyman Amca'nın haberi yok. Olmadığını hissediyorum. Sonraki aylarda karşılaştığımızda uzamış saçlarıma çekinerek dokunmasından, annesinin ve karısının bana yaptıkları şey için özür diler gibi dokunmasından anlıyorum.* (YPG, s. 133).

(73) *Öte yandan bütün hücrelerimle, bütün sinirlerim, kaslarım, etim, kanımla bu genç adamdan nefret etmek istiyordum, aramızdaki hayvandan ettiğim kadar. Ama edemiyordum. Çok acı çok acıklı bakıyordu çünkü. (Kurban kurbanı tanır.) Ve ben sessizce ağlıyordum. Bir an bu turkuaza çalan mavi gözlü genç adamın parmağının ucunun yüzüme yaklaştığını gördüm. Titreyen parmağı gözüme yaklaştı, değdi, gözyaşımı sildi.* (YPG, s. 394).

(74) *Özür dilerim hanfendi. Kullandığım kelimeler için.* (YPG, s. 272).

(75) *Pardon ama hiç de öyle değil bu işler!* (SS, s. 112).

(76) *"Pardon, eksik ifade etmiş olabilirim… İçimden Sesler Korosu'nun yönetimini devralmış bulunuyoruz" diye düzeltiyor Hırs Nefs Hanım.* (SS, s. 111).

(77) *"Pardon, isminiz neydi? Bi de telefonunuzu alayım."* (YPG, s. 224).

(78) *"Pardon, sizin ayağınıza mı bastım ben?"* (YPG, s. 155).

(79) *Pardon, suratına tükürdüğümün matmazeli!* (KE, s. 41

(80) *"Pardon, unuttum kendimi tanıtmayı. Bendeniz Post-natal Depresyon, Namı diğer Lord Poton. Ama siz bana kısaca Poton diyebilirsiniz."* (SS, s. 255).

(81) *"Pardon, yanlış aradım" dedim.* (KBV, s. 209).

(82) *Pardon? Nasıl yani? Sen mi satardın beni? Kendine mi ayırırdın?* (YPG, s. 369).

(83) *"Peki ne yapmalıyım?... Ay pardon, yani ne yapmamalıyım?" diyorum.* (SS, s. 225)

(84) *Pişmanım affet! Özrümü kabul et, benden vazgeçme!* (YPG, s. 378).

(85) *RULA Böyle bir günde dargınlık olmaz. Haydi gel barışalım. Sana biraz haksızlık ettim galiba.* (K, s. 88).

(86) *Sanırım etkileyici bir sahneydi. Buna hazırlanmış değildim. Samimiydim. Bir sahne olsun, bir mizansen olsun da şu kadına bir şov yapayım, aklını uçurayım demiş değildim. Ama neticede hayat dediğimiz şey ne? Bir dizi sahne. Haluk'un karısına bütün samimiyetimle beni affetmeyin diyordum. Ama öte yandan, siz olgunsunuz, asilsiniz de ben değil miyim? Benim de kendime göre bir asaletim var demek istiyordum. Ayrıca pardon, çok gencim daha, hele size göre.* (YPG, s. 271-272).

(87) *Sanırsın ki bir kova kızgın yağ dökmüşler üstüme. Vücudumu kıyma makinesine atmışlar, kemiklerim kırılıyor. Taşlara çara çarpa uçuruma düşüyorum sanki. Öylesine dehşetengiz bir çığlık. Babam dondu kaldı. Sağ gözkapağı düştü yine, tık kapandı gözü. Elleri titriyordu. Kopan kabloyu yerine itiştiriyordu bir faydası olacakmış gibi.* (YPG, s. 281).

(88) *Seni affetmeyecekler müdürüm. Üzgünüm. Bedelini ödetecekler. Sen de tabii bana ödeteceksin. Bekliyorum, hazırım.* (YPG, s. 428).

(89) *"Sizinle, böyle tatsız bir vesileyle tanışmak istemezdik. Çok üzgünüz. Lütfen sakin olunuz. Her şey yoluna girecek. Maksadımız sizleri incitmek değil. Yardımcı olduğunuz için minnettarız. Çok naziksiniz. Sağolun. Teşekkürler…"* (KBV, s.35).

(90) *Süleyman Amca kapıyı çalmıştı. Babam açmıştı. "Sana bir daha gelme demedim mi! Siktir git!" demişti. Süleyman Amca dibinde dinmeyen bir suçluluk hissi yatan gözleriyle ama buz gibi bakarak "Bari şunları al da açlıktan ölmeyin," demişti. Babam "Çolağa sadaka mı*

veriyorsun? Puşt!" diye bağırmıştı. Süleyman Amca torbaları kapının önüne bırakıp gitmişti. (YPG, s. 140).

(91) *Şebnem çok saçmaladım, bağışla.* (KBV, s. 301).

(92) *"Şey… Anaç Sütlaç Hanım, seni çok üzdüm. Kalbini kırdım. Telafisi var mı yaptıklarımın bilmiyorum ama özür dilemeye geldim. İçeri gelebilir miyim?"* (SS, s. 193).

(93) *Şışşt, susun Allah aşkına" diyorum.*
"Bana mı söylediniz?" diye soruyor Adalet Hanım.
"Yok yok, öyle kendi kendime… konuştum… boş bulundum…" diye geveliyorum lafı ağzımda. (SS, s. 47).

(94) *Şimdi Can Derviş Hanım'la bunca yol kat ettikten, dereler tepeler seneler aştıktan sonra, diyemiyorum ki ona, "Ah Dervişçim, ben gene küçük bir kız oldum. Büzüldüm kaldım. Acaba Allah bana kaşlarını çatarak mı bakıyor diye kaygılanmaktan, evhamlanmaktan başımı kaldırıp da bakamıyorum semaya…"* (SS, s. 252).

(95) *Şoförler tek kelime İngilizce bilmiyorlardı. Bir tanesi de suratına bakıp bakıp, ağzındaki kürdan parçacığını tükürmüştü. Sonra, "Pardon matmazel," demişti.* (KE, s. 41).

(96) *Tam "pardon" deyip çıkacakken, atılıyor*. (SS, s. 129).

(97) *Tanya hem zili çalıyor, hem kapıya güm güm vuruyordu. Fırladım yataktan. Koştum kapıyı açtım. İçeri girememişti, anahtarı kapının üstünde bırakmışız. Beni uyandırmak zorunda kaldığı için özür dileyip mutfağa gitti.* (YPG, s. 177).

(98) *Tarzan alelacele paketi Kedi Kadın'a tutuyor: "Kusura bakma, yak buyur."* (KBV, s. 79).

(99) *Uluçmüdürdayı bizi de aralarında görmek istediğini Leylacık'a bizzat söylemişti. Ama biz çok üzgündük. Tüh! Daha önce arkadaşlarımıza verilmiş bir sözümüz vardı. Hazırlık yapmışlardı. Ah iptal edebilseydik keşke!* (YPG, s. 119).

(100) *"Üzgünüm. Buna izin veremeyiz" diyor Sinik Entel Hanım.* (SS, s. 166).

(101) *"Üzgünüm" diyorum, gözlerine bakacak cesaretim yok. "Ama seni seçemem."* (SS, s. 169).

(102) *VERJİN Korkacak bir şey yok, ama seni bugüne kadar kandırdığım için beni affet sevgilim.* (K, s. 55).

(103) *VERJİN Bugüne kadar sizleri kandırdığım için hepinizden özür diliyorum… Ama başka çarem yoktu… Bu yalanı söylemeseydim sizleri tanıma fırsatım olmayacaktı. Artık memlekette öyle günler yaşıyoruz ki, benim bu yalanımı daha fazla sürdürmeme gerek kalmadı.* (K, s. 54-55).

(104) *Yaklaştım. Eli ayağı titriyordu. "Şeytana uydum, bu seferlik beni affedin n'olur!" diyordu, "A.ına koyduğumun parasını, s.ktiğimin son kuruşuna kadar toslarım!* (KBV, s. 317).

(105) *"Yapacak bir şey yok" diyorum. "Hamilelik her şeyi değiştirdi. Anlaşılan darbe dönemi bitti. Monarşi geldi 'Benistan'a. Bu yeni duruma alışsanız iyi olur. Anaç Sütlaç Hanım'ın borusu ötecek bundan sonra!"* (SS, s. 196).

(106) *Yaptığım kabalığa üzüldüm. "Beni yanlış anlamayın," diye başlayan bir cümle kurmaya çalıştım. Salonun pencerelerini kocam da gelmiş, yaşlı kadının kırılan kalbini onarmaya çalışıyorduk.* (KE, s. 104).